

K2.5 1.576
3

ტანგ სუხიტაშვილი

ალექსანდრე ბატონიშვილის
პოლიტიკური მოღვაწეობა

F 88233
3

გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

ვახტანგ სუხიტაშვილი

ალექსანდრე ბატონიშვილის
პოლიტიკური მოღვაწეობა

თბილისი

2006

უაპ(UDC) 947.922

ს971

იბეჭდება გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოსა და მსოფლიო ისტორიის კათედრის რეკომენდაციით.

არსებული სამეცნიერო ლიტერატურის, საარქივო დოკუმენტების, პერიოდიკის მონაცემების საფუძველზე ნაშრომში შესწავლილია ალექსანდრე ბატონიშვილის ცხოვრება-მოღვაწეობა. გამოვლენილია ის მიზნები და პირობები, რომელთაც როლი შეასრულეს ალექსანდრე ბატონიშვილის პოლიტიკურ და სამხედრო მოღვაწედ ჩამოყალიბებაში.

წიგნი განკუთვნილია ისტორიკოსებისთვის, სტუდენტებისთვის და სამშობლოს თავისუფლებისთვის ამ მამაცურად მებრძოლის ბედით დაინტერესებულ მკითხველთა ფართო წრისათვის.

რედაქტორი: ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი პროფესორი **ფრიდონ სიხარულიძე**

რეცენზენტები: ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი პროფესორი **ოთარ ჯანელიძე**
ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატი ასოც. პროფესორი **პასა ტოლიაშვილი**

Handwritten number: 971576

სკეპ-2000
შემოწმებულია

©ვახტანგ სუხიტაშვილი

ISBN 99940-65-06-8

საქართველოს
პარლამენტის
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

*“...ძინამ კაცი ცოცხალი არის თავის
მშობლისა და სამკვიდრო მამულისათვის
უნდა გაიხარჯოს ვიდრე ხისხლისა
წვეთადღე...”*

ალექსანდრე ბატონიშვილი

ასე ამაყად მიმართავდა პატრიოტი მამულიშვილი საქართველოს მთავარმართებელ ნ. რტიშხევს 1815 წ. 15 აგვისტოს.

სამშობლოს დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლ გმირთა გალერეაში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ალექსანდრე ერეკლეს ძე ბაგრატიონს. სამწუხაროდ, დიდი ხნის მანძილზე ქართულ ისტორიოგრაფიაში ალექსანდრე ბატონიშვილის მამაცური, ხანგრძლივი ბრძოლა ქვეყნის სუვერენობისათვის ჯეროვნად არ არის შესწავლილი.

ამისი მიზეზები მრავალგვარია: აღსანიშნავია, რომ იმდროინდელმა ოფიციალურმა ისტორიოგრაფიამ იგი უსამართლოდ ირან-ოსმალეთის აგენტად აღიარა. მომდევნო ხანის სხვადასხვა ქვეყნის ისტორიკოსები მათ შორის ზოგი, განსაკუთრებით ქართველი მეკლევარი, ადრევე არ შეუშინდა გაბატონებულ ოფიციალურ შეხედულებას და მოინდომა მისი სარისკო, მრავალმხრივი მოღვაწეობის წარმოჩენა. გამოჩენილი პიროვნების ამავგი იმ დროისათვის მაინც ჯეროვნად ვერ დაფასდა.

ალექსანდრე ბატონიშვილის რეაბილიტაციამ საფუძველი დაუდო მისი დიდი ღვაწლის გამოკვლევას. საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ გამოქვეყნებულია რამდენიმე ნაშრომი, რომელთა ნაწილი საარქივო ძიებაზეა დაფუძნებული. ამის მიუხედავად, ალექსანდრე ბატონიშვილის ცხოვრება და გმირული ბრძოლა, მისი მრწამსი ჯერ კიდევ სრულად წარმოჩენილი არ არის.

ალექსანდრე ბატონიშვილი საქართველო-რუსეთის ინტენსიური პოლიტიკური ურთიერთობის დროს იშვა. იგი იზრდებოდა და ყალიბდებოდა დიდ სახელმწიფო მოღვაწეთა იმ წრეში, რომლებიც აქტიურად მონაწილეობდნენ საქართველო-რუსეთის თანამშრომლობის გაფართოებისათვის. ამას არ შეიძლება თავისი კვალი არ დაემჩნია უფლისწულის პოლიტიკურ მსოფლმხედველობაზე. ალექსანდრე ბატონიშვილის შეხე დუღება შეიცვა და საქართველოში ძალით გაბატონებული რუსეთის იმპერიის მოხელეებთან ურთიერთობაში. კავკასია-მახლობელი აღმოსავლეთის გეოსტრატეგიულ რეგიონში ფართო არენაზე გამოსვლასთან

ერთად იზრდება მისი პოლიტიკური და საზოგადოებრივი აქტიუობა.

მრავალწლოვანი ძიებით გამოვლენილი დოკუმენტები ერთგვარად ცვლის წინანდელ შეხედულებას ამ პიროვნების მიმართ. ჩვენი ამოცანაა გამოვიკვლიოთ დიდებული მამულიშვილის მოღვაწეობა. ეს ხანა, ძირითადად, ემთხვევა სამშობლო ისტორიის ახალი ეპოქის თანამედროვე პერიოდიზაციას.¹

დღემდე ფართო საზოგადოება მხოლოდ ამ კუთხით იცნობს ალექსანდრე ბატონიშვილის მოღვაწეობას.

ამ დიდი ქართველის გაბედულმა პოლიტიკურმა ნაბიჯებმა სტუდენტობის ხანაში მიიქცია ჩვენი ყურადღება.²

მას შემდეგ ჩატარებულმა მრავალმხრივმა საარქივო ძიებამ დაგვარწმუნა, რომ ბატონიშვილის მიერ ხანგრძლივი ბრძოლით განვლილი გზის წარმოსაჩენად სხვადასხვა ენაზე შექმნილი მდიდარი წყაროთმცოდნეობითი ბაზა არსებობს. მრავალფეროვანი დოკუმენტების შესწავლა-გაანალიზებით შესაძლებელი ხდება ამ დიდი ქართველის ცხოვრება-მოღვაწეობის კვლევაში ახალი ეტაპის დაწევა.

თავიდანვე მიზნად დავისახეთ ჩვენი გმირის საქვეყნო ღვაწლის წარმოსაჩენად აქამდე გაწეულ ძიებათა შედეგები გაგვემდიდრებინა მასალებით (სხვადასხვა ეპოქის პერიოდიკაში, ლიტერატურაში მოხმობილი ცნობებისა და მრავალფეროვანი დოკუმენტების მოპოვებით). რამდენიმე წლის ძიებამ, შეიძლება ითქვას, ნაყოფი გამოიღო. ახლად გამოვლენილი დოკუმენტების ანალიზით შესაძლებელი გახდა როგორც ადრე უდავოდ მიხნეულ მოსაზრებათა გადასინჯვა, ისე ახალ დებულებათა წამოჭრა, რითაც მეტი სინათლე შეემატა მთლიანად ალექსანდრე ბატონიშვილის ცხოვრებამოღვაწეობის არსს. ამითვე შედარებით გაადვილდა მისი ფართო და ხანგრძლივი პოლიტიკური მოღვაწეობის გაშუქება და პოლიტიკურ შეხედულებათა წარმოსაჩენა.

¹ მ. ვანნაძე, ვ. გურული, საქართველოს ახალი და უახლესი ისტორიის პერიოდიზაციის საკითხისათვის (1801-1998). წიგნში: მ. ვანნაძე, ვ. გურული, საქართველოს ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები. თბ., 1998. გვ. 17.

² ვ. სუხიტაშვილი, ალექსანდრე ბატონიშვილი XIX საუკუნის პირველი მესამედის საქართველოს პოლიტიკურ ცხოვრებაში; ცხინვალის სახელმწიფო პედინსტიტუტის სტუდენტთა VIII სამეცნიერო სესია. გორი, 2000. გვ. 3.

სამეცნიერო ლიტერატურა და წყაროები

§1. სამეცნიერო ლიტერატურა

ალექსანდრე ბატონიშვილმა სახელი გაითქვა XIX საუკუნის პირველი ნახევრის მსოფლიო-ისტორიულ მოვლენებში მონაწილეობით. მისი ფართო, ხანგრძლივი მოღვაწეობის ასახვა საზოგადოების განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე მრავალმა ქართველმა და უცხოელმა მკვლევარმა სცადა.

ფეოდალური ხანის ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ დიდ მამულიშვილზე ცნობები შესულია მის თანამედროვე ბაგრატ, დავით, თეიმურაზ ბატონიშვილების და სხვათა შრომებში.

ბაგრატ ბატონიშვილი ნარკვევში “ახალი მოთხრობა”,¹ ალექსანდრე ბატონიშვილის მოღვაწეობის რამდენიმე ფაქტს ეხება. მათ შორის მას აღწერილი აქვს ღტოლვილი თეიმურაზ ბატონიშვილისა და ალექსანდრეს შეხვედრა ჭარში 1803 წლის თებერვლის ბოლოს. იმ დროის შემატანე წერდა, თუ როგორ “შეიტკბო ალექსანდრემან და პატივს უყოფდა” კავკასიის მთავარმართებლის პ. ციციანოვისაგან დევნილ ძმისწულს. ისტორიკოსი გულწრფელად თანაუგრძობდა ქართველი საზოგადოების უთანასწორო ბრძოლებს, რომელთაგან ის განსაკუთრებით გამოყოფდა 1812 წლის აჯანყებას და მიუთითებდა ალექსანდრეს უმნიშვნელოვანეს როლზე ქართველი ხალხის განმათავისუფლებელ ომში.²

ალექსანდრე ბატონიშვილის მოღვაწეობის შესახებ საინტერესო ინფორმაციას შეიცავს დავით ბატონიშვილის “ახალი ისტორია”.³ ავტორი მიუთითებს 1795 წლის ზაფხულში ალექსანდრეს მეთაურობით მოწეობილ ექსპედიციაზე ყარაბაღში აღამაჰმად ხანის მეწინავე ჯარების წინააღმდეგ.

დიდი მნიშვნელობა აქვს აქვე მოტანილ ცნობას კრწანისის ტრაგედიის შემდეგ იმავე მოღვაწის სარდლობით მოღალატე

¹ ბაგრატ ბატონიშვილი, ახალი მოთხრობა. გამოსცა თ. ლომოურმა თბ., 1941.

² იქვე გვ. 83, 132.

³ დავით ბატონიშვილი, ახალი ისტორია. გამოსცა თ. ლომოურმა თბ., 1941. იხ. აგრ. Давид Багратиони, История Грузии. Текст издал и снабдил вступительной статьей и указателями А. А. Погава. Тб., 1971.

განჯის ხანის, ჯეკადის დასახეულად ერქმეულ მეორის დაწვლევით მოწივობილ დაშქრობაზე.

ოგივე ისტორიკოსი აღწერს აღექსანდრე და თეიმურაზ ბატონიშვილების სახელოვან გამარჯვებას 1804 წელს ბამბაკში გაგზავნილ მაიორ მონტრეხორის რაზმზე.¹ აქ გადახდილი ბრძოლის აღსანიშნავად შემდეგ აღიძარათა მემორიალური სვეტი.

ბაგრატ და დავით ბატონიშვილების მნიშვნელოვან ცნობებს ერთგვარად ავსებს თეიმურაზ ბატონიშვილი "ახალ ისტორიაში"² შეტანილი ფაქტებით. აღექსანდრე ბატონიშვილთან ერთად მეოფი თეიმურაზი მიუთითებს 1804-1813 წლების ირან-რუსეთის ომის დეტალებს და განსაზღვრავს აღექსანდრე ბატონიშვილის, როგორც იმ დროის უმნიშვნელოვანესი სამხედრო-პოლიტიკური მოღვაწის, როლს ამ დაპირისპირებაში.

აღნიშნული პერიოდის ქართლ-კახეთის სამეფოში მიმდინარე მოვლენების, საქართველოს საერთაშორისო მდგომარეობისა და აღექსანდრე ბატონიშვილის მეთაურობით გადახდილ ბრძოლებზე საზოგადოებრივი აზრის გამოსატრულება აღბეჭდილია აღ. ჭავჭავაძის ნაშრომში: "საქართველოს მოკლე ისტორიული ნარკვევი და მდგომარეობა 1801-დან 1831 წლამდე",³ რომელიც მან ნიკოლოზ პირველს გადასცა 1837 წელს.

ეს ნაშრომი ჯერ ინახებოდა იმპერატორის კაბინეტში, ხოლო შემდეგ სანკტპეტერბურგის საჯარო ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა განყოფილებაში. ამ ნარკვევით აღ. ჭავჭავაძე რუსეთის იმპერატორის ყურადღებას მაშინ მიაპყრობდა საქართველოს განსაკუთრებულ გეოსტრატეგიულ მდებარეობას კავკასიასა და მთელს მახლობელ აღმოსავლეთში.

ამის გათვალისწინებით, ეს მრავალმხრივი მოღვაწე აღნიშნავს დიდი ქრისტიანული ქვეყნის ამ მხარეში მოხელის შედეგებს და რუსი მოხელეების თავგასულობის გამო ქვეყანაზე თავსდამტყდარ საკვირველ უბედურებებს, რამაც აღძრა ეს უებრო ქართველი მამულიშვილი სამშობლოს გარდაქმნის უმნიშვნელოვანესი წინადადებით მიემართა მონარქისათვის.

¹ დავით ბატონიშვილი, დას. ნაშრ. გვ. 23, 24 30.

² თეიმურაზ ბაგრატიონი, ახალი ისტორია. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო ლ. მიქიაშვილმა. თბ., 1983.

³ აღ. ჭავჭავაძე, საქართველოს მოკლე ისტორიული ნარკვევი და მდგომარეობა 1801-დან 1831 წლამდე. წიგნში: თხზულებანი, I, ი. გრიშაშვილის რედაქციით, წინათქმით, შენიშვნებით და ლექსიკონით. თბ., 1940. გვ. 241-255.

ამჯერად, ჩვენთვის განსაკუთრებით საყურადღებოა ამ დიდი მოღვაწის დასაბუთებული აზრი საქართველოში საზოგადოებრივ (თავადაზნაურობის, გლეხობის) მოძრაობაზე, მითითებანი ალექსანდრე ბატონიშვილის წარმატება-წარუმატებლობათა საიდუმლოებაზე, თანდათან განმტკიცებულ საერთაშორისო მდგომარეობის მნიშვნელობაზე, საქართველოში ეკონომიკური ურთიერთობის შემდგომი ზრდისა და ქართველთა ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებაზე, რითაც გარდასულ ეპოქათა მკვლევარისათვის საინტერესო და საიმედო დასაყრდენ წყაროდ რჩება.

ცნობილმა ისტორიკოსმა პ. იოსელიანმა 1867 წელს დაასრულა ნაშრომი: "ცხოვრება მეფისა გიორგი მეათცამეტისა",¹ რომელიც გამოქვეყნდა "ივერიაში", შემდეგ კი წიგნად 1895 წელს გამოსცა ზ. ჭიჭინაძემ. ხანგრძლივი რუდუნებით შექმნილი ეს თხზულება ქართლ-კახეთის სამეფო კარის მატიანეა XVIII საუკუნის უკანასკნელ მეოთხედში.

ალექსანდრე ბატონიშვილზე ზოგი ბიოგრაფიული ცნობა პ. იოსელიანმა ამ წიგნით შემოგვინახა. მან დეტალურად აღწერა გიორგი XII-ესა და ალექსანდრეს შორის ურთიერთობის მომენტები, თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ზოგჯერ ერეკლე მეორის ამ ორ ვაჟიშვილს შორის ურთიერთობა ობიექტურად არ არის ასახული.

1882 წელს დაიბეჭდა ზ. ჭიჭინაძის რუდუნებით შეკრებილი და წიგნად გამოცემული წერილები სათაურით: "სახსოვარი ბატონიშვილის ალექსანდრეს-ძის ირაკლის გარდაცვალებაზე".² კრებული საინტერესო მასალებს შეიცავს ბატონიშვილ ალექსანდრეს ოჯახზე. აქ გამოქვეყნებულია: არქი-მანდრიტ გრიგორის, მღვდელ დ. ჯანაშვილის, მკვლევარ მ. ჯანაშვილის, ისტორიკოს ზ. ჭიჭინაძის, ვ. კარბელაშვილის, აღ. ერიცოვის, მელიქ-ზადესი და სხვათა სამგლოვიარო სიტყვები, მოხსენებები ალექსანდრეს ვაჟის ერეკლეს გარდაცვალების გამო. წერილი ალექსანდრე ბატონიშვილის უცხო-ეთში მოღვაწეობაზე, რასაც ახლა ჩვენთვის წყაროს მნიშვნელობა აქვს.

XIX საუკუნის საქართველოს საზოგადოებრივ მოძრაობებს შესანიშნავი ნარკვევები უძღვნა აღ. ყიფშიძემ (ფრონელიმა).³

¹ პლ. იოსელიანი, ცხოვრება მეფისა გიორგი მეათცამეტისა. აკ. ვაწერელიას შესავალი წერილებით, რედაქციითა და შენიშვნებით. ტფ., 1936.

² სახსოვარი ბატონიშვილის ალექსანდრეს-ძის ირაკლის გარდაცვალებაზე, შეკრებილი და გამოცემული საქარია ჭიჭინაძისაგან. თფ., 1882.

³ აღ. ფრონელი, მთიულეთი 1804 წ. ტფ., 1891. ამბოხება კახეთისა 1812 წ. ტფ., 1907.

ფაქტები ალექსანდრე ბატონიშვილის მოღვაწეობის შესახებ გადმოცემულია ავტორისეული ამბლებული განწყობილებით.

ბატონიშვილის პიროვნება და მთიელ ბუმბერაზ გმირთან, შამილთან მისი დამოკიდებულება ა. ფრონელმა განიხილა ნაშრომში "მთის არწივი შამილი". ეს წიგნაკი გამოქვეყნდა 1914 წელს. ავტორს დახასიათებული აქვს ალექსანდრე ბატონიშვილის ურთიერთობა დადესტანთან და ასაბუთებს, რომ მთის არწივი შამილი ალექსანდრეს მემკვიდრეა. ფართო მოძრაობის მომავალი გმირი 1798 წელს დაბადებულა.¹

ალ. ყიფშიძის აღნიშნული ნაშრომები დღეს უკვე წყაროს მნიშვნელობისაა.

საბჭოთა ხელისუფლების დამყარებიდან თანდათან იცვლება დამოკიდებულება ისტორიასა და ცალკეულ პიროვნებებისადმი, განსაკუთრებით ისეთი მოღვაწეების მიმართ, რომლებიც წარსულში რუსეთის ხელისუფლების წინააღმდეგ იბრძოდნენ, რადგან ეს ააშკარაებდა ბოლშევიკების ოკუპაციის ჯერ კიდევ დაუვიწყებელ ფაქტებს.

ქართველი ემიგრანტები თავის დროზე აღნიშნავდნენ ღირსსახსოვარ თარიღებს პარიზში გამართულ შეკრებებზე. ასეთ სადღესასწაულო საღამოებზე გამოსვლებში ლეო კერესელიძე, გრიგოლ რობაქიძე და სხვები შთაგონებული სიტყვებით ამკობდნენ საქართველოსთვის დაცემულ გმირულ სახეებს.

XIX საუკუნის დამდეგს საქართველოში შექმნილი მდგომარეობა, ქართველთა ერთი ნაწილის სამშობლოდან ემიგრაცია, 1812 წლის სახალხო აჯანყება მოკლედ განიხილულია 1932 წელს პარიზში ანონიმურად გამოცემულ "საქართველოს ისტორიაში".²

1937 წელს თამარ პაპავამ გამოაქვეყნა ნარკვევების სერია: "დიდი სახეები პატარა ჩარჩოებში". აღნიშნულ ნარკვევთა ერთი ნაწილი იბეჭდებოდა "ისახარ"-ის ფსევდონიმით პარიზში გამოცემულ კრებულ "კავკასიონში" ("მეფე ერეკლეს ქალები", "ქართველი ქალი და 1832 წლის შეთქმულება", "ალექსანდრე ბატონიშვილი და მისი ოჯახის ბედი"), ხოლო მეორე ნაწილი 1990 წელს გამოქვეყნდა პირველად თბილისში. ამ ნაშრომში მოცემულია ალექსანდრეს ბიოგრაფიული პორტრეტი.³

1941 წელს გამოცემულ წიგნაკში: "გლეხთა აჯანყება კახეთში 1812 წელს". აბ. კიკვიძე ცდილობს ამ სახალხო ამბოხებაში ალექსანდრე ბატონიშვილის მონაწილეობის უარყოფას: "...აჯან-

¹ ალ. ფრონელი, მთის არწივი შამილი. ტფ., 1914 გვ. 50-54.
² საქართველოს ისტორია, მოკლე მიმოხილვა, პარიზი, 1932. დამოუკიდებელი საქართველოს გამოცემა. №2. გვ. 60-61.
³ თ. პაპავა, დიდი სახეები პატარა ჩარჩოებში. თბ., 1990.

ყებას ვერ მოუსწრო ალექსანდრე ბატონიშვილმა. იგი გვიან. დაიწყო ხელახალი ბრძოლა, მაგრამ ამ ბრძოლას აღარ ამშვენებდა გლეხური სტიქია, მისი გამანადგურებელი ძალა, თუმცა ბატონიშვილმა შესძლო ნაწილობრივ დაედრა გლეხები და გამოეყვანა ისინი საბრძოლველად".

მკვლევარი აჯანყების დასასრულად მიუთითებდა 1812 წლის მარტს.¹

ალექსანდრე ბატონიშვილის ბრძოლასა და მოღვაწეობას მკვლევარი შემდეგაც შეეხო თავის "საქართველოს ისტორიაში".²

სამშობლოს დამოუკიდებლობის დაკარგვის მნიშვნელობის შეფასებას, XIX საუკუნის პირველი ნახევრის საქართველოს ისტორიის საინტერესო საკითხებს, ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის როლსა და, კერძოდ, ალექსანდრე ბატონიშვილის მჩქეფარე, ხანგრძლივი მოღვაწეობის სხვადასხვა მხარის გამოკვლევას ცდილობდა გ. ხაჭაპურიძე, რომელმაც დიდი ხნის ძიებითა შედეგად რუსულ ენაზე 1950 წელს გამოსცა სქელტანიანი ნარკვევი: "საქართველოს ისტორიისათვის XIX საუკუნის პირველ ნახევარში".³ ეს ნაშრომი მაშინ წინამორბედ მკვლევართა ასეთივე მიზნით შექმნილ ნარკვევებთან შედარებით უმჯობესად იყო მიჩნეული.

აღსანიშნავია, რომ მდიდარ სამეცნიერო ლიტერატურასთან, პერიოდიკის მონაცემებთან ერთად ავტორმა გამოავლინა მრავალი საარქივო დოკუმენტი, მაგრამ გ. ხაჭაპურიძის წიგნი მაინც არ დგას იმდროინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის მიღწევათა სიმადლეზე და არც სამამულო წყაროთმცოდნეობის განვითარების დონეზე.

ამის მიუხედავად, წიგნში განვითარებული თვალსაზრისი საინტერესოა, როგორც ორი საუკუნის მიჯნაზე მდგარ საქართველოს სახელმწიფოს მრავალმხრივი მოღვაწეობის, XIX საუკუნის პირველ ნახევარში ქართული საზოგადოების მოძრაობის სულისკვეთების, მისი განვითარების ეტაპების გამოსაკვეთად და დახასიათებისათვის, საბჭოური იდეოლოგიის ნათელსაყოფად, ქართველი ისტორიკოსის კვლევის მეთოდისა და მრწამსის შესაცნობად.

ავტორი საქართველოს რუსეთთან შეერთებას განიხილავს მარქსისტული ისტორიოგრაფიის დასკვნის - "მცირე ბოროტების"

¹ ა. კიკვიძე გლეხთა აჯანყება კახეთში 1812 წ. თბ., 1941. გვ. 32.

² ა. კიკვიძე საქართველოს ისტორია. ტ. I, თბ., 1954.

³ Г. Хацапуридзе, К истории Грузии первой половины XIX века. Тб., 1950.

ფორმულის საფუძველზე, რითაც საქართველო თითქოს ფიზიკურ განადგურებას გადაურჩა.¹

ალექსანდრე ბატონიშვილის გაქცევაზე და უცხოეთიდან საქართველოში დაბრუნებისათვის გადახდილ ბძოლებს გ. ხაჭაპურიძე მიიხნევს შინააშლიობისა და ქვეყანაში ჯერ შინაპოლიტიკური ვითარების გართულების, ხოლო შემდეგ სამშობლოს მორიგი აოხრების მიზეზად.

სამშობლოს დამოუკიდებლობისათვის თავდაუზოგავად მებრძოლ ბატონიშვილს იგი მაჰმადიანური სახელმწიფოების აგენტად მიიხნევს.

ეს საბჭოთა ისტორიკოსი მიესალმება საიმპერიო ჯარების შემოყვანასა და ბაგრატიონთა სამეფო ხელისუფლების დამხობას, ხოლო ალექსანდრეს ჭარ-ბელაქნის მხრიდან რუსების წინააღმდეგ განხორციელებულ შეტევასა და შაჰის ფორმანების გავრცელებაში ადანაშაულებს.²

1951 წელს ალექსანდრე ბატონიშვილის მთელი მოღვაწეობის რეაქციულ შეფასებას შეეცადა ვ. შადური წიგნში: “Друг Пушкина и его роман о Грузии”.³

არსებული ლიტერატურის, გამოქვეყნებული მასალებისა და საარქივო დოკუმენტების საფუძველზე შექმნილი ვ. ტოგონიძის გამოკვლევა “ქართლის მთიანეთის გლეხთა აჯანყება (1804 წ.)”,⁴ დაიბეჭდა 1951 წელს. აღნიშნულ ნაშრომში განხილულია აჯანყებულებისადმი დამოკიდებულება 3 აგვისტოს, ანუ აჯანყების დამამთავრებელ ეტაპზე ალექსანდრესაგან გამოგზავნილთა მისვლა თიანეთში მებრძოლთა გასამხნეველად.

უმთავრესად საარქივოგრაფიო კომისიის პუბლიკაციებსა და შემდეგდროინდელი რუსული ისტორიოგრაფიის ერთ ნაწილზე (ვ. ეოლკონსკი, ი. პეტრუშევსკი, გ. პისარევსკი) დაყრდნობით ჭარ-ბელაქნის თემებთან რუსულ მმართველობის ოფიციალური ურთიერთობისა და კავკასიაში მოვლენილი ამ ახალი დამპყრობლის წინააღმდეგ მებრძოლი მხარის მოსახლეობასთან ალექსანდრე ბატონიშვილის დამოკიდებულება-კავშირის ფაქტები განხილულია მ. დუმბაძის წიგნში: “აღმოსავლეთ კახეთის (საინგილოს) ისტორიიდან”.⁵

¹ იქვე გვ. 5.

² იქვე გვ. 87.

³ В. Шадурн, Друг Пушкина и его роман о Грузии. Тб., 1951.

⁴ ვ. ტოგონიძე, ქართლის მთიანეთის გლეხთა აჯანყება (1804 წ.). თბ., 1951.

⁵ მ. დუმბაძე, აღმოსავლეთ კახეთის (საინგილოს) ისტორიიდან . თბ., 1953. გვ. 130,133,139.

ნაშრომი, რა თქმა უნდა, მოიგებდა და ჩვენ ძიებას განვიხილავდით, რომ მასში ყოფილიყო პასუხი კითხვებზე, თუ რა განაპირობებდა ქართველი ბატონიშვილის ამ მხარეში ხანგრძლივ, წარმატებულ ბრძოლას და ადგილობრივი მოსახლეობიდან გამუდმებულ ხელშეწყობას ჩრდილოეთიდან მოვლენილი ოკუპანტების წინააღმდეგ. ძნელი არ არის გამოცნობა, რომ ჭარბელაქნელთა ასეთი სანიმუშო ერთგულება-დახმარების საფუძველი იყო მოსახლეობის ის საყოველთაო შეგნება, რითაც ჩრდილოელი დამპყრობელი ყოველი კავკასიელის საერთო მტრად იყო აღიარებული. ეს იყო ქართველი უფლისწულის წარმატების ძლიერი წყარო, მანამ, სანამ რუსეთის იმპერიის ხელისუფლება დამუქრება-შანტაჟებით, ჭარბელაქნელთა მრავალი ჯანყის წინააღმდეგ მასირებული შეტევით მოახდენდა მოსახლეობის დაშინებას, მის ოკუპაციასა და ამით კავკასიის დამოუკიდებლობისათვის მამაცურად მებრძოლ ქართველ ბატონიშვილს ამ მხარეში თანდათან გამოაცლიდა თავისი ძლიერებისათვის ადგილობრივი მოსახლეობის ტრადიციული, საყოველთაო მხარდაჭერის საფუძველს.

ამის შედეგად დამპყრობელმა დიდი ზიანი მიაყენა ჭარბელაქნის განვითარებას, ქართველი ბატონიშვილის მხარეზე ამ ოლქის მოსახლეობის სანიმუშო საბრძოლო კავშირს დამოუკიდებლობისათვის ხანგრძლივ ომში.

საქართველოში გლეხობის ისტორიის მკვლევარი ი. ანთელავა ეხებოდა ალექსანდრე ბატონიშვილისა და გლეხობის დამოკიდებულების საკითხს და აღნიშნავდა, რომ ფეოდალური წყობილების წინააღმდეგ მებრძოლი გლეხები არ უჭერდნენ მხარს ბატონიშვილს და მის მომხრეებს.¹

1965 წელს ნ. ბერძენიშვილმა გამოაქვეყნა: “საქართველო XIX საუკუნის პირველ მეოთხედში”.² ნარკვევში ავტორი ფართოდ მიმოიხილავს რუსეთის დამოკიდებულებას ბაგრატიონთა სამეფო სახლის წარმომადგენლებისადმი და საქართველოში მოვლენილ რუს მოხელეთა მოღვაწეობას. მკვლევარი ყურადღებას აქცევს მმართველობის სისტემას და ალექსანდრეს ცდებს სამეფო ტახტის დასაბრუნებლად.

XIX საუკუნის პირველ მესამედში აჯანყებებში ქართველ ბატონიშვილთა მონაწილეობას ეხებოდა ლ. ებანოიძე. იგი წერდა: “გლეხობა ბატონიშვილების მხრივ იდეურ შეიარაღებას არ საჭი-

¹ ი. ანთელავა, Государственные крестьяне Грузии в первой половине XIX века (до крестьянской реформы 1864 г.). Сухуми, 1955. стр. 245.

² ნ. ბერძენიშვილი, საქართველო XIX საუკუნის პირველ მეოთხედში. წიგნში: საქართველოს ისტორიის საკითხები. წ. II, თბ., 1965. გვ. 244-293.

როებდა. ერთადერთი იდეა, რომელსაც ბატონი შვილები იყენებდნენ “მამულის გამოსახსნელად”, ეს იყო სამეფო ტახტზე ბაგრატიონთა დინასტიის აღდგენის იდეა, მაგრამ ამ იდეას არამც თუ გლეხოება, არამედ ყველა ფეოდალიც კი არ ეტრფოდა.”¹

ამის ნათელყოფას ავტორი კონკრეტულადაც ცდილობდა, თუმცა სცდებოდა, როცა წერდა: “გლეხოებაზე არ იმოქმედა ალექსანდრე ბატონიშვილის დემაგოგიური ხასიათის მოწოდებებმა, ქართლ-კახეთის სამეფო ტახტზე ასვლის ეს უსაზღვრო ფანატიკოსი ილუზიით კვებავდა აჯანყებულებს”.²

რუსეთ-ოსმალეთის 1806-1812 წლების ომში მრავალი ქართველი იბრძოდა. ქართველთა დამსახურება კავკასიის სხვადასხვა ნაწილში იმ დროს განაღებულ ბრძოლებში, მოძიებული საარქივო მასალებით წარმოაჩინა მკვლევარმა ნ. ქორთუამ.

ახლა ჩვენთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მის ნაშრომში შეტანილი ცნობები ალექსანდრე ბატონიშვილზე.³

ქართველი ბატონიშვილის კავკასიის სახანოებთან ურთიერთობაზე მცირე რაოდენობის, მაგრამ საგულისხმო ცნობებს ვპოულობთ ამავე ავტორის ნაშრომში: “ამიერკავკასია რუსეთ-ირანის 1826-1828 წლების ომში”.⁴

ქართლ-კახეთის სამეფოს რუსეთთან შეერთების ფაქტს იმდროინდელ ეპოქისეულ მოვლენებზე მითითებით მკვლევარი განიხილავს მიმდინარე ძვრების ფონზე.

მდიდარი მასალების გამოყენების საფუძველზეა განხილული XIX საუკუნის 20-იან წლებში მოწინავე ევროპული სახელმწიფოების ინგლის-საფრანგეთ-რუსეთის მეტოქეობა წინააზიის ქვეყნებში თავისი გავლენის დამყარებისა და განმტკიცებისათვის.

ავტორი ეხება მტკიცე შემართების ალექსანდრე ბატონიშვილის გამჭვრიახ პოლიტიკას, მეზობელ სახელმწიფოებთან ურთიერთობა-კავშირის ზოგ ფაქტს, შაჰის მეგვიდრე აბას-მირზასა (1788-1833) და სხვა ირანელ მოღვაწეებთან მის დაახლოებას.⁵

¹ ლ. ებანოძე, ნიკოლოზ ბარათაშვილი და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ზოგიერთი საკითხი საქართველოში. თბ., 1968. გვ. 69.

² იქვე გვ. 70.

³ ნ. ქორთუა, საქართველო 1806-1812 წლების რუსეთ-თურქეთის ომში. თბ., 1964. გვ. 93,150,303,348.

⁴ ნ. ქორთუა, ამიერკავკასია რუსეთ-ირანის 1826-1828 წლების ომში. თბ., 1978.

⁵ იქვე გვ. 20,22.

ომების ეს სახელოვანი მკვლევარი აღნიშნავს დადგენილებას ანწუხის თემში, ალექსანდრეს საქმიანობას და გამოთქვამს ვარაუდს: “ეტყობა ალექსანდრე ბატონიშვილმა დიდი მუშაობა გასწია იმისათვის, რომ მუსლიმური სარწმუნოების მთის ხალხები დაერაზმა რუსეთის წინააღმდეგ საბრძოლველად; როგორც ჩანს, ამაში მას ოდნავაც ვერ შეუშალა ხელი იმან, რომ თვითონ ქრისტიანი იყო”.¹

როცა მკვლევარი ეხება 1826 წელს ერთ-ერთი ბრძოლისას რუსეთის ჯარში მყოფი ქართველებისაგან ალექსანდრეს დახმარების ფაქტს, სვამს დღემდე მართებულად გადაუწყვეტელ კითხვას: “ძნელი დასაჯერებელია, რომ ქართველებს, ალექსანდრე ბატონიშვილს ნიკოლოზ I ერჩიათ.” მაგრამ ამ ისტორიულ ქარტეხილებში სამშობლოსათვის მებრძოლი რაინდი ბატონიშვილის ცხოვრების ტრაგედიაც ის იყო, რომ ახალი მტრის წინააღმდეგ საბრძოლველად იძულებული ხდებოდა საქართველოს ისტორიულ მტრებს ირან-ოსმალეთს დაკავშირებოდა.

აკ. სურგულაძე, წიგნში: “ნიკოლოზ ბარათაშვილის ეპოქა” ფართოდ მიმოიხილავს XIX საუკუნის პირველი მესამედის პოლიტიკურ-ეკონომიკურ მდგომარეობას, მასობრივ მოძრაობებს ქართლის მთიანეთში, კახეთში, იმერეთში; 1832 წლის შეთქმულების აღმოცენებასა და მიმდინარეობას, რაც მას საქართველოში ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის დასაწყისად მიიჩნია. ავტორი გაკვრით ეხება ალექსანდრე ბატონიშვილის პოლიტიკურ ორიენტაციას.²

გამოქვეყნებული წყაროების საფუძველზე 1818 წელს ალექსანდრე ბატონიშვილის სამცხეში მოღვაწეობას გაკვრით აღნიშნავს შ. ლომსაძე.³

ნარკვევში: “ბრძოლა ცარიზმის წინააღმდეგ XIX საუკუნის I ოცეულში”,⁴ დ. გოგოლაძე მოკლედ ახასიათებს თავისუფლებისა და სამშობლოში სახელმწიფო წყობილების აღდგენისათვის მებრძოლ ალექსანდრე ბატონიშვილს.

ავტორი მას მიიჩნევს 1783 წლის ტრაქტატის განხორციელებისათვის თანმიმდევრულ მოღვაწედ, რუსეთის ორიენტაციის მომხრედ.

¹ იქვე, გვ. 23.

² აკ. სურგულაძე, ნიკოლოზ ბარათაშვილის ეპოქა, თბილისი, 1969.

³ შ. ლომსაძე, სამცხე-ჯავახეთი (XVIII საუკუნის შუაწლებიდან XIX საუკუნის შუაწლებამდე). თბ., 1975. გვ. 151.

⁴ დ. გოგოლაძე, ბრძოლა ცარიზმის ბატონობის წინააღმდეგ წინააღმდეგ XIX საუკუნის I ოცეულში. წიგნში: საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ., 1979, გვ. 424-428.

XIX საუკუნის დასაწყისში ქართული ეროვნული ცნობიერების გამძაფრებას და სახალხო მოძრაობაში ალექსანდრე ბატონიშვილის მონაწილეობას ეხება ალ. ბენდიანიშვილი 1981 წელს დაბეჭდილ წიგნში: “ეროვნული სა-კითხი საქართველოში 1801-1921”.¹

იგივე მკვლევარი XIX საუკუნის ისტორიის სახელმძღვანელოში 1812 წლის აჯანყების მიმოხილვისას აღნიშნავს ალექსანდრე ბატონიშვილის როლს.

1812 წლის შემოდგომაზე ალექსანდრე ბატონიშვილის შემოჭრას კახეთში მკვლევარი მნიშვნელობას ანიჭებს საერთო მოძრაობის შემდეგ ეტაპზე განვითარებისათვის. ამასთან ერთად, იგი საინტერესოდ მსჯელობს რუსთა ჯარისა და მოძრაობის გმირის მეთაურობით გამოყვანილ რაზმების შეიარაღებასა და ბრძოლათა ისეთ თავისებურებებზე, რაც აქამდე მკვლევარებს არ შეუნიშნავთ.²

მონარქიული ლეგიტიმიზმის აქტუალურ თემაზე ახლახან გამოქვეყნებულ ნარკვევში ალ. ბენდიანიშვილი ეხება საქართველოს სამეფო ტახტზე ბაგრატიონთა დინასტიის აღსადგენად ალექსანდრეს ბრძოლის სამართლიანობის საკითხს.³

რეაბილიტაციის შემდეგ პერიოდში ალექსანდრე ბატონიშვილი მოხსენიებულია მრავალ საისტორიო ნარკვევში. საქართველოს განმათავისუფლებელი გმირის ცხოვრება-მოღვაწეობა იდეალად და სამოქმედო მაგალითად იქცა XIX საუკუნის 90-იანი წლების საქართველოში, ეროვნულ-განმა-თავისუფლებელი მოძრაობის მესვეურთათვის.

1990 წლის შემდეგ საბჭოთა იდეოლოგიური წნეხისაგან გათავისუფლებული ქართველი ისტორიკოსები თამამად შეუდგნენ გაყალბებული ისტორიოგრაფიის ჭეშმარიტების დიდ სამჯავროზე გამოტანას. სამეცნიერო კვლევა-ძიება ფართოდ გაიშალა XIX-XX საუკუნეების საქართველოს პოლიტიკური ორიენტაციისა და საგარეო ურთიერთობათა საკითხების ჯეროვნად გასაშუქებლად.

ამ მხრივ მნიშვნელოვანია 1990 წელს გამოქვეყნებული აკაკი და პაატა სურგულაძეების “საქართველოს ისტორია”.⁴ წიგნში მოცემულია 1812 წლის კახეთის აჯანყებაში ბობოქარი ალექსანდრე ბატონიშვილის მოღვაწეობის ფაქტები.

¹ ალ. ბენდიანიშვილი, ეროვნული საკითხი საქართველოში 1801-1921 თბ., 1981.

² მისივე, საქართველოს ისტორია. თბ., 1999. გვ. 28-32.

³ ალ. ბენდიანიშვილი, მონარქიული ლეგიტიმიზმი და ლეგიტიმური ხელისუფლების ევოლუცია საქართველოში. კრბ. საქართველოს ახალი ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ., 2003. გვ. 31-38.

⁴ ა. სურგულაძე, პ. სურგულაძე, საქართველოს ისტორია. თბ., 1991. გვ. 37.

ალექსანდრე ბატონიშვილის ბრძოლა-მოღვაწეობაზე უსესულია სხვა ავტორთაგან შექმნილ საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოებში.¹

ი. უთურაშვილი წიგნში: “თეკლა ბაგრატიონი”, ეხება ბატონიშვილ ალექსანდრეს 1812 წელს აჯანყებული კახელების დასახმარებლად საქართველოში შემოსვლის ფაქტს.²

საქართველოს დამოუკიდებლობის პერიოდში გამოქვეყნებულ ნაშრომთაგან ალექსანდრე ერეკლეს ძის შესახებ საინტერესო ფაქტებს შეიცავს ს. კაკაბაძის “ერწანისის ომი”,³ რომელიც XX საუკუნის 30-იან წლებშია შექმნილი. თხზულების ავტორი ცნობებს იძლევა განჯაში ალექსანდრე ბატონიშვილის მეთაურობით მოწეობილ ქართველთა სამხედრო ექსპედიციაზე. საგულისხმოა მკვლევარისაგან აღნიშნული ფაქტი, 1795 წელს ალექსანდრე ბატონიშვილის ერევნის სახანოში გოგჩის ტბასთან ჯარით ყოფნის შესახებ.⁴

საინტერესოა ამავე ავტორის სხვა წიგნებში არსებული ცნობებიც.⁵

1992 წელს დაიბეჭდა მ. ხომერიკის საინტერესო ნაშრომი: “ბერი ფილა-დელფოს კიკნაძე”.⁶ წიგნში ავტორი სინათლეს ჰყვანს 1832 წლის შეთქმულების მრავალ ბნელით მოცულ ფაქტს და აღნიშნავს შეთქმულთაგან ალექსანდრე ბატონიშვილის მეფედ მოწვევას საქართველოში.

1832 წლის მოვლენებს და ალექსანდრე ბატონიშვილის როლს შეთქმულებაში წარმოაჩენს რ. გრძელიძე წიგნში: “1832 წლის შეთქმულება საქართველოში”.⁷

კახეთში აჯანყების დროს ალექსანდრეს ბრძოლის საინტერესო ფაქტები მითითებულია 1997 წელს საფრანგეთში გამოცემულ წიგნში “საქართველოს ისტორია”.⁸

¹ ი. ანთელაფა, საქართველოს ისტორია. თბ., 1996 გვ. 212.
² ნ. ასათიანი, საქართველოს ისტორია. თბ., 1999 გვ. 367.
³ ი. უთურაშვილი, “თეკლა ბაგრატიონი”. თბ., 1991. გვ. 25.
⁴ ს. კაკაბაძე, “ერწანისის ომი”, თბ., 1991.
⁵ იქვე გვ. 87.
⁶ ს. კაკაბაძე, საქართველოს მოკლე ისტორია. ტფ., 1920. გვ. 182; საქართველოს ისტორია, ახალი საუკუნეების ეპოქა (1500-1810 წწ) ტფ., 1922. გვ. 237; ქართველი ხალხის ისტორია 1783-1921. თბ. 1997. გვ. 55.
⁷ მ. ხომერიკი, ბერი ფილა-დელფოს კიკნაძე. თბ., 1992.
⁸ რ. გრძელიძე, 1832 წლის შეთქმულება საქართველოში. თბ., 1998 გვ. 42.
⁸ Nodar Assatiani, Alexandre BendianiShvili; Histoire de la georgie. Paris, 1997. გვ. 256-257.

ნაშრომში “ქართული პოლიტიკურ-დიპლომატიური საუკუნეში”,¹ მკვლევარი გ. იობაშვილი შეეცადა დაესაბუთებინა XIX საუკუნის ორი პოლიტიკური მოღვაწის ალექსანდრე და დავით ბატონიშვილების ნააზრევი.

ალექსანდრე ერეკლეს ძე ბაგრატიონის რამდენიმე წერილზე დაყრდნობით გ. იობაშვილი დასახელებულ ნარკვევში წარმოანენს ამ მამაცი მებრძოლის პოლიტიკურ შეხედულებათა ნაწილს, კერძოდ, ფართო და ხანგრძლივ ომებში თუ როგორ მოხერხებულად იყენებდა საქართველოს სამეფო საგვარეულოდან გამოსული ეს მოღვაწე 1783 წლის გეორგიევსკის ტრაქტატის განსახორციელებელ პირობებს, რომლებსაც სხვადასხვა მიზეზითა და მოსაზრებებით უვლიდნენ გვერდს “ამა ქვეყნისა ძლიერნი”.

მხურვალე მამულიშვილის ალექსანდრე ბატონიშვილის რეაბილიტაციის შემდეგ რამდენიმე წერილის განხილვის შედეგად მოცემულია მისი პოლიტიკური შეხედულების ერთგვარად გამოცემის ცდაც.

საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო საისტორიო არქივის სხვადასხვა ფონდში დაუნჯებული ალექსანდრე ბატონიშვილის წერილების გამოვლენამ ერთ-ორჯონიკიძეს გადააწვეტინა ნარკვევის შექმნა საქართველოს თავისუფლებისათვის მებრძოლ ამ გმირზე.

ავტორმა თავისი გამოკვლევა დაბეჭდა ალექსანდრე ბატონიშვილის წერილებთან ერთად, რაც კიდევ უფრო ზრდის ინტერესს ამ ნაშრომისადმი.

ოფიციალურ მიმოწერასა და სხვა დოკუმენტებზე დაყრდნობით მკვლევარი მიზნად ისახავს გააშუქოს ქართველი ბატონიშვილის ხანგრძლივი ბრძოლა რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ.

წინამორბედ მკვლევარების (ნ. დუბროვინი, ო. მარკოვა და სხვა) ნაშრომებზე დაყრდნობით ე. ორჯონიკიძემ გაითვალისწინა XIX საუკუნეში რუსეთის, ირანის, ოსმალეთისა და დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოების ამიერკავკასიით ცხოველი დაინტერესება და ასეთ ფართო ურთიერთობის ჭრილში განიხილა ალექსანდრე ბატონიშვილის გმირული ბრძოლები.

“საქართველოს ამ მხრივ სრულიად განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა, - ნათქვამია ე. ორჯონიკიძის აღნიშნულ ნაშრომში, - რადგან ეს იყო ის ქვეყნა, საიდანაც რუსების გან-

¹ გ. იობაშვილი, ქართული პოლიტიკურ-დიპლომატიური აზრი XIX საუკუნეში. წიგნში: ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები. ტ. II. თბ., 1998. გვ. 326-340.

დევნისა და კვლავ მისი გავლენის გავრცელებისათვის სისხლხორცეულად იყო დაინტერესებული და ამის მისაღწევად მზად იყო დაუსრულებელი ეწარმოებინა ომი რუსეთთან”¹

ამასთან ერთად, ე. ორჯონიკიძე მიუთითებს იმ ნიშნებზე, რაც 1809 წლიდან მოკიდებული ხელს უწყობდა ირან-ოსმალეთის გაერთიანებას და ცდილობს წარმოაჩინოს ალექსანდრე ბატონიშვილის ამ მხრით გაწეული მოღვაწეობა: “ახალციხის საფაშოში მყოფმა ალექსანდრე ბატონიშვილმა, - წერს ავტორი, - აქტიური მოქმედება გააჩაღა თავისი მიზნების განსახორციელებლად. მან ცხოველი ურთიერთობა დაამყარა იმერეთის მეფე სოლომონ II-სთან, რომელმაც ახალციხეში თავისი სიძე მალხაზ ანდრონიკაშვილი გამოგზავნა. 1810 წლის მაისში ჯავახეთის სოფელ კოთელიაში, სადაც იმ დროს ალექსანდრე ბატონიშვილი იმყოფებოდა, ტორმასოვის ტყვეობიდან გამოსული თავად სოლომონ II-ც მივიდა. მალე ამის შემდეგ იმერეთში ხელიდან ხელში გადადიოდა სოლომონ II-ის, ალექსანდრე ბატონიშვილის, შერიფ-ფაშას წერილები, რომლებიც ხალხს მოუწოდებდნენ იარაღისათვის მოეკიდათ ხელი”²

სამწუხაროდ ქართველ მოღვაწეებს რუსეთის საწინააღმდეგო ასეთმა აქტიურმა ბრძოლამ იმხანად არ გაუმართლათ, მაგრამ 1812 წლისათვის საქართველოში მძაფრი მღელვარება დაიწყო.

აღნიშნულმა მკვლევარმა მძლავრ მოძრაობაში წარმოაჩინა ალექსანდრე ბატონიშვილის მოღვაწეობის რამდენიმე საგულისხმო ფაქტი.

ე. ორჯონიკიძეს, ძირითადად შეკრებილი მიმოწერის საფუძველზე საქართველოში მიმდინარე სხვა მოვლენების გაშუქებაშიც შეაქვს კორექტივი.

რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ ქართველი ბატონიშვილის იარაღით ბრძოლის პარალელურად ნაშრომში ნაჩვენებია ამ დიდი მოღვაწის ცდებიც რუსეთთან კავშირის შესანარჩუნებლად.

ალექსანდრე ბატონიშვილის მამაცური მოღვაწეობით მოხიბლულმა ისტორიკოსმა ამირან ცამციშვილ-ფიცხელაურმა წვლილი დასდო გმირი მებრძოლის საბიოგრაფიო ფურცლების გამოვლენასა და სამშობლოს თავისუფლებისათვის ხანგრძლივ ომში მისი ღვაწლის დაფასებას.

¹ ე. ორჯონიკიძე, ალექსანდრე ბატონიშვილის ბრძოლა რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ. თბ., 1999. გვ. 19.
² იქვე. გვ. 22.

K251576

ს ა შ ა რ თ ვ ე ლ ი
ს ა რ მ ა მ ე ნ ტ ი ს
ე რ მ მ ე უ ლ ი
ბ ი ბ ლ ი ო თ ე 17

საქართველოს ეროვნული აკადემიის პრეზიდენტ ვილის მეშვეობით ა. ცამციშივილ-ფიცხელაურმა მოითხოვა ალექსანდრე ბატონიშვილის

ნეშტის საქართველოში გადმოსვენება.

საამისო დოკუმენტები ერთვის ავტორის საინტერესო ნარკვევს "დავიბრუნოთ საქართველოს უგვირგვინო მეფე ალექსანდრე ბატონიშვილი",¹ რომელიც საზღვარგარეთ მცხოვრებ თანამემამულეებთან ურთიერთობათა საქართველოს ცენტრის გრიფით დაიბეჭდა 2000 წელს.

ალექსანდრე ბატონიშვილისადმი მიძღვნილ გამოკვლევებთან ერთად წიგნში აღწერილია ის წარმატებული ძიება, რომლითაც ავტორმა შეძლო ეპიტაფიების, ფოტოდოკუმენტების გამოვლენა და გადაღება.

ახლადმოპოვებული ეს დოკუმენტები მიმზიდველს ხდის ა. ცამციშივილ-ფიცხელაურის განხილულ მნიშვნელოვან ნაშრომს.

XIX საუკუნის პირველი ნახევრის საქართველოში მომხდარ აჯანყებებსა და შეთქმულებებს ყურადღებას უთმობენ მკვლევარები მ. ვანნაძე და ვ. გურული ახალ ნაშრომში: "საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა".² გამოკვლევაში ახლებურადაა გააზრებული ქართლ-კახეთის რუსეთთან შეერთება და მისი შედეგები. ამასთან ავტორები ეხებიან ქართული სახელმწიფოს დაცემის მიზეზებს. ააშკარავენ საქართველოს მეფეთაგან დაშვებულ შეცდომებს; ქვეყნის ერთიანი საგარეო პოლიტიკის უქონლობას, ქართველთა საერთო ინტერესების გაუთვალისწინებლობას.³

ავტორები ყურადღებას ამახვილებენ გეოგრაფიულ ფაქტორზე (კავკასიის გადმოსასვლელებზე კონტროლის დაკარგვა). მათი აზრით, საერთაშორისო არენაზე დიდი დიპლომატიური მარცხი გამოიხატა გეორგიევსკის ტრაქტატში აღნიშნული სახელშეკრულებო მუხლებით. ნავარაუდევია საქართველოსათვის ხელსაყრელი ზოგი პირობა შეუსრულებელი დარჩა.⁴

ირანის შაჰის, აღამაჰმად ხანის განხორციელებული პოლიტიკის მიზანი - ერეკლე მეორის დასჯა და რუსეთის მოგება-გათვლები საეჭვოდ დაემთხვა ერთმანეთს.⁵

¹ ა. ცამციშივილ-ფიცხელაური, "დავიბრუნოთ საქართველოს უგვირგვინო მეფე ალექსანდრე ბატონიშვილი". თბ., 2000. გვ. 70-74.

² მ. ვანნაძე, ვ. გურული, საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა. თბ. 2001.

³ იქვე გვ. 5-7.

⁴ იქვე გვ. 18.

⁵ იქვე გვ. 20.

ქართლ-კახეთის შემდგომი ვითარების გადმოცემის დროს ავტორები განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობენ ბატონიშვილთა შეუთანხმებელ პოლიტიკას ქვეყნის დაქვეითების საქმეში.

ავტორები სამართლიანად მიუთითებენ საქართველოს დაპყრობაში რუსეთის "ოსტატურად" მიმართულ უმთავრეს ღონისძიებებზე - უსისხლოდ მოესპოთ ქართული სახელმწიფოებრიობა.

ახალი სახელმწიფო მითითებები თანმიმდევრულად საკითხების განხილვისას შევაშველეთ ახლადგამოვლენილ სარქივო დოკუმენტებს და სათანადო ადგილი მიუუჩინეთ ნაშრომის სხვადასხვა ნაწილში.

2003 წელს მკვლევარმა მ. გონიკიშვილმა ბაგრატიონთა სახელოვან საგვარეულოდან გამოსულთა რუსეთში გადასახლება და მოღვაწეობაზე მეორე, ფართო მოცულობის წიგნი გამოაქვეყნა. ამავე ნაშრომში არსებული ლიტერატურის საფუძველზე ავტორი ეხება ალექსანდრე ბატონიშვილს.¹

ისტორიკოსის კეთილი სურვილია გააშუქოს ამ სახელოვანი მებრძოლის ხანგრძლივი ცხოვრება-მოღვაწეობა.

ალექსანდრე ბატონიშვილზე გამოქვეყნებული ლიტერატურის (ბაგრატ და დავით ბატონიშვილები, პ. ბუტკოვი, ნ. დუბროვინი, შ. ხანთაძე, თ. ხუსკივაძე და სხვა), წყაროების (აქტები, პერიოდიკის მასალები) გამოყენებით ავტორი ცდილობს წარმოაჩინოს სამშობლოს ბედნიერებისათვის მამაცურად მებრძოლი ბატონიშვილის ცხოვრება-მოღვაწეობის საინტერესო ფაქტები.

წიგნში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ალექსანდრე ბატონიშვილის დაოჯახებისა და ღირსეული მემკვიდრის ირაკლის ხანმოკლე, მაგრამ შინაარსიანი ცხოვრების აღწერას და სხვა საკითხებსაც.²

ამის მიუხედავად, ნარკვევი დაზღვეული არ არის ზოგი არასწორი ფაქტისაგან, რაც ერთგვარად ამცირებს ამ დიდებული მოღვაწის სამშობლო-სათვის თავდადება-თავგანწირვის მარად აღმაფრთოვანებელ ბრძოლების მნიშვნელობას, როგორც საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის ომების ისტორიაში, ისე ალექსანდრე ბატონიშვილის საინტერესო თავგადასავალს.

სამეცნიერო ლიტერატურისა და სხვადასხვა არქივის ფონდებში დაცული მდიდარი წყაროების ურთიერთშეჯერების შედეგად ჩვენ ვცდილობთ უფრო დავაზუსტოდ ალექსანდრე ბატონიშვილის ცხოვრება-ბრძოლების უმნიშვნელოვანესი ფაქტები და ნათლად წარმოვაჩინოდ ქვეყნის წინაშე გაწეული მისი ღვაწლი.

¹ მ. გონიკიშვილი, ბაგრატიონთა გადასახლება და მოღვაწეობა რუსეთში. თბ., 2002 წ.

² იქვე გვ. 418-421.

საქართველოს თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლის მატთანეში ამალელებელი ფურცლები ჩაიწერა 1812 წლის აჯანყების დროს ალექსანდრე ბატონიშვილის ბრძოლითა და მრავალმხრივი მოღვაწეობით.

ის მკვლევარნი (ალ. ფრონელი, ა. კიკვიძე, ო. მარკოვა, ნ. ბერძენიშვილი და სხვები), რომელნიც შეეხნენ 1812 წელს საქართველოში მომხდარ ამ დიდ სახალხო მოძრაობას, თავის საპატიო მოვალეობად თვლიდნენ ღირსეული ადგილი მიეჩინათ დამპყრობლებთან შეურიგებელი ბრძოლების გმირის ალექსანდრე ბატონიშვილისათვის. სამწუხაროდ, ეს დიდი საქმე დღემდე შესრულებულად არ ჩაითვლება.

ჩვენი ყურადღება მიიქცია ახალგაზრდა მკვლევარის აკ. გელაშვილის ლამაზად გაფორმებულმა წიგნმა: "კახეთის 1812 წლის აჯანყება", რომელიც ეძღვნება აღნიშნული მღელვარების მონაწილე გმირთა ხსოვნას. ნაშრომი მაღალ ტექნიკურ დონეზე დაიბეჭდა გამომცემლობა "არტანუჯის" სტამბაში.

სასიამოვნოა, რომ წიგნის ყდაზე აჯანყებულების ჯგუფურ სურათთან ერთად გამოსახულია ალექსანდრე ბატონიშვილის პორტრეტი.

ნარკვევის მრავალ გვერდზე ფიგურირებს ამ დიდი მოღვაწის სახელი. ავტორი გულდასმით ესწრაფვის გმირულად მებრძოლი ხელმძღვანელის როლის წარმოჩენას ამ დიდ სახალხო მოძრაობაში.

ქართულ და უცხოურ ენებზე შექმნილი მდიდარი სამეცნიერო ლიტერატურის, საარქივო დოკუმენტების ერთი ნაწილის ანალიზით აკ. გელაშვილი დაასკვნის, რომ აჯანყების საერთო ხელმძღვანელი ალექსანდრე ბატონიშვილი იყო.¹

ავტორი არ ერიდება იმ მკვლევართა კრიტიკას რომლებიც ცდილობენ გმირი მებრძოლის როლის დამცირებას: "თუ ქართველი ისტორიკოსები, - წერს აკ. გელაშვილი, - მორიდებით აღიარებენ ალექსანდრე ბატონიშვილის ბრძოლის გმირულ და გონიერ ხასიათს, მათი რუსი კოლეგები მონდომებით ცდილობენ, რაც შეიძლება დააკნინონ და უშინაარსო მიზნებისათვის მებრძოლი ხასიათის ადამიანად წარმოადგინონ იგი, რომელიც მზადაა თავისი ამბიციების გულისათვის უცხოტომელი მპარცველები შემოუსიოს, მოატყუოს და სასიკვდილოდ გაწიროს მშობელი ხალხი. პარადელურად, შემთხვევას არ უშვებენ ხელიდან, ეს ამბიციურობა და საკუთარი ხალხის დალატი-

¹ აკ. გელაშვილი, კახეთის 1812 წლის აჯანყება. თბ., 2003.

კვლავდაკვლავ, საქართველოს სამეფო კარისა და ბაგრატიონთა საერთო მახასიათებლად წარმოაჩინონ”.¹

დოკუმენტების ცნობა-ჩვენებების მომარჯვებით მკვლევარი უარყოფს

უცხოელთა ასეთ დაუსაბუთებელ მოსაზრებებს: “ფაქტები კი საპირისპიროდ მეტყველებენ, - მიუთითებს ა. გელაშვილი, - აჯანყების დაწყებიდან დასასრულამდე მის სათავეში ალექსანდრე ერეკლეს ძის (ნაწილობრივ გრიგოლ ბატონიშვილის) დგომა, გვაძლევს უფლებას განვაცხადოთ, რომ 1812 წელს ქართველი ხალხის ეს მორიგი ბრძოლა დამპყრობლების წინააღმდეგ სწორედ ბაგრატიონების მიერ იყო წამოწყებული და ბოლომდე მათივე ხელმძღვანელობით მიმდინარეობდა”.²

ამის განცხადებასთან ერთად ავტორი ფართოდ მსჯელობს ბაგრატიონთა მისიაზე, ათასწლოვანი სახელმწიფო მმართველობის გამოცდილებაზე და სხვა.

ალექსანდრე ბატონიშვილის მიზნებზე მსჯელობისას ა. გელაშვილი საინტერესო დასკვნას გვთავაზობს: ბატონიშვილის ბრძოლა მხოლოდ ერთუზიაზმით არ იყო განსაზღვრული: “ის ფიქრობდა, რომ საქართველოში გაშლილი განმათავისუფლებელი ბრძოლით შესაძლებელი იქნებოდა საერთო, ან თუნდაც ნაწილობრივი კავკასიური ომის გამოწვევა, რაც დააძლევინებდა ირანის შაჰს მერყეობას და გააბედვინებდა საქართველოში რუსთა წინააღმდეგ სერიოზული ძალების შემოყვანას, რის შედეგადაც ნაპოლეონთან მეზობლი რუსეთი წავიდოდა იძულებით დათმობებზე და საქართველოს და-მოუკიდებლობასაც აღიარებდა”.³

საგულისხმოა ბატონიშვილის მეთაურობით გადახდილ რამდენიმე ბრძოლაზე და სხვა ავტორისეული მოსაზრებანი.

სამშობლოს თავისუფლებისათვის მეზობლმა გმირმა ალექსანდრე ბატონიშვილმა დიდი ხანია დაიმკვიდრა ადგილი ს ა ც ნ ო ბ ა რ ო ლ ი ტ ე რ ა ტ უ რ ა შ ი .

ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის პირველ ტომში დაბეჭდილია ალექსანდრე ბატონიშვილისადმი მიძღვნილი სტატია.⁴ იგივე სტატია გადატანილია ენციკლოპედია “საქართველოში”.⁵

¹ იქვე გვ. 145.

² იქვე.

³ იქვე გვ. 211.

⁴ შ. ხანთაძე, ალექსანდრე ბატონიშვილი, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. I. თბ., 1975. გვ. 293-294

⁵ “საქართველო”, ენციკლოპედია. ტ. I. თბ., 1997. გვ. 99-100.

აღსანიშნავია რ. მეტრეველის საქართველოს ისტორიულ-ლექსიკონი, რომელშიც შესულია სტატია ალექსანდრე ბატონიშვილზე.¹

მაქსიმე ბერძნიშვილმა XIX საუკუნის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიას მიუძღვნა ორი წიგნი ბიოგრაფიული ლექსიკონითურთ. ამ უკანასკნელში “აქტების” საფუძველზე მოცემულია ალექსანდრე ბატონიშვილის მოკლე ბიოგრაფია.²

ო ფ ი ც ი ა ლ უ რ ი რ უ ს ი ის ტ ო რ ი კ ო ს ე ბ ი (პ. ბუტკოვი, ნ. დუბროვინი, ვ. პოტო)³ ზედაპირულად აღწერდნენ კავკასიაში რუსთა დამკვიდრებისათვის გადახდილ ბრძოლებს. ისინი გატაცებულნი იყვნენ რუსი გენერლებისა და პოლკების განმადიდებელი თავგადასავლით.

რა თქმა უნდა, განდევნილი ქართველი ბატონიშვილი მათ მიანდათ უცხო სახელმწიფოთა აგენტად და არ სურდათ შეეცნოთ სამშობლოსადმი მისი თავგამოდება, სიმაძაძვე.

ამის მიუხედავად რუს ისტორიკოსთა წიგნებში იმ ეპოქით დაინტერესებული თანამედროვე მკვლევარები შეიცნობენ რუსი-ფიკატორული პოლიტიკის გატარებისათვის რუს მოხელეთა, სამხედრო მოღვაწეთა სისასტიკეს, რუსი ჯარისკაცების შეუპოვრობას, მათს მფარველ დამპყრობელთა წინაშე ერთგულების წარმოსახენად.

ამასთან ერთად ამ ისტორიკოსთა შრომებში ავტორთაგან გამოვლინებული დოკუმენტების საფუძველზე წარმოჩენილმა ფაქტებმა არ შეიძლება არ მიიპყროს შემდეგი თაობების ყურადღება.

XIX საუკუნის 30-იან წლებში ისტორიის სწავლებისადმი საბჭოური ხელისუფლებისაგან გამოჩენილმა ყურადღებამ ბევრ მკვლევარს გაუღვივა ინტერესი წარსულის მნიშვნელოვან მოვლენათა გასაშუქებლად.

რუსმა მკვლევარმა ო. მარკოვამ 1940 წელს დაასრულა კახეთის 1812 წლის აჯანყებისადმი მიძღვნილი მონოგრაფია.⁴

აღნიშნული ნაშრომი 1951 წელს გამოქვეყნდა გ. ხაჭაპურიძის რედაქციით. ამ გამოკვლევაზე სწრაფად შესრულებულმა გამოხ-

¹ საქართველოს ისტორია, ლექსიკონი. შემდგენელი რ. მეტრეველი. თბ., 1979. გვ. 39.

² მ. ბერძნიშვილი, მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის. ტ. I. თბ., 1980. გვ. 107-108.

³ П. Бутков, Материалы для новой истории Кавказа. ч II спб. 1869; Н. Дубровин, История войны и владычества Русских на Кавказе. т. III спб. 1886; В. Потто, История 44-го Драгунского Нижегородского полка. т. I. спб. 1893.

⁴ О. П. Маркова. Восстание в Кахетии 1812 г. М. 1951 стр. 14.

მაურებამ და ამის საფუძველზე გავრცელებულმა ინფორმაციამ ხელი შეუწყო ავტორის პოპულარობას.

წიგნმა მაშინვე მიიპყრო არა მარტო ისტორიკოსების, არამედ ფართო

საზოგადოების ყურადღება, რადგან ავტორი XVIII-XIX საუკუნეების საქართველოს საზოგადოებრივი მოძრაობის არა ერთ მნიშვნელოვან საკითხზე გადმოსცემდა თავისი ხანგრძლივი კვლევის შედეგებს.

ნაშრომის შესავალშივე ო. მარკოვა აღნიშნავდა, რომ თითქოს ალექსანდრე ბატონიშვილის გეგმების განხორციელება ფეოდალურ საქართველოს დაქუცმაცებისაკენ დააქანებდა და პოლიტიკურად დაასუსტებდა.

ავტორი იქვე მიუთითებდა გლეხებთან ალექსანდრე ბატონიშვილის ურთიერთობაზე მიღებულ თავის დასკვნას, თითქოს გლეხებს ადრევე მიეტოვებინოთ თავისუფლებისათვის ეს მამაცურად მებრძოლი, მისი რაზმითურთ.¹

მართალია წიგნი ეძღვნება კახეთში 1812 წელს მომხდარი მღელვარების ეტაპების განსაზღვრას, აჯანყების წარმოქმნის მიზეზებს, მსვლელობას, აჯანყებაში თავადაზნაურთა მონაწილეობას, საქართველოსადმი მეზობელ სახელმწიფოთა (ირანი, ოსმალეთი) და დასავლეთ ევროპის ქვეყნების მესვეურთა გამოჩენილ ინტერესსა და გეგმებს, მაგრამ ამასთან, ავტორი, ძირითადად, რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ ქართველთა მასობრივი ბრძოლის ფონზე ფართოდ განიხილავს ალექსანდრე ბატონიშვილის გმირულ ბრძოლებს სამშობლოს თავისუფლებისა და საქართველოში მეფობის აღსადგენად.

განათლებული მკვლევარი ეყრდნობა რუსულენოვან გამოქვეყნებულ და საარქივო დოკუმენტებს, შეძლებისდაგვარად იყენებს თემის გარშემო ევროპულ ენებზე არსებულ ლიტერატურას, მაგრამ მოპოვებული ფაქტების მისეული შეფასებანი ხშირად არ აჩენს მოვლენის არსს. დოკუმენტა ო. მარკოვასეული ანალიზის შედეგებით წიგნში წარმოჩენილი არ არის უცხო ხელისუფლების წინააღმდეგ საქართველოში მძლავრი სახალხო გამოსვლების სრულყოფილი სურათი.

საქართველოს უღამაზესი კუთხის კახეთის მოსახლეობის XIX საუკუნის 10-იან წლებში გმირული გამოსვლების ვრცელ არეალთან დაკავშირების გამო ბუნებრივია, ავტორიც ზრდის საკვლევი თემის ქრონოლო-გიურ ჩარჩოებს მღელვარების მოვლენების წინაპირობების ჩვენებისათვის საჭირო ახლადმოპოვებული დოკუმენტებით, ადრინდელი პუბლიკაციებითა და სხვა.

¹ იქვე გვ. 5.

ამ კეთილი განზრახვის მიუხედავად, საბჭოური მკვლევარი ქალის მსჯელობა-დასკვნები მეტწილად ტენდენციურია.

ამის ერთერთი მიზეზი ავტორისათვის უცხო ქვეყნის საზოგადოებრივი განვითარების ბუნების შეუცნობლობაა. ამის გამო ამ ღრმასა და ფართო სახალხო მოძრაობას მკვლევარი აცხადებს ამბოხად, თავისუფლებისათვის მებრძოლებსა და მათ მეთაურებს, მუამბოხეებად.

საჭირო მიზნითა და სიღრმით კვლევის წარუშართაობის გამო მკვლევარისაგან გამოთქმული შეხედულებანი არ ასახავს ვერაგობით სამშობლოში გაბატონებული უცხოელების წინააღმდეგ სამართლიანობისათვის მამაცურად მებრძოლი ხალხის მიზნებს, არ წარმოაჩენს აჯანყების ხელმძღვანელთა რეალურ გეგმებს და დალატად თვლის მათ მეზობელ თუ შორეულ სახელმწიფოებთან კავშირს ქვეყანაში ფესვგამდგარი ბოროტების, გაძლიერებული ოკუპანტების წინააღმდეგ საბრძოლველად.

ავტორი არ ფარავს ამ მნიშვნელოვანი მოვლენის ისტორიკოსისაგან შეცნობის სირთულეს და ყურადღება გადააქვს კავკასიაში რუსეთის დამკვიდრების გამო უცხო სახელმწიფოთა მეტოქეობაზე.

ო. მარკოვა უსამართლოდ იწუნებს წინამორბედ ქართველ ავტორთა აღნიშნულ თემაზე შესრულებული შრომების იდეურ სარჩულს, ხოლო ოფი-ციალური აზრის გამტარებელ მის თანამემამულე მკვლევარების წიგნებში ხედავს სამხედრო მოქმედებათა აღწერის, იმ დროს საქართველო-კავკასიაში დისლოცირებულ და აქ მიმდინარე ბრძოლების მონაწილე პოლკთა თავგადა-სავალს.

ოფიციალური იდეების გამტარებელ რევოლუციამდელ ისტორიკოსთა შრომებში ო. მარკოვა სამართლიანად ხედავს სამოქალაქო და სამხედრო ხელისუფლების ბოროტმოქმედებაზე მითითებით ქვეყანაში მიმდინარე ღრმა მოვლენების ზედაპირულად ახსნას, თავისუფლებისათვის სახალხო ბრძოლის მეთაურის აღექსანდრე ბატონიშვილის როლს ო. მარკოვა ხედავს დაწყებული აჯანყების ხელშეწყობაში, მუამბოხეთა წაქეზებაში.¹

ამის გამო გამოუკვლეველი რჩება აღექსანდრე ბატონიშვილის გმირული ბრძოლის მნიშვნელობა სამშობლოს განთავისუფლებისა და გაერთიანებისათვის.

ტენდენციურობის მიუხედავად ო. მარკოვა ფართოდ მოხმობილი გამოქვეყნებული წყაროების, რუსეთის არქივებში დაუნჯებული ახლადგამოვლენილი დოკუმენტებისა და უცხოური ლიტერატურის გამოყენების საფუძველზე გადმოსცემს ჩვენი გმირის მრავალმხრივი და ფართო მოღვაწეობის ზოგ მნიშვნელოვან

¹იქვე გვ. 7

ფაქტს, რაც მოძაველ მკვლევარს ამ მხრით ერთგვარად უმხლებს, ქებს ჩახატარებულ საკვლევადიებო სამუშაოს.

ალექსანდრე ბატონიშვილის მოღვაწეობისა და საქართველოში სახალხო მოძრაობის შესწავლისათვის ო. მარკოვსაგან გამოყენებული მეთოდით შესრულებულ ნაშრომს ნახევარ საუკუნეზე მეტია იყენებენ ამ პირობით დაინტერესებული ქართველი და უცხო მკვლევარები, რაც მეტყველებს საკვლევი პრობლემის აქტუალობაზე, თემისადმი მკვლევარის დამოკიდებულების თავისებურებაზე წიგნში შეტანილი ზოგისთვის აქამდე ხელმიუწვდომელ დოკუმენტის მონაცემით სხვა მკვლევართა დაინტერესებაზე.

რუსულენოვანი ლიტერატურის (ნ. დუბროვინი, ლ. ისარლოვი, ო. მარკოვა, ვ. ხაჭაპურიძე) და პრესის მასალის მიხედვით ნიახურას (კაკაბეთის) ბრძოლის განხილვას ცდილობს ჯ. ვათეიშვილი, რომელიც სხვადასხვა გამოცემაში (ქ. "მაცნესა" და წიგნში) ორჯერ შეეხო აღნიშნულ მოვლენას.

XIX საუკუნის დამდეგს საქართველოში გადახდილ ამ დიდ ბრძოლას მკვლევარი მიიხედავს რუსი და ქართველი ხალხის მეგობრობის გამოვლენად. ამით ავტორი ბრძოლის მიზნებსა და ხასიათს ჩრდილავს.

მოვლენო წელს იგივე ბრძოლა ჯ. ვათეიშვილს რატომღაც დაუსათაურებია სახელწოდებით: "კაკაბეთის ბრძოლის ისტორიოგრაფიისათვის".¹

ამ დიდმნიშვნელოვანი ბრძოლის შესაფასებლად ავტორი არ იყენებს ქართულ წყაროებს, მათ შორის, ომის მონაწილე ქართველი სარდლის ნაშრომს.

ჩვენ არ გვაკმაყოფილებს ავტორის მსჯელობა აღნიშნულ ბრძოლაში ალექსანდრე ბატონიშვილის როლზე, რომ არაფერი ვთქვათ ნიახურასთან ომის მიზეზებზე, ორგანიზატორებზე, მთავარსარდლებზე და სხვა მნიშვნელოვან მომენტებზე.

1932 წელს ნიუ-იორკში გამოცემულ წიგნში "ქართველი ერის ისტორია" უ. ალენი მიუთითებს ალექსანდრე ბატონიშვილის ბრძოლის რამდენიმე ფაქტს და არსებულ პუბლიკაციაზე (აქტები) დაყრდნობით გვიჩვენებს საქართველოს მთავარმართებელ პ. დ. ციციანოვთან მის ურთიერთობას.²

¹ Дж. Ватенишвили, из истории Грузино-Русских басового содружества против Иранской агрессии, Какабетское сражение 1800 г. Мაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების სერია, 1972 №4. გვ. 97-112. იხ. მისივე Русская общественная мысль и печать на Кавказе. М. 1973. გვ. 388-404.

² W. E. D. Allen. A History of The Georgian People. new York, 1932 . p. 215-216.

1957 წელს გამოქვეყნდა დ. ლენგის "ქართული მონარქიის უკანასკნელი წლები". ავტორი ალექსანდრე ბატონიშვილს უწოდებს რუსეთის ხელისუფლების წინააღმდეგ ყველაზე შეურიგებელ, ოპოზიციონერ მებრძოლს. აღნიშნავს საქართველოს სამეფოდან მის გაქცევას. წიგნში მითითებულია ბატონიშვილის ცდა ქართლ-კახეთში სამეფო ხელისუფლების გადასარჩენად, რაც უშედეგოდ დამთავრდა.¹

ამავე ავტორის შემდეგ გამოქვეყნებულ ნაშრომში "საქართველოს ახალი ისტორია", ალექსანდრე ბატონიშვილის შესახებ ავტორს უფრო მეტი ცნობები მოაქვს ქართველი უფლისწულის დაღესტანში მოღვაწეობაზე, რუსების წინააღმდეგ ბრძოლაზე და სხვა.²

დ. ლენგს შეეძლო გაეშუქებინა ალექსანდრე ბატონიშვილის მეთაურობით ირანში მყოფ ქართველების ინგლისელ დიპლომატებთან დამოკიდებულება მაგრამ საამისო მასალებით იგი არ დაინტერესებულა.

რუსეთის იმპერიის გაბატონებას კავკასიაში ჯ. ბედლიმ უბღვნა წიგნი, რომელშიაც ქართველ ბატონიშვილს პირდაპირ მოიხსენიებს იმპერიული ხელისუფლების მტრად. ავტორი მითითებს სიღნაღის მიდამოებში 1812 წლის შემოდგომაზე ალექსანდრეს დამარცხებას.³

ო. უორდროპი წიგნში: "საქართველოს სამეფო სახლი". თავისი ზრახვების აღსასრულებლად ავარელი ომარ-ხანის საქართველოში შემოჭრას ირანისგან მიღებულ ალექსანდრეს დახმარებად აცხადებს. ეხება რუსეთისგან განხორციელებულ საქართველოსათვის ისეთ ავბედით ღონისძიებას, როგორიც იყო ქართლ-კახეთის სამეფო სახლის წევრთა პეტერბურგში გადასახლება.⁴

უ. მონტესი ეხება თავის მოღვაწეობას ისეთ მნიშვნელოვან სტრატეგიულ ცენტრებში როგორცაა არზუმი, ყარსი და სხვა. მის წიგნში გადმოცემულია ამ ინგლისელ მოღვაწის ქართველ ბატონიშვილთან შეხვედრის ფაქტები. მოკლედ ეხება კახეთის

¹ D. Lang, The last years of The Georgian Monarchy 1658-1832. New York, 1957. p. 136.

² D. Lang, A Modern History of Georgia. Lon. 1962, p. 54.

³ J. Baddeley, The Russian Conquest of The Caucasus. New York, 1908. p. 61, 68.

⁴ O. Wardrop, The Kingdom of Georgia. Lon. 1977. p. 129-130.

აჯანყებაში ალექსანდრეს მოღვაწეობას. გამორჩეულ ქართველ მხედართმთავარს იგი ადარებს ჩარლზ ედვარდს.¹

§2. წყაროები

გამოჩენილი ქართველი მამულიშვილის, ალექსანდრე ბატონიშვილის ცხოვრება-მოღვაწეობაზე მრავალფეროვანი წყაროები მოგვეპოვება.

მისი ცხოვრებისა და ბრძოლის ამსახველი დოკუმენტები ვრცელი რეგიონის ამა თუ იმ კუთხეში თანდათან იქმნებოდა სხვადასხვა ენაზე და ფართოდ ვრცელდებოდა. ჟამთა სიავის გამო მრავალი საბუთი განიავდა, მაგრამ ძიებათა შედეგად მაინც მოვიპოვეთ მაშინდელ მრავალფეროვან ჩანაწერებს: ანგარიშებს (საბრძოლო-სამეურნეო), არზებს, ანდერძებს, აღწერილობებს (დროშების, ხატების, პოლკების, საჭურვლის, საჩუქრების...), ბარათებს, ბრძანებებს, ეპისტოლეებს, ეპიტაფიებს, ინსტრუქციებს, მოწოდებებს, სხვადასხვა კუთხის მოსახლეობისადმი, რწმუნებისა და წყალობის სიგელებს; პატაკებს, პერმანენტული ბრძოლების სქემა-გეგმებს, რუკებს, ფორმანებს, ფიცის წიგნებს, ვექსილებს, შეთანხმების პირობებს, საჩივრებს, სათხოვრებს, გზების, სტრატეგიული ადგილების მარშუტებს; ნახატებს, ციხესიმაგრეთა გეგმებს, აღწერებს, დემოგრაფიულ, თავადაზნაურთა რაზმების სიებს, ბრძოლის ველზე მებრძოლთა განლაგებისა და შეტევის მონახაზებს, მიმართვებს, ოქმებს დიპლომატიური მოლაპარაკების ჩანაწერებს, წინადადებებს, საზავო ხელშეკრულების მუხლებს; ბრძოლის ქარცეცხლში სახელდახელოდ წარმოქმნილ ფრთიან გამოთქმებს, ლეგენდებსა თუ ლექს-სიმღერებს.

ამასთან ერთად მკველვარს ელის სხვადასხვა დანიშნულებისა და მნიშვნელოვანი შინაარსის მქონე სხვა დოკუმენტებიც.

ს ა ა რ ქ ი ვ ო დ ო კ უ მ ე ნ ტ ე ბ ი . ალექსანდრე ბატონიშვილის მრავალმხრივი, ხანგრძლივი მოღვაწეობისა და განხორციელებული პოლიტიკის შესაცნობად ჩვენამდე მოღწეული მდიდარი წყაროებიდან განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ს ა ა რ ქ ი ვ ო დ ო კ უ მ ე ნ ტ ე ბ ს . ამ მოღვაწის ხანგრძლივი ბრძოლის ამსახველი საბუთები დაცულია ჩვენს სამშობლოსა და უცხოეთში. მათგან ყველაზე მდიდარი ქართული და რუსულენოვანი დოკუმენტები მოთავსებულია საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივის სხვადასხვა ფონდებში. რომელთაგან განსაკუთრებული სიუხვით გამოირჩევა: კავკასიის

¹ W. Monteith, kars And Erzeruom. With The Campaigns Of Prince Paskiewitch In 1828 and 1829. Lon. 1856. p. 72-76.

მთავარ-მართებლის კანცელარიის ფონდი (№2). ამავე ბარათები, ეპისტოლეები, მგზნებარე მიმართვა-მოწოდებები კავკასიის ხალხებისადმი და სხვა თავმოყრილია ძველ საბუთთა კოლექციაში (№1448), ხოლო სპარსული წყაროები მოთავსებულია 1452-ე ფონდში. საინტერესოა ამავე არქივში არსებული განსაკუთრებულ საქმეთა და საქართველოს სამოქალაქო გუბერნატორის ფონდის (№16) დოკუმენტები.

მდიდარი მასალებია შეკრებილი საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახელობის ქართულ ხელნაწერთა ინსტიტუტში არსებულ საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების, საეკლესიო მუზეუმის, ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისა და ახალ ფონდებში.

ჩვენთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ალექსანდრე ბატონიშვილის აღზრდის, სახელმწიფო და სამეურნეო მოღვაწეობის ამსახველ დოკუმენტებს, რომელიც დაცულია საისტორიო-სათნოგრაფიო საზოგადოების ფონდში.

ადგილობრივ მოხელეებთან, ადმინისტრაციასთან ალექსანდრეს ურთიერთობის ამსახველი მიმოწერა, სიგელები თავმოყრილია საეკლესიო მუზეუმის ფონდში. ჩვენთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს აქვე დაცულ ირანულ და ოსმალურ კოლექციებს.

ალექსანდრესა და თეიმურაზის უცხოეთში კულტურულ-სამწერლო მოღვაწეობიდან მნიშვნელოვან ცნობებს ვხვდებით ირანში და სხვაგან შექმნილ ორიგინალურ, ნათარგმნ და გადაწერულ თხზულებების მინაწერებში. ირკვევა, რომ ალექსანდრეს უცხოეთში მრავალი წიგნი წაუღია, მათ შორის ფრიად მნიშვნელოვანია ირანში გადაწერილი "ქართლის ცხოვრება", რომელსაც მეტად საგულისხმო ცნობების შემცველი ანდერძი ახლავს.

საიტერესო ცნობებს შეიცავს ფშავსა და ხევსურეთში დეკანოზების, ხევისბერებისა და სხვა მოღვაწეებისადმი ალექსანდრე ბატონიშვილისაგან სხვადასხვა ადგილებიდან გაგზავნილი მოწოდებები, წერილები.

ეს საბუთები ფშავში 1914-17 წლებში მოღვაწეობის დროს შეუკრებია სანხერელ მღვდელს ფ. ზაბახიძეს.

საქართველოს განმათავისუფლებელი ბრძოლის მეთაურის მოღვაწეობის შესაფასებლად დიდი მნიშვნელობა აქვს მის ზემოაღნიშნულ მდიდარ ეპისტოლარულ მემკვიდრეობას.

მრავალფეროვანი ოფიციალური დოკუმენტები დაცულია უცხოეთის სხვადასხვა არქივებში. მათ შორის ყველაზე მდიდარია: რუსეთის ფედერაციის სამხედრო საისტორიო არქივის

ცენტრალური სახელმწიფო სამხედრო-სამეცნიერო და სხვა ცენტრები; სანკტ-პეტერბურგის ცენტრალური საისტორიო არქივი და სხვა.

ალექსანდრესა და თეიმურაზ ბატონიშვილების საფრანგეთის იმპერატორ ნაპოლეონისადმი მიმართვა-წერილი ინახება საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივში.

საქართველოს განთავისუფლებისათვის დაულაღავედ მებრძოლი გმირის სამშობლოსა და უცხოეთში ხანგრძლივმა ბრძოლა-მოღვაწეობამ განსაზღვრა ჩვენამდე მოღწეული მდიდარი დოკუმენტების თავისებურება.

ტრადიციული ქართული საბუთების (ანდერძ-მინაწერები, ბრძანებანი, ეპისტოლეები, სიგელები და სხვა) გვერდით გვხვდება საზოგადოებრივ ცხოვრებასა და იმდროინდელ პოლიტიკურ სიტუაციებზე მდიდარი ინფორმაციის შემცველი გვეგები, დასმენა-განახენები, მოწოდებები, მიმართვა-მიწერილობები, მოხსენებები, პატაკები, უწყებები, შუამდგომლობანი, როგორც ქართულ, ისე უცხოურ ენებზე.

მეტად საინტერესოა წერილების შინაარსობრივი სიმრავლე (მოკითხვის წერილი, ფართო მოხსენების შემცველი წერილი-მოწოდება, წერილი-წინადადება და სხვა). მნიშვნელოვანია გადაადგილება-მგზავრობის, ამალის წევრთა, მხვევრათა და სხვათა ვინაობა-რაოდენობის ამსახველი ცნობები.

გასათვალისწინებელია ბრძოლა-მოძრაობათა გვეგები. განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს გმირის და მის თანამედროვეთა ტილოზე თუ კედლებზე (ფრესკა) აღბეჭდილ პორტრეტებს და მათ რეპროდუქციებს, რომლებიც დღეს საინტერესო ფოტოდოკუმენტების კოლექციას ქმნის.

წარსულის აღსადგენად მკვლევარისათვის საგულისხმოა მატერიალური კულტურის ნაშთები (ციხე-სიმაგრეები, კოშკები, ეკლესია-მონასტრები), ბრძოლათა მემორიალური ადგილები, ეპიტაფიები.

გ ა მ ო ქ ვ ე ე ნ ე ბ უ ლ ი დ ო კ უ მ ე ნ ტ ე ბ ი . მკვლევარებმა ძირითადად შეძლეს ალექსანდრეს ეპისტოლეების ერთი ნაწილის პუბლიკაცია. მიმოწერის დოკუმენტები უმთავრესად შესულია XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან შექმნილი კრებულის, კავკასიის საარქეოგრაფიო კომისიის სერიაში, აქტებში.¹

¹ Акты, собранные Кавказскою археографическою комисею. Под редакцией Ад. Берже, т. I-VIII. 1866-1881 гг.

აღნიშნულ საკითხზე მცირე რაოდენობის, მაგრამ ურადლებო ცნობები შემოგვინახა აღ. ცაგარელმა დოკუმენტების კრებულში: "Грамоты ...".¹

ჩვენთვის საინტერესო თემას ეხება რამდენიმე დოკუმენტი ეთაყაიშვილის რედაქტორობით შედგენილ კრებულში: "საქართველოს სიძველენი".²

ალექსანდრეს შესახებ რამდენიმე წერილი და მოღვაწეობის ფაქტი შესულია ის. დოლიძის "ქართული სამართლის ძეგლებსა"³ და ავ. იოსელიანის "ქრონიკებში".⁴

ალექსანდრე ბატონიშვილის მდიდარი ეპისტოლარული მემკვიდრეობის შესწავლაში წვლილი შეიტანა ე. ორჯონიკიძემ, რომელმაც შეკრიბა და გამოსცა ალექსანდრე ბატონიშვილის წერილები.⁵

მკვლევარს აღმოსავლური საბუთების შესწავლას უადვილებს 1989-90 წლებში ორ ტომად გამოცემული "სპარსული ფირმანების თბილისური კოლექცია".⁶

ჩვენს დედაქალაქში საუკუნეების მანძილზე დაუნჯდა ოსმალური, სპარსული და სხვა აღმოსავლური დოკუმენტები. ამ მეტად საინტერესო და მნიშვნელოვან საბუთებში უპირველესად ასახულია საქართველოსა და კავკასიაში მიმდინარე ბრძოლები, მნიშვნელოვანი პოლიტიკური და სხვა მოვლენები. საქართველო-ირანისა და მეზობელ ქვეყნებთან ურთიერთობის საგულისხმო ფაქტები.

აქ გამოქვეყნებული დოკუმენტების ერთ ნაწილში ასახულია XIX საუკუნის I მესამედში ალექსანდრე ბატონიშვილის სარდლობით საქართველოსა და კავკასიაში გადახდილი გმირული ბრძოლების მომენტები.

ამ მხრივ ჩვენთვის ახლა განსაკუთრებით საინტერესოა ბაბახანის, აბას

¹ Грамоты и другие исторические документы относящиеся до Грузии. Под редакцией А. А. Цагарели. т. II. вып. II. СПб 1898.

² საქართველოს სიძველენი, ეთაყაიშვილის რედაქციით. ტ. III, ტფ., 1910.

³ ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. II-VIII. ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ის. დოლიძემ თბ., 1965-1985წწ.

⁴ საქართველოს ისტორიის ქრონიკები. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები შენიშვნები და განმარტებები დაურთო პროფ. ავთ. იოსელიანმა. თბ., 1980.

⁵ ე. ორჯონიკიძე, ალექსანდრე ბატონიშვილის წერილები. თბ., 1999.

⁶ Тбилисская колекция Персидских фирманов. Т. I-II. Подготовка к печати перевод, комментарии и словарь М. А. Толуа. Тб., 1989-1990. гг.

მირზას, ალექსანდრე ბატონიშვილისა და სხვათა სახელად ენაზე შედგენილი ფირმანები საქართველოს სამეფოს სხვადასხვა მხარეთა მოსახლეობისადმი.

ჩვენი თემისათვის ამ მხრივ გამოსადეგია: ფათალი-შაჰის 1803 წლის 17 ოქტომბრის მოწოდება მუჰამედ-პუსეინ ბეგის, ნასიბ-ბეგის და სხვა ბეგებისადმი რუსების წინააღმდეგ ფირ-ყული ხან ყაჯარისა და ალექსანდრე ბატონიშვილისათვის მხარდაჭერის შესახებ.¹ მისივე 1804 წლის მოწოდება შირინ-ბეგისა და სხვა მფლობელებისადმი, აბას მირზას თანამებრძოლ ალექსანდრე და თეიმურაზ ბატონიშვილების ბრწყინვალე დახასიათებისა და მათი ჯარისათვის დამატებითი საბრძოლო დახმარების გაწვევის მოთხოვნით. ასევე საინტერესოა სპარსულ ენაზე შედგენილი 1804 წლის მოწოდებები: არაგვის ხეობის, თბილისელთა, იმერეთის მეფის სოლომონ II-ისა და კავკასიის სხვადასხვა მხარის მოსახლეობისადმი.

ზემოაღნიშნული კრებულის მეორე ტომში ვხვდებით ირანის შაჰის მემკვიდრის აბას მირზას 1810 წ. საბრძოლო მოწოდებებს ქართლის გუდა-მაყარ-ფშავე-ხევსურეთის, ქსნის, ღიახვისა და არაგვის ხეობათა მცხოვრებლებისადმი რუსების წინააღმდეგ ბატონიშვილისათვის მხარდასაჭერად.²

მ ე მ უ ა რ უ ლ ი ლ ი ტ ე რ ა ტ უ რ ი დ ა ნ ჩვენთვის მნიშვნელოვანია ალექსანდრე ორბელიანის მოგონება-ჩანაწერები და საგულისხმო თხზულებანი.

1867 წელს გაზაფულზე, ალექსანდრე ორბელიანს თბილისში დაუსრულებია საინტერესო მოგონება: “მამიყმისაგან ღალატი მეფის ირაკლისა”.³

აღნიშნულ ჩანაწერებში შესულია მოგონება ალექსანდრე ბატონიშვილის თანამებრძოლებზე.

საინტერესოა ალექსანდრე ორბელიანის მეორე თხზულება: “რაც რუსები მოსულან საქართველოში იქიდან აქამდისინ ქართველების შეთქმა წინააღმდეგ რუსეთისა”.⁴

ეს საინტერესო ფაქტების შემცველი მოგონებების კრებულიც ღრმა შინაარსობრივი დატვირთვისაა და პატრიოტი ქართველის გულისთქმას გამოხატავს ჩვენს ქვეყანაში XIX საუკუნის დასაწყისში მიმდინარე რთულ სოციალურ-პოლიტიკურ პროცესებზე. პატრიოტი ავტორი გადმოგვცემს მეფის რუსეთის მესვეურთა შეუნელებელ ბრძოლას ქართული სამეფო სახლისა და ინტელი-

¹ იქვე ტ. I. გვ. 202.
² იქვე ტ. II. გვ. 169.
³ ქსი, ფ. S, ს 1652ა.
⁴ იქვე ფ. S, ს 1656ბ

გენციის წინააღმდეგ, რაც გამოიხატა კიდევ ალექსანდრე ბატონიშვილის დასაღუპავად მოფიქრებულ ცარიზმის ვერაგულ ღონისძიებებში.

რუსულენოვანი ლიტერატურიდან საინტერესოა ს. ტუჩკოვის ჩანაწერები.¹

ქართულ პერიოდულ პრესაში ალექსანდრე ბატონიშვილზე ცნობებს ჯერ კიდევ XIX საუკუნის 60-იან წლებში ვხვდებით.

1862 წელს ჟურნალ “ცისკარში” დაიბეჭდა თეიმურაზ ბატონიშვილის, “საქართველოს მეფის გიორგი მეათცამეტის მეფობა”,² რომელშიც მცირე მნიშვნელობის ცნობას ვხვდებით ალექსანდრე ბატონიშვილის მოღვაწეობაზე.

1868 წლის გაზეთ “დროებაში” გამოქვეყნდა დ. ბებუთოვის წერილი “კახეთში არეულობა”.³ სტატიის ავტორი საუბრობს ალექსანდრეს როლზე 1812 წლის აჯანყებაში. ჩვენთვის მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ დ. ბებუთოვი იყო მოველენების თანამედროვე.

ეროვნული მოძრაობის აღმავლობის დროს, 1872 წელს ამავე გაზეთის ფურცლებზე დაიბეჭდა პატრიოტული სულისკვეთებით გამსჭვალული ფელეტონი “ალექსანდრე ბატონიშვილი სპარსეთში”. ავტორი (“ვ”) ზოგადად მიმოიხილავს უცხოეთში ქართველი ბატონიშვილის ყოფნას.⁴

საინტერესოა 1893 წელს “კვალში” დაბეჭდილი რაფფის ნააზობობი: “ბატონიშვილის ალექსანდრეს ცხოვრება სპარსეთში”, რომელიც საგულისხმო, თუმცა დაუსაბუთებელ ფაქტებს ასახავს ქართველი ბატონიშვილის სპარსეთში მოღვაწეობიდან.⁵

1900 წელს ჟურნალ “მოამბეში” დაიბეჭდა ალექსანდრე ბატონიშვილისა

¹ С. Тучков, Записка Сергея Алексеевича Тучкова. СПб. 1908.
² თეიმურაზ ბატონიშვილი, საქართველოს მეფის გიორგი მეათცამეტის მეფობა. “ცისკარი”, დეკემბერი 1862 წ. გვ. 269-270.
³ დ. ბებუთოვი, კახეთში არეულობა, “დროება”. 1868 წ. №2.
⁴ ალექსანდრე ბატონიშვილი სპარსეთში, ფელეტონი ვ-სი “დროება”. 1872 №28.
⁵ დ. ტერ-დავითიანი, ბატონიშვილ ალექსანდრეს ცხოვრება სპარსეთში. “კვალი”, 1893 წ. №41. გვ. 8. ამასთან საგულისხმოა 1872 წელს “ვ“-ს დროებაში გამოქვეყნებული წერილი.

და იოსებ ბებუთაშვილის მიწერ-მოწერა.¹ წერილები
საინტერესო ცნობებს შეიცავენ ალექსანდრესა და რუსეთის
მთაწერობის მესვეურთა ურთიერთობის შესახებ.

თ. ხუსკივაძემ "ივერიაში" დასტამბა ალექსანდრე ბატონიშ-
ვილისადმი მიძღვნილი ნარკვევი. ნაშრომი ეყრდნობა "აქტებში"
არსებულ დოკუმენტურ მასალას.²

XX საუკუნის დასაწყისში ზოგიერთი პარტიის ორგანოს
ყურადღება მიიქცია სახალხო განმათავისუფლებელმა
ბრძოლებმა. "სახალხო გაზეთში" 1914 წელს გამოქვეყნდა გმირი
მებრძოლის, ალექსანდრე ბატონიშვილისადმი მიძღვნილი ნარკ-
ვევი.³

მკვლევარი შ. ხანთაძე, როგორც ჩანს, დიდი ხანია
დაინტერესებული იყო ალექსანდრე ბატონიშვილის პიროვნებით.
1961 წელს გამოქვეყნდა მისი "მასალები ალექსანდრე ბატონიშ-
ვილის ბიოგრაფიისათვის".⁴

XIX საუკუნის პირველი მესამედის საქართველოს პოლიტი-
კურ ისტორიაში ავტორი ბატონიშვილს თვალსაჩინო ფიგურად
სამართლიანად აღიარებდა. მკვლევარი ენერგიულად ცდილობდა
წარმოეჩინა გმირის როლი ეპოქის პოლიტიკურ მოვლენებში.

ჯეროვნად შესწავლილი არ არის ამ გაბედული, მრავალ-
მხრივი მოღვაწის შინაარსიანი ცხოვრების ამსახველი
საიმედო ცნობები. ჯერ გაურკვეველია მრავალი დოკუმენტი, რის
გამოც ბიოგრაფია დაუდგენელია და მისი ცხოვრება-
მოღვაწეობიდან ბევრი რამ ბუნდოვანი და გამოუკვლეველია.

ავტორი შეეცადა ქართული ისტორიოგრაფიის ამ
სამარცხვინო ნაკლის ამოვსებას. მან რუდუნებით შეკრიბა და
დააღაგა პერიოდიკასა და სამეცნიერო ლიტერატურაში
ალექსანდრე ბატონიშვილზე არსებული ცნობები. XIX საუკუნის
პირველ ნახევარში ამ საინტერესო პიროვნების მოღვაწეობას შ.
ხანთაძემ მიუძღვნა კიდევ ზემოაღნიშნული მოკრძალებული ნაშ-
რომი.

სამწუხაროდ, შ. ხანთაძის აღნიშნული პუბლიკაციის შემდეგ
ალექსანდრე ბატონიშვილის ბიოგრაფიის შესასწავლად ძიება

¹ ალექსანდრე ბატონიშვილისა და იოსებ ბებუთაშვილის მიწერ-მოწერა, "მოამბე", 1900. №2. გვ. 63.

² თ. ხუსკივაძე, ალექსანდრე ბატონიშვილი. "ივერია", 1902 №262-268.

³ ა. აბესაძე, ალექსანდრე ბატონიშვილი, "სახალხო გაზეთი", 1914. №1132-1140.

⁴ შ. ხანთაძე, მასალები ალექსანდრე ბატონიშვილის ბიოგრაფიისათვის. აკად. ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე. ტ. XXII-B, 1961 წ. გვ. 139-274.

ფართოდ არ გაგრძელებულა, რის გამოც საქართველოს ისტორიის დინამიტიდან გამოსულ ხსენებულ საყურადღებო მოღვაწეზე არსებული საბიოგრაფიო მასალები დღესაც არ არის საფუძვლიანად გამოვლენილი და გაანალიზებული.

XX საუკუნის მიწურულს ალექსანდრე ბატონიშვილის ცხოვრება-მოღვაწეობის ამსახველ წერილებს აქვეყნებენ: გ. გავაშელი (პორტრეტი ისტორიული პიროვნებისა “ლიტერატურული საქართველო”, 1996 წ. №2), ღ. წერეთელი (ალექსანდრე ბატონიშვილი, “მითური გმირი”. “ლიტერატურული საქართველო”, 1996 წ. №39), მ. წიკლაური (რუსს უნდა ვებრძოლოთ აქ, ამ სოფლადაც და იქ, საიქიოშიც... “თვალთაი,” 1996, №11).

ირანში გადახვეწილი ქართველი მამულიშვილის განსასვენებელთან დაკავშირებული საკითხები ქართულ პრესაში განიხილეს და დღის სინათლეზე გამოიტანეს მკვლევარებმა: მ. თოდუამ (... შირე გურჯი, ანუ ვაღირსოთ ქართული მიწა ალექსანდრე ბატონიშვილის ძელებს. “მამული”, 1990 წ. №1) ნ. მოლაშვილმა (სადაც ქართველი კაცი მარხია. “ჩვენი მწერლობა”, 2002 წ. №38), გ. ბათიაშვილმა (მიწას-მიწისა, სამშობლოს-სამშობლოსი. “ჩვენი მწერლობა”, 2002 წ. №6).

კავკასიის სხვადასხვა კუთხეში მცხოვრებ ხალხებთან დამოკიდებულებასა და მთიელთა განმათავისუფლებელ გმირთან, იმამ-შამილთან ალექსანდრე ერეკლეს ძის კავშირ-ურთიერთობათა საკითხები განხილული აქვთ მკვლევარებსა და პუბლიცისტებს: ღ. ურუშაძეს (ალექსანდრე ბატონიშვილი, “კავკასიის დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი რაინდი”, “თავისუფალი საქართველო”, 1994 წ. №4), ნ. არდოტელს (ავარიის ხანების ამოწვევა და შამილის ვინაობის საკითხი. “ჩვენი მწერლობა”, 2002 წ. №6), კ. ჭრელაშვილს (ერთი უნიკალური ცნობა შამილის ბიოგრაფიიდან. “ჩვენი მწერლობა”, 2002 წ. №26).

უკანასკნელ ხანს ალექსანდრე ბატონიშვილის მამაცური ბრძოლისა და მრავალმხრივი მოღვაწეობის გაშუქებას ხელს მკიდებენ ახალგაზრდები.

საყურადღებოა ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტური კრებულის პირველ წიგნში დაბეჭდილი აპოლონ თაბუაშვილის: “გლეხთა როლი ალექსანდრე ბატონიშვილის მეთაურობით მოწყობილ 1812 წლის კახეთის აჯანყებაში”.¹

¹ თხუს საქართველოს ისტორიის კათედრის სტუდენტური ძიებანი, I. თბ-2001, გვ. 65-71.

იმავე ავტორმა მსგავსი შინაარსის წერილი გამოაქვეყნა ნაღ "გზაში".¹

ხანგრძლივი სამეცნიერო-საარქივო ძიების შედეგად ჩვენ გამოვაქვეყნეთ რამდენიმე ნაშრომი.²

1828 წლიდან თბილისში რ უ ს უ ლ ე ნ ა ზ ე გამოიცემოდა გაზეთი "თბილისის უწყებანი".

აღნიშნული გაზეთის იმავე წლის პირველსა და მეორე ნომერში გამოქვეყნებულ ანონიმი ავტორის სტატიაში "საქართველოზე ომარ-ხანის თავდასხმა, ბრძოლა ივრის პირს 1800 წლის 7 ოქტომბერს" მოცემული დახასიათება ალექსანდრე ბატონიშვილის მოღვაწეობის შეფასების ერთერთ პირველ ცდად უნდა ჩაითვალოს.³

წერილში გატარებულია მკერობელის იდეა. ქრისტიანული რუსეთისგან ერთმორწმუნე ქართველთა დიდი ხნის მფარველობის, ინააშლილობისა და მტერთაგან აოხრებულ საქართველოს დიდ სახელმწიფოსთან დაკავშირების აუცილებლობაზე.

ავტორის მიხედვით მძიმე დროს სამშობლოდან გავარდნილი ძალაუფლებისმოყვარე ალექსანდრე ბატონიშვილის თავისი ძმის, კანონიერი მეფის გიორგის წინააღმდეგ ბრძოლა გაიგივებულია საქართველოში შემოჭრილ ლეკთა ჯარში ყოფნასთან. სტატიაში გამოცდილ და გამჭრიახ სარდლად ცნობილ ომარ-ხანის დახასიათებასთან ერთად ქართველი ბატონიშვილის გეგმად აღიარებულია ორი ათას კაციანი ლეკთა ჯარით საგარეჯოს დაკავების, ხოლო ორ ნაწილად დაყოფილ სხვა ძალებით, თბილისის ხელთგდებისა და იმერლებთან შეერთების განზრახვა.

1903 წელს, კრებულში "Весь Кавказ" დაიბეჭდა ალ. ერიცოვის ნარკვევი სათაურით, "საქართველოს სამეფო სახლის უკანასკნელი შთამომავალი",⁴ რომელშიც მიმოხილულია

¹ იხ. ჟ. "გზა"-2002 წ. №2. გვ. 50.

² ვ. სუხიბაშვილი, ალექსანდრე ბატონიშვილი იმიერკავკასიაში "მესხეთი", V. თბ., 2002. გვ. 55-61; ალექსანდრე ბატონიშვილი XVIII საუკუნის დასასრულის ქართულ პოლიტიკაში. გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები. ისტორიის სერია III, თბ., 2003, გვ. 51-57. ალექსანდრე ბატონიშვილის მოღვაწეობიდან "კავკასიის მაცნე". თბ., 2004 წ. №9. გვ. 84-86. ალექსანდრე ბატონიშვილი-კახეთის 1812 წლის ამბოხების მუბაირახტრე. თსუ შრომები, 2004 წ. №349; ალექსანდრე ბატონიშვილის თანამებრძოლი მღვდელი ზებედე კრბ. "მესხეთი," VI-VII, თბ., 2005 წ.

³ Нападение на Грузию Омар-хана Аварского "Тифлиские ведомости" 1828 г. 4 июля

⁴ А. Ерицов, Последний потомок грузинского царского дома, сб. "Весь Кавказ" Т. I. Тиф. 1903. стр.45.

ალექსანდრე ბატონიშვილის ცხოვრება-მოდელაჟი
მნიშვნელოვანი ფაქტი.

ს ა ი ს ტ ო რ ი ო ზ ე პ ი რ ს ი ტ ე ვ ი ე რ ე ბ ა . სახალხო
გმირის, ალექსანდრე ბატონიშვილის სახე იმთავითვე შარ-
ვანდელით შეიმოსა.

დიდი სახალხო-განმათავისუფლებელ ბრძოლების დროს
ხალხი თხზავდა სიმღერებს, ლეგენდებს.

სახალხო საუნჯეს განსაკუთრებული ყურადღება მიაქცია
საისტორიო ზეპირსიტყვიერების ჭეშმარიტმა მოამაგემ აკაკი
წერეთელმა და თავის კრებულში შეიტანა ოსებისაგან
მონათხრობი: “ამბავი ალექსანდრე ბატონიშვილზედ”.¹

ამ საინტერესო პროზაულ საისტორიო გადმოცემაში დახ-
ასიათებულია ქართველი ბატონიშვილის პრინციპულობა, სამხე-
დრო ხელოვნების, განსაკუთრებით, ცხენოსნობის კარგი ცოდნა
და ამ საქმის განსაკუთრებული სიყვარული.

ამ საინტერესო მოთხრობაში ავტორი მჭევრმეტყველურად ახ-
ასიათებს გმირი მხედართმთავრის ფიზიკურ ძალასა და სპორ-
ტულ შესაძლებლობებს.

ხალხი მოგვითხრობს დიდი მებრძოლის უდიდლო სიყვარულ-
ზეც. გადმოცემით, საქართველო-ყაზარდო-ჩერქეზეთის ძველისძ-
ველი მეგობრული ურთიერთობის გამო, ქვეყნის მმართველი და
მოამაგე პირები ხშირად მიმართავდნენ ხალხთა დაახლოებისა და
კავშირ-ურთიერთობის განმტკიცებისათვის ქორწინების, დამოყ-
ვრება-დანათესავეების მეთოდს.

ჭაბუკ ბატონიშვილს შეუყვარდა ყაზარდოს მთავრის დედის-
ერთა უღამაზესი ასული და 1790 წელს ერეკლე მეფის შუამ-
დგომლობით იგი დაწინდა კიდევც.

ქალწული მალევე ჩამოუყვანიათ თბილისში, რომელსაც თან
ჩამოჰყვლია ძიძა და ორი ჩერქეზი თავადი. ქართული
წესნეულების შესასწავლად ერეკლე მეორემ ყაზარდოელ ასულს
თავისი რძალი, სალომე ამილახვარი მიუწინა. სალომე დასავით
დაუახლოვდა სარძლოს, შეასწავლა საღრმთო წიგნი და საქარ-
თველოს სამეფო სახლის შესაფერი ქცევა, მაგრამ ქრისტიანულად
მონათლული და ქართულად სახელდებული ყაზარდოელ მი-
სოსტოვთა გვარის მომხიბლავი ასული ნინო სამწუხაროდ,
ჯვრისწერამდე მოულოდნელად გარდაიცვალა. ბაგრატიონთა
სამეფო კარზე უდიდესმა გლოვამ დაისადგურა.

¹ ამბავი ალექსანდრე ბატონიშვილზედ, ჩაწერილი ქართველ ოსებში “ს”-
ს მიერ. “აკაკის კრებული”, 1899 ტ. VIII ნაწ. II . გვ. 38, 40

ამ ტრაგიკული ფაქტის გამო ერეკლე მეფის ასულ დაწვერია სევდით აღსავსე ლექსი, რომელშიაც მაღალფარდოვნადაა აღწერილი ჩერქეზთა ქალწულის განუმეორებელი მშვენება.

აქვე მნიშვნელოვან ცნობებს ვხვდებით ალექსანდრე ბატონიშვილის როგორც შესანიშნავ გარეგნობასა და ფიზიკურ ძლიერებაზე, ასევე მის უდიდეს ავტორიტეტზე ქართლ-კახეთის სამეფო სახლის წევრთა შორის; რისი უდავო დასტურია ლექსში მდიდარი ეპითეტებით შემკობილი ქართველი უფლისწულის სახე.

ალექსანდრე ბატონიშვილის ცხოვრება აისახა მ ხ ა ტ -
ე რ უ ლ დ ი ტ ვ რ ა ტ უ რ ა შ ი .

უცნაურია, მაგრამ ფაქტია, რომ ქართველი ბატონიშვილის ბრძოლა თავისუფლებისათვის აღწერეს რუსმა მწერლებმა საქართველოსადმი მიძღვნილ თხზულებებში.

ამას ხელი შეუწყო იმდროინდელმა ქართულ-რუსულმა ლიტერატურულმა ურთიერთობამ, რუსი მწერლების ყოფნამ საქართველოში.

დეკაბრისტთა იდეებს ზიარებულმა მწერალმა ა. შიშკოვმა საქართველოსადმი მიძღვნილ რომანში “Кетеван, или Грузия в 1812 г.”¹ ასახა სამშობლოს თავისუფლებისათვის მებრძოლი ალექსანდრე ბატონიშვილი. მას ავტორი ასახელებს საქართველოში 1812 წელს მომხდარი აჯანყების წამომწვევად და ხელმძღვანელად. ამ სწორ აზრთან ერთად ა. შიშკოვს ქართველი ბატონიშვილის დასაყრდენად მიაჩნია ირანისა და ინგლისის სახელმწიფოები.

მწერალმა ვერ დაინახა, რომ ირანისა და ინგლისის დახმარებით გაძლიერებული და საქართველოში მოსული ალექსანდრე ბატონიშვილი ძირითადად, ეყრდნობოდა თავის ხალხს, აჯანყებულ, გამირულად მებრძოლ ქართველებს. კერძოდ, მთიულეთის, ქიზიყის, ფშავ-ხევსურეთისა და კახეთის მკვიდრთ. ეს მამაცი მებრძოლები იყვნენ ამ სახალხო გამირის ძლიერების წყარო.

ძველი საქართველოს მხატვრულმა მემკვიდრემ ვ. ბარნოვმა 1933 წელს ალექსანდრე ბატონიშვილს მიუძღვნა თხზულება: “ისკანდერი”² რომელშიც მწერალმა გამოკვეთა მამაცი სარდლისა და პოლიტიკოსის კავკასიის ხალხთა საბრძოლო თანამეგობრობის განმტკიცებისათვის დაუღალავი მებრძოლის ალექსანდრე ბატონიშვილის სახე.

¹ А.А. Шишков, Сочинения и переводы СПб. 1835.
² ვ. ბარნოვი, ისკანდერი. თბ., 1933. იხილეთ აგრეთვე: თხზულებანი ტ. IX. თბ., 1963 გვ. 265-284.

სახელოვანმა მკვლევარმა და მეცნიერმა ალექსანდრე ვალანდაძემ 1991 წელს გამოცემულ თავის წიგნში, "რომანი ალექსანდრე ბატონიშვილის ცხოვრებისა" პირველად ვრცლად გაგვაცნო სამშობლოს დამოუკიდებლობისათვის მრავალი ათეული წლის მანძილზე მამაცურად მებრძოლი გმირი.

არსებული სამეცნიერო ლიტერატურის მონაცემებზე დაყრდნობით, ალექსანდრე ბატონიშვილის სარდლობით გადახდილ ბრძოლების ადგილების მიხედვით შექმნილი შთაბეჭდილებებითა და სხვა მწერალმა თავის თხზულებაში გამოკვეთა რუსეთის ტყვეობას თავდაღწეული ალექსანდრე ბატონიშვილის მამაცური სახე, წარმოაჩინა სახალხო-განმათავისუფლებელი ბრძოლის უებრო ორგანიზატორისათვის დამახასიათებელი ნიჭი, გმირული შემართება, თავგანწირვა, სამშობლოსადმი ქართველთა თავდადება დამპყრობლებთან უთანასწორო ბრძოლებში.

მწერალმა შეძლო ალექსანდრე ბატონიშვილში განესახიერებინა ოკუპაციის საწინააღმდეგო დიდი და ხანგრძლივი სახალხო მოძრაობა, მისი მეთაურობითა და დაუშრეტელი მამობრავებელი ძალებით.

1996 წელს გამოიცა როსტომ ჩხეიძის წიგნი "ალექსანდრე ორბელიანი."

ეს ბიოგრაფიული რომანი მიძღვნილია XIX საუკუნის სახალხო - განმათავისუფლებელი მოძრაობის მესვეურთადმი. ამ ერთ-ერთი თვალსაჩინო მოღვაწის ალექსანდრე ორბელიანის ბრძოლისა და შემოქმედების ასახვასთან ერთად წიგნში წარმონეხნილია იმდროინდელი დიდი მოღვაწეები, რომელთა შორის ღირსეული ადგილი უჭირავს ალექსანდრე ბატონიშვილს.

ალექსანდრე ორბელიანის თხზულებათა საფუძველზე მწერალი როსტომ ჩხეიძე მხატვრულად ასახავს ორბელიანთა სახლის დამოკიდებულებას 1812 წლის აჯანყების გმირის, ალექსანდრე ბატონიშვილისადმი.

ამასთან ერთად მწერალი შთამბეჭდავად გადმოსცემს მოწინავე ქართველ საზოგადოებასთან ბატონიშვილის მრავალმხრივი ხანგრძლივი ურთიერთობის საინტერესო ფაქტებს.

მდიდარი გამოქვეყნებული დოკუმენტების საფუძველზე ბატონ როსტომ ჩხეიძეს კიდევ შეეძლო უფრო ვრცლად მოეთხრო ოკუპანტთაგან შევიწროებულ, გმირულად მებრძოლ ქართველთა მეთაურის ალექსანდრე ბატონიშვილის დიდებით განვლილ გრძელ გზაზე, რაც კიდევ უფრო შთამბეჭდავს გახდიდა დიდებული ქართველის, ალექსანდრე ორბელიანისადმი მიძღვნილ მის წიგნს.

უპირველესად ფართო მკითხველი საზოგადოება მადლობას
 მწერლის ამ დიდი ნაღვაწისათვის. როსტომ ჩხეიძის ალექსანდრე
 ორბელიანის ბიოგრაფიული რომანის წაკითხვა ნასიამოვნებ
 მკვლევარს წააფიქრებდა XIX საუკუნის ქართულ საზოგადოებრივ
 მოძრაობასა და მამაცურ ბრძოლასე მწერლისგან გაცოცხლებულ
 ფაქტზე.

სიტყვაკაზმული მწერლობის ეს ნიმუშები აცოცხლებს მამუ-
 ლისათვის თავდადებულ გმირს და ხელს უწყობს მის სწრაფ
 პოპულარიზაციას ფართო საზოგადოებაში.

გამოვლენილი მდიდარი და მრავალფეროვანი წყაროების
 ურთიერთ-შეჯერება-ანალიზის საფუძველზე წარმონეწილი აქამდე
 უცნობი, უხვი საგულისხმო ფაქტებითა და შესაბამისი დასკვნე-
 ბით, ვფიქრობთ, წელილი შეგვაქვს საბჭოთალოს განთავისუ-
 ფლებისათვის თავდადებული ალექსანდრე ბატონიშვილის ხან-
 გრძლივი მამაცური ბრძოლა-მოღვაწეობის გაშუქებაში.

პოლიტიკური სიტუაცია აღმოსავლეთ საქართველოში
 XIX საუკუნის დამდეგს

§1. ქართლ-კახეთის სამეფოს ორიენტაციის მნიშვნელოვანი ეტაპი

ახალი ეპოქის 'ხეობა'ზე საქართველოს საერთაშორისო მდგომარეობა კავკასიისა და მახლობელ აღმოსავლეთის მნიშვნელოვან გეოსტრატეგიულ რეგიონში კვლავ მტკიცე არ იყო. საქართველო პოლიტიკურ ორიენტაციას იცვლიდა, რაც ქვეყნისთვის ურთულეს პროცესს წარმოადგენდა.

ქართველ მეფეთა თავიდანვე რუსოფილობას უმართებულოდ მიიჩნევენ ვ. გურული და მ. ვანნაძე: "ზოგიერთი მკვლევარი, მწერალი თუ პუბლიცისტი დღეს საქმეს ისე წარმოაჩენს, რომ თითქოს ერეკლე II ლამის დედის მუცლიდან რუსოფილი იყო. ეს სინამდვილეს არ შეესაბამება. თეიმურაზ II-მ და მისმა შვილმა ერეკლე II-მ ქართლისა და კახეთის სამეფოები ვახტანგ VI-ის პოლიტიკური კურსის გაკოტრების შემდეგ ნაიბარეს. ნადირ-შაჰმა ქართლის ტახტი კახეთის ბაგრატიონებს უბოძა, თუმცა კახეთის ბაგრატიონებს ქართლის ტახტის მიღება ძალზე დიდ სისხლად დაუჯდათ. ნადირ-შაჰმა ამ გზით ორ მიზანს მიაღწია: პირველი, ქართლი წაართვა რუსული ორიენტაციის ვახტანგ VI-ეს და მის შთამომავლებს; მეორე, კახეთის ბაგრატიონები, კონკრეტულად, თეიმურაზ II და ერეკლე II ქართლის ტახტს მხოლოდ ირანის აქტიური მხარდაჭერით თუ შეინარსუნებდნენ."¹

სამეფო სამთავროებად დაქუცმაცებული საქართველოს აღდგენისა და მისი მტრული გარემოცვისგან გამოხსნისათვის მრავალსაუკუნოვანი თანამიმდევრული ბრძოლა XVIII საუკუნის 60-იან წლებში ახალ ეტაპზე შედგა.

ძლიერი დამპყრობლის, ნადირ-შაჰის გარდაცვალების შემდეგ ქვეყნის ერთგვარ შევებით ამოსუნთქვაზე დიპლომატიურად ადრევე ამახვილებდნენ ყურადღებას ქართლ-კახეთის გაერთიანებული ელჩობისათვის მომზადებულ იმპერატორისადმი გადასაცემ წერილში² თეიმურაზ II და ერეკლე II, რომლებიც მტკიცე იდგნენ ახალი ორიენტაციის გზაზე.

¹ მ. ვანნაძე, ვ. გურული, საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა. თბ., 2001. გვ. 14-15.

² ი. ცინცაძე, ათანასე თბილელისა და სიმონ მაყაშვილის ელჩობა რუსეთში. საისტო-რიო მთაბე, 1952, VI. გვ. 85-175; ვ. მაჭარაძე, რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობა XVIII საუკუნის 50-იან წლებში. წიგნში:

მართალია, ირანის იმდროინდელმა საკავალალო მდგომარეობამ ერთ-გვარად შეუწყო ხელი ამ ორი სამეფოს დამოუკიდებლად განვითარებას, მაგრამ რუსეთში მყოფი ვახტანგ VI-ის მემკვიდრეები სამშობლოში დაბრუნების იმედს არ ჰკარგავდნენ, რაც ამწელებდა ქართლ-კახეთის გაერთიანებულ სამეფოდ შენარჩუნების საქმეს, რომ არაფერი ეთქვათ, რეგიონის აღმოსავლეთ და სამხრეთ ნაწილებში არსებულ, აგრესორთაგან მიტაცებულ ტერიტორიებზე და დასავლეთ საქართველოში ოსმალთა გამუდმებულ შემოსევებზე.

ჩრდილოელ დიდ მეგობრებთან ურთიერთობის განვითარებაში ქართველ პოლიტიკოსთა შემდგომი წარმატების საფუძვლად უნდა ქცეულიყო მეფე თეიმურაზის ხანგრძლივი ვიზიტი.

ქართველი მეფის ენერგიული მცდელობა, მისი ნაყოფიერი, მრავალმხრივი მოღვაწეობა იმპერიის დედაქალაქში 1762 წელს მოულოდნელად ტრაგიკულად დასრულდა.¹

მამის, თეიმურაზ II-ის გარდაცვალების შემდეგ, ქართლ-კახეთის ერთ სამეფოდ ქვევით ერეკლე II-მ ისეთი მტკიცე ბალავარი დაუდო ამ ორი სამეფოს ერთობას, რომ მის სტაბილურ მდგომარეობას დიდი ზიანი ვერ მიაყენა “ლეგიტიმურმა მოძრაობამ”, - ქართლის სამეფოს დაუფლებისათვის ჯერ პაატა ბატონიშვილის² გამოსვლამ, შემდეგ ალექსანდრე ბატონიშვილის³ (ბაქარის ძე) ხანგრძლივმა ბრძოლამ.⁴

მასალები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის. ნაწ. II. თბ. 1968. გვ. 40; ფრ. სიხარულიძე, საქართველო-რუსეთის პოლიტიკური ურთიერთობა XVIII საუკუნის 50-60-იან წლებში. კრებ. მეგობრობა. თბ. 1979. გვ. 112.

¹ ვ. მაჭარაძე, დას. ნაშ. გვ. 114.
² ღ. ტუხაშვილი, რუსეთი და საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობა აღმოსავლეთ საქართველოში. (XVIII საუკუნის II ნახევარი). თბ., 1983. გვ. 9.
³ პ. გელეიშვილი, XVIII სის ქართული ლიტერატურის მემკვიდრეობიდან. აღ. ამილახვორი, როგორც პოლიტიკური მოღვაწე, მწერალი და მოაზროვნე. ტფ., 1936; გ. აკოფაშვილი, საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიიდან საქართველოში XVIII საუკუნის დასასრულს. საქართველოს მეც. აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. I, 1955, გვ. 272-301; აღ. ბუნდიანიშვილი, მონარქისტული ლეგიტიმიზმი და ლეგიტიმური ხელისუფლების ევოლუცია საქართველოში. თბ. თბ.: საქართველოს ახალი ისტორიის საკითხები, IV. თბ. 2003. გვ. 31; ო. პ. Маркова, Россия, Закавказье и международные отношения в XVIII веке. М. 1966; ვ. მაჭარაძე, რუსეთის ქართული კოლონიის ისტორიის ზოგიერთი საკითხი, დას. ნაშ. გვ. 137-143.

⁴ В. Романовский, Очерки из истории Грузии. Тиф. 1902. გვ. 263.

ქართლ-კახეთის სამეფოსა და საერთოდ საქართველოს მორიგი პოლიტიკური წარმატების საფუძვლად იქცა 1768-1774 წლების ომში რუსეთის მხარეზე გამოსვლისა და მასთან ურთიერთობის გასაღრმავებლად¹ იმპერიის სატახტო ქალაქში მივლინებული ანტონ I-ისა და ლევან ბატონიშვილის² მრავალმხრივი მოღვაწეობა 1772-1774 წლებში.

გონიერულად შექმნილ პროექტებზე რუს დიპლომატებთან შეთანხმებით, ორგანიზებულობით, კომპეტენტურობით აღნიშნული ელჩობა, ახალ ეტაპად, ვფიქრობთ, სამართლიანად შეფასებულია ისტორიოგრაფიაში.³

ორიენტაციისა და საგარეო კავშირურთიერთობათა განმტკიცებასთან ერთად ქართლ-კახეთის სამეფო კარი ზრუნავდა სახელმწიფოს საშინაო მდგომარეობის გაუმჯობესებაზე.

ამ მხრივ გადადგმულ ნაბიჯებს შორის განსაკუთრებულად აღსანიშნავია სამხედრო რეფორმების გატარება, უმთავრესად, მთიელთა თარეშის აღსაკვეთად მუდმივი ჯარის ჩამოყალიბება.

ამასთან ერთად, კახელ ბაგრატიონთა სამეფო სახლის ეს შტო იღწეოდა ქართლის ოდინდელ სამეფოში შემავალი ტერიტორიების შემოსამტკიცებლად.

რთულ საერთაშორისო პირობებში ჩამოყალიბებული საქართველოს სახელმწიფო ათასწლეულის განმავლობაში ვითარდებოდა და თანდათან თვალსაჩინო წარმატებებს აღწევდა.

ფეოდალური წყენი ქვეყნის "ოქროს ხანად"⁴ ის პერიოდი მინეული, როცა საქართველო კავკასია-მახლობელი აღმოსავლეთის ვრცელი რეგიონის უდიდეს და უძლიერეს სახელმწიფოდ იქცა.

სამწუხაროდ, ქართული საზოგადოების კულტურულ-პოლიტიკური აღმაეღობა მოულოდნელად შეაფერხეს ცენტრალური აზიიდან მოვლენილმა დამპყრობლებმა.

რეგრესის გზით სვლა ყველაზე ნათლად გამოჩნდა ერთიანი, ცენტრალური სახელმწიფოს პოლიტიკურ დაქუცმაცებაში.

¹ III. Чхетия, Исторические предпосылки присоединения Грузии к России. Мгორკის სახელობის სოხუმის პედინსტიტუტის შრომები. VII, 1955. გვ. 290.

² ელჩობაში იყო ხერთვისელი იბრეიმ-ბეგი ვანნაძე, რომელიც განდგომდა ახალციხის ფაშას. მისიის მეთაურებმა იმპერატორს მოახსენეს იბრეიმის მამაცობასა და ერთგულებაზე.

³ ა. იოსელიანი, თვისობრივად ახალი ეტაპი რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობაში. საისტორიო მოამბე. 1985. №№ 51, 52.

⁴ ო. გოგიაშვილი, ელ. ბატიაშვილი, საქართველოს ისტორიის ოქროს ხანა, "საქართველოს რესპუბლიკა". 2002. №2.

მას შემდეგ სამეფო-სამთავროებად დანაწილებულ კელოზე მოსული ყველა აგრესორი მრავალ წარმატებას აღწევდა და უპირველესად ქვეყნის უშინაგანეს, ერთ დროს დაწინაურებულ მაღალ კულტურულ მხარეებს ეუფლებოდა. ამასთან, დასუსტებულ რეგიონებში მხარს უჭერდა სეპარატისტულ მოძრაობას. დამპყრობლები ქვეყანას არ აცლიდნენ ჭრილო-ბეების მოშუშებას, ყოველ კუთხეში ახალ-ახალი შემოსევებით, აოხრებით, ტყვეთა ტაცვებითა და ა. შ.

ერთიანობის შეგნება კიდევ უფრო რომ დაექვეითებინათ, 1555 წლის ზავით, დაჭრილ-დასახინრებული, ტერიტორიულად შემცირებული, ეკონომიკურად და კულტურულად დაქვეითებული საქართველო ორმა მეზობელმა აგრესორმა გავლენის სფეროებად გაინაწილა.

შექმნილ სიტუაციაში ქართველმა სახელმწიფო მოღვაწეებმა უმთავრეს მიზნად სწრაფად დაისახეს “ქვეყნის ერთიანობის აღდგენა და მტერთაგან განთავისუფლება”.¹

ასეთი დევიზით განხორციელებულ პერმანენტულ ბრძოლებში აღმოსავლეთ საქართველოში ქართლისა და კახეთის სამეფოების წარმატება, თითქმის ყველა სფეროში უფრო თვალსაჩინოდ გამოიკვეთა.

დაწინაურებული ქართლის სამეფოდან XVIII საუკუნის 20-იან წლებში რუსეთში გადასულ დინასტიას ქვეყნის გათავისუფლებისათვის ბრძოლაზე ხელი უცხოეთშიაც არ აუღია.

გაერთიანებული ქართლ-კახეთის მესვეურთათვის 1765 წლის აქტი სამშობლოს მომავალზე ზრუნვის ახალ სტიმულად იქცა.

ნათელი ხდებოდა, რომ საერთაშორისო ურთიერთობების იმდროინდელი ვითარების შესაბამისად, საქართველო და კერძოდ, მოკავშირედ დარჩენილი ქართლ-კახეთი თუ არ გააქტიურდებოდა, მეზობელ აგრესორთაგან ახალ-ახალ რისხვას ვერ აიცილებდა.

მოკავშირედ გამოსადეგ დიდ სახელმწიფოს არჩევანი განმტკიცებული იყო ჩრდილოელ მეზობელთან საქართველოს ტრადიციული ურთიერთობით. ახლა საჭირო იყო რუსეთში მყოფი ქართლის სამეფო ტახტის მაძიებლის ალექსანდრე ბაქარის ძე ბაგრატიონის შეჩერება და სამხრეთისაკენ პირმიქცეული და ამიერკავკასიაში ფეხმოკიდებული რუსეთის იმპერიის ხელისუფლების დაინტერესება მოქიშპე დიდ სახელმწიფოთა შორის საქართველოს მნიშვნელოვანი გეოსტრატეგიული მდგომარეობითა და საიმედო მოკავშირეობით.

¹ შ. სამსონაძე, საქართველოს გაერთიანების პრობლემა და საგარეო ორიენტაცია XVIII საუკუნეში. თბ., 1988, გვ. 227.

რუსეთისა და ოსმალეთის 1768-1774 წლების მძიმე კონფლიქტმა პეტერბურგს მისულ ქართველ დიპლომატებს მოღვაწეობა გაუადვილა.

რუსეთის იმპერიაში მიმდინარე პროცესებიც ერთგვარად ესმიანებოდა დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოთა აღმავლობას. ამასთან, ქრისტიანულ სამყაროშივე და ისიც დაწინაურებულ ევროპასთან შემდგომი დაახლოების საყოველთაო მისწრაფებაც ქართველ პოლიტიკოსებს საამისო მოღვაწეობის გააქტიურების სტიმულს აძლევდა.

ამდენად, გაერთიანებული ქართლ-კახეთის სამეფო კარი, ქართული საზოგადოების მოწინავე ნაწილი და პირადად მეფე ერეკლე, არა მარტო აღმოსავლეთ საქართველოს, არამედ იმერ-ამერთა იმდროინდელ ფიქრებსა და მისწრაფებებს გამოხატავდა.

XVIII საუკუნის 80-იანი წლების საერთაშორისო მდგომარეობა¹ ზრდიდა კავკასიისადმი ინტერესს. ქართლ-კახეთის სამეფო კარმა კარგად ისარგებლა ამით და რამდენიმე დიპლომატიური სვლით რუსეთის იმპერიასთან ტრაქტატი შეიმუშავა.²

საინტერესოა, აღინიშნოს, რომ თავდაპირველად 1783 წლის ტრაქტატს ხელი მოაწერეს ქალაქ გორში.³

იმიერკავკასიის ციხე-სიმაგრე გეორგიევსკში 1783 წლის 24 ივლისს საბოლოოდ გაფორმებული ეს დოკუმენტი ჩვენთვის უპირველესად იმითაა უმნიშვნელოვანესი, რომ იმ რთულ საერთაშორისო სიტუაციაში მასში აღიარებულია ქართული სამეფოს სუვერენობა. ქართლ-კახეთის სამეფოს მესვეურებს რუსი პოლიტიკოსები თანხმდებოდნენ შეფიცულ მოკავშირეობაზე, თანასწორ პარტნიორობაზე, სამყაროს ბედის გამგებლობაში, რაც მოწმობდა გამოსხნა-აღდგენისაკენ ქართული გეგმის გაფართოებას და მოასწავებდა ამ საქმეში ქართველ დიპლომატთა წარმატებას.

რუსეთისათვის გეორგიევსკის ტრაქტატის დიდ მნიშვნელობაზე მიუთითებს მისი მრავალგზის გამოცემა და შეტანა იმპერიის კანონთა კრებულში.

¹ რუსეთში მაშინ ჩამოყალიბებული ახლო აღმოსავლეთში შეჭრის გრანდიოზული გეგმა “საბერძნეთის პროექტის” სახელით იყო შენიღბული. ეს ჩანაფიქრი ითვალისწინებდა ბალკანეთის ქვეყნებისადმი რუსეთის შეურევლობას და სხვა შორს მიმავალ გეგმას.

² რუსეთის იმპერატორმა 1782 წლის 29 დეკემბერს ნება დართო აღნიშნული დოკუმენტის გაფორმებაზე. (В. Романовский Очерки ... С-226.)

³ Б. Эсадзе, Летопись Грузии. Тиф., 1913 С-331

როგორც ცნობილია, გეორგიევსკის ტრაქტატის პირველად აიწყო სენატის სტამბაში, 1783 წელს. მომდევნო წელს გამოსცეს პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიაში.

აღსანიშნავია რომ ამ მნიშვნელოვან დოკუმენტთან ერთად დაიბეჭდა ქართლ-კახეთის წარჩინებულ საგვარეულოთა სია.

რუსეთსა და საქართველოს შორის შეცვლილ ურთიერთობაში 1830 წლის რუსეთის იმპერიის კანონთა კრებულში იმავე ტრაქტატის ტექსტის პუბლიკაცია თავისთავად მეტად მნიშვნელოვანი მოვლენის აღმნიშვნელია და უპირველესად მიუთითებს იმ დიდ ტეხილზე, რაც რუსეთის იმპერიამ განახორციელა არა მარტო საქართველოსთან დამოკიდებულებაში, არამედ, მახლობელ აღმოსავლეთის მასშტაბითაც.

გეორგიევსკის ტრაქტატის სხვადასხვა კუთხით განხილვას მრავალმა ქართველმა თუ უცხოელმა მეცნიერმა (ზ. ავალიშვილი, ლ. ალექსიძე, ხელთუფლიშვილი, ნ. ფორკუნოვი, ბ. ნოლდე, მ. მუსხელი, ი. ცინცაძე, რ. მიმინოშვილი, გ. პაიჭაძე, ვ. მაჭარაშვილი, მ. სამსონაძე, ვ. გურული, მ. ვაჩნაძე და სხვა) მიუძღვნა გამოკვლევები.

მართლაც, მრავალმხრივ საყურადღებო ეს დოკუმენტები საშუალებას იძლევა შევიცნოთ არა მარტო ამ ძეგლის გაფორმების დროინდელი საქართველოს რუსეთთან კავშირურთიერთობების საფუძველი, არამედ მისი შემდგომი განვითარების უმნიშვნელოვანესი მომენტებიც.

ხანგრძლივი თანამშრომლობით ჩამოყალიბებული ეს მნიშვნელოვანი პოლიტიკური ძეგლი დიდი ხანია გასცდა ორი პარტნიორი ქვეყნის ფარგლებს და საერთაშორისო პოლიტიკისა და ისტორიის სამსჯავროზე გავიდა.

საკითხი, თუ რა სახის დამოკიდებულება დამყარდა ამ ხელშეკრულებით ქართლ-კახეთის სამეფოსა და რუსეთს შორის, დიდი ხანია დაისვა, როგორც ქართულსა და რუსულ ისტორიოგრაფიაში, ისე უცხოეთში. ივ. ჯავახიშვილი 1919 წელს გამოცემულ ნაშრომში “დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის მე-18 საუკუნეში” შეეხო ამ საკითხს.

ისტორიკოსი მიმოიხილავდა რა, სხვადასხვა სოლიდურ მეცნიერთა მოსაზრებებს, 1783 წლის რუსეთისა და საქართველოს შორის დამყარებული ურთიერთობის შესახებ, დაასკვნდა: “1783 წლის ხელშეკრულება თვით ხელშემკვრელ მხარეებს “მფარველობითი მოკავშირეობის” ტრაქტატად მიაჩნდათ. და ჩვენ არავითარი უფლება არ გვაქვს იმ ზოგიერთი გასხვავების გამო, რომელიც თანამედროვე მეცნიერებასა და მაშინდელ უფლებრივ

შეხედულებათა შორის არსებობს, 1783 წლის ხელშეკრულება სხვა თვისების საბუთად ჩაეთვალოდ”.¹

ისტორიკოსმა ი. ცინცაძემ გამოაცოცხლა ხელშეკრულების ცალკეულ მუხლებში გატარებულ აზრზე წინაპარ მკვლევართა შეხედულებანი. მეცნიერი სავსებით სწორ და საგულისხმო დასკვნებს იძლევა: განვიხილოთ, რა არის “უზენაესად მითითებული საფუძვლები”. აქ პირველ მუხლში აღნიშნულია, რომ ძველ მეფეებთან უნდა დაიდოს სამოკავშირეო ტრაქტატი, ისე, რომ ხელშეკრულებაში ქართველი ხელისუფალი ქვეშევრდომად კი არ უნდა იქნეს მოხსენებული, არამედ მოკავშირედ, რომელსაც რუსეთის იმპერია მფარველობს.² “... დაედოთ ქართველ მეფეებთან სამოკავშირეო ხელშეკრულება, არ ვუწოდოთ მათ ქვეშევრდომი, არამედ მოკავშირეები”.³

მაშასადამე საქართველოს სახელმწიფო საერთაშორისო ურთიერთობის თვალსაზრისით, რჩება როგორც პოლიტიკური ერთეული, რომელიც გარკვეული გარემოცვის პირობებში მხოლოდ რუსეთის მფარველობაში იმყოფება.

მითითებული “საფუძვლების” მეორე მუხლში აღნიშნულია, რომ ერეკლე II-ის მიერ მფარველობის საბადლოდ შემოთავაზებული “სამსახური” შემცირდეს, ფულადი “სარუსეთო” გადასახადით ქართლ-კახეთის სამეფოს დაბეგერა მოიხსნას მხოლოდ რუსეთის ხაზინა შეინახავდა ჯარს.

კუთვნილ ტერიტორიაზე აღმონენილი მადნეულობის დამუშავების შემდეგ მიღებული ძვირფასი ღითონების მხოლოდ ნახევარი მიერთვას, აგრეთვე ქართველი მეფის მიერ ყოველწლიურად შემოთავაზებული ღვინო, აბრეშუმო და ცხენები მიღებულ ფქნასო.

როგორც კონსტანტინეპოლში მყოფ ოსმალეთის იმპერიის ვეზირ აზამთან მეფე ერეკლეს 1783 წლის 15 სექტემბერს მიწერილი ეპისტოლეს ასლის მეშვეობით ირკვევა, ოსმალეთის იმპერიის მენაპირე ახლციხის ფაშა სულეიმანთან სამოკავშირეო პირობებში ქართლ-კახეთის მეფე თავის მეზობლად არსებული ტრადიციული ქართული სახელმწიფო წარმონაქმნის ხელმძღვანელს აცნობდა რუსეთთან დაკავშირებას და უთანხმდებოდა სხვადასხვა პირობებზე.⁴

¹ ივ. ჯავახიშვილი, დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის XVIII საუკუნეში, წიგნში: ისტორიული რარიტეტები. 1989, გვ. 90-93.

² ი. ცინცაძე, 1783 წლის მფარველობითი ტრაქტატი, თბ., 1960, გვ. 126.

³ А. Цагарели, Грамоты ... т. II, вып. II, с. 30.

⁴ რსცხსა, ვრ. პოტიომკინის ფონდი, კონა 3, ხ. 4, ფ. 19, ნასარგებლები ი. ცინცაძის დას. ნაშ-დან. გვ. 256-257.

ხოლო გეორგიევსკში ხელმოწერილი ტრაქტატის ერთ-ერთი შემოქმედთაგანი გ. ჭავჭავაძე 1785 წლის აგვისტოში გენ. ფელდ-მარშალ გრიგოლ პოტიომკინს აცნობდა ხელშეკრულების გაფორმების შემდეგ მეზობლებთან შერეულ ურთიერთობას, მდგომარეობის ასე გაუარესების შედეგად ქართლ-კახეთისაგან განცდილ დიდ ზარალს, კავკასიაში დასაღვურებულ პოლიტიკურ სიტუაციას.¹

ქართველთა ინიციატივით ჩამოყალიბებული ურთიერთობის ამ უმნიშვნელოვანეს ძეგლში დადგენილი პირობების შესრულებაზე, რუსეთის საიმპერატორო კარმა ყურადღება რატიფიკაციის შემდეგ მალე მიაღწია. მოსალოდნელი იყო პირიქით, რადგან ქართველთა დიპლომატიური ძალისხმევით რუსეთი ყირიმსა და კავკასიაში გამაგრდა და შემდგომში იქ ყოფნის ახალი ფონისძიებები უნდა დაესახა. ჩანს, “საბერძნეთის პროექტისადმი” იმპერატორის გულგრილობამ და სხვა მოვლენებმაც გავლენა იქონიეს კავკასიაში რუსეთის აქტიურობის თანდათან შენეებასა და მახლობელ აღმოსავლეთში პლაცდარმის განმტკიცებაზე.

შემუშავებულ და უმადლესად დამტკიცებულ სამოკავშირეო პირობებზე დაყრდნობით ქართული მხარე გააქტიურდა. ენერგიულად შეუტია დაღესტნელთა და ოსმალთა აგრესიას.

ომიანობის მიუხედავად, აღმავლობა დაეტყო ქვეყანას. გამოცოცხლდა განათლების საქმე, თელავსა და თბილისში გაიხსნა ვეროპული ტიპის სასწავლებლები, აღადგინეს ქართული სტამბა და განახლდა წიგნების ბეჭდვა.

ხშირი ომები ქართლ-კახეთის სამეფოს დიდ ძალებს ართმევდა.

აგრესორები სწრაფად მრაველდებოდნენ და ძლიერდებოდნენ. მოსალოდნელი იყო ქართლ-კახეთის სამეფო გაძლიერებულიყო, მეფე ერეკლეს მეთაურობით ქართველებს გამარჯვებანი უწინდელზე უფრო ადვილად მოემკათ, მაგრამ ხდებოდა პირიქით, და საქართველოს მტრები ყოველი მხრით მოსვენებას არ აძლევდნენ.

არ ჩანდა მოკავშირის ხელი, დიდი სამოკავშირეო ხელშეკრულებით აღთქმული სამხედრო და სხვა საშუალებით დახმარება, რაზედაც გ. ჭავჭავაძე სამხრეთ რუსეთის გამგებლის გრ. პოტიომკინის ყურადღებას მიაქცევდა 1785 წლის 1 ნოემბერს.

რუსეთის ხელისუფალნი წინანდებურად არც იმერეთის სამეფოს ეხმარებოდნენ.

უეჭველი იყო, რომ გეორგიევსკში ტრაქტატის ხელმოწერის შემდეგ რუსეთის დიპლომატებმა გეზი შეიცვალეს.

¹ რსცხსა, გრ. პოტიომკინი ფონდი, კონა 3, ს. 5, ფ. 3-4. ნასარგებლებია ი. ცინცაძის დას. ნაშ-დან. გვ 244-246.

§2. დიდ სახელმწიფოთა გააქტიურება აღმოსავლეთში,
აღექსანდრე ბატონიშვილის პოლიტიკურ მოღვაწედ
ჩამოყალიბება

ოსმალეთ-რუსეთის კონფლიქტმა საქართველოზე გავლენა იქონია.

მოულოდნელად რუსეთმა სწრაფად აიღო ხელი კავკასიაში ქრისტიანული სახელმწიფოს განმტკიცებაზე. მისი უკანდახევის ერთ-ერთი უმთავრესი გამოხატულება იყო რუსთა ორი ბატალიონის აღმოსავლეთ საქართველოში გაწვევა და სხვა საამისო ღონისძიებანი.

საქართველოს პოლიტიკურ წრეებში ამ დროს კვლავ გამოცხადდა და განხორციელდა ქართული სამეფოების უფრო მჭიდროდ დაკავშირების იდეა.

ამ მიზანს ემსახურებოდა დიდი მნიშვნელობის ფაქტი. 1790 წლის სამეგობრო ხელშეკრულება ქართლ-კახეთისა და იმერეთის სამეფოებისა და მთავართა.

ამ დროს რუსეთის იმპერიის მმართველ წრეებში თითქოს წაუყრუეს ირანში მიმდინარე ამბებს და აღა-მაჰმად ხანის ირანის ტახტზე განმტკიცებას, რაც მომავალში საბედისწეროდ იქცა ქართლ-კახეთისათვის.

ნაწილობრივ შეიძლება დავეთანხმოთ აკ. სურგულაძის საამისო შენიშვნას: ირანის გაძლიერებას ქართლ-კახეთის მეხვეურნი შემფოთებით აღევნებდნენ თვალყურს. დაიბადა კიდევ იდეა ამ ძლიერების ზრდის შეკავებისა რუსეთის გამოყენებით, მაგრამ იგი რეალური არ აღმოჩნდა. წარმატება არ მოჰყოლია ირან-ოსმალეთის ინტერესების დაპირისპირების ცდას. დაუძღურებულ ოსმალეთს ერნია რუსეთის ნაცვლად საქართველოში საიმედოდ ძლიერი ირანი ჰყოლოდა.¹

ქართველ პოლიტიკოსთა და სამხედრო მოღვაწეთა სიფიზილის მოღუნების შედეგად თავსდამტყდარმა კრწანისის ტრაგედია და განსაკუთრებით თბილისის აღხრებამ მკვეთრი გავლენა იქონია საქართველოში მიმდინარე პროცესებზე.

ძნელი იყო ასეთი მარცხის საერთაშორისო რეზონანსის სრულად გათვალისწინება.

მხოლოდ იმას აღვნიშნავთ, რომ მას დიდი მნიშვნელობა მიანიჭეს. ოსმალეთის სატახტო ქალაქში ერეკლეს მეთაურობით წაგებულ ომს აიგივებდნენ კავკასიაში რუსეთის მარცხთან.

¹ А. Сургуладзе, Прогрессивные последствия присоединения Грузии к России, Тб. 1982. стр. 37.

რუსეთში სწრაფად ყურად იღეს უცხოელთა ეს შეკრებები და გადაწყვიტეს როგორც ქართლ-კახეთის დახმარება, ისე ირანელთა დასჯაც, მაგრამ ეს კურსი კავკასიაში რუსთა სრულიად ახალი კურსის დახაწვის მოასწავებდა.

XVIII საუკუნის 80-იანი წლებიდან საქართველოსა და რუსეთში მრავალი ქართველი ბატონიშვილი დაწინაურდა.

გაბედულებით, მხედრული შემართებითა და სხვა ღირსებებით გამოირჩეოდა ალექსანდრე ბატონიშვილი.

ამ პიროვნებაზე ბიოგრაფიული ცნობები სრულად შეკრებილი არ არის. მისი ცხოვრების გზა სამეცნიერო ლიტერატურაში ჯეროვნად გამოკვლეული როდია.

ალ. ერიცოვი ცნობილ ნარკვევში "Последний потомок Грузинского царского дома," ალექსანდრეს მოიხსენიებს იულონის, ვახტანგის, ანტონის (თეიმურაზის - ვ. ს.), მირიანის შემდეგ, ანუ მ ე ხ უ თ ე ვაჟიშვილად.¹

ავტორს მხედველობიდან გამორჩენია ლევან ბატონიშვილი, ერეკლე II-ისა და დარეჯან დადიანის უფროსი ვაჟიშვილი, რომელიც 1781 წელს გარდაიცვალა.

შ. ხანთაძის დასკვნით ალექსანდრეს ძმებს შორის მხოლოდ ფარნაოზი და ლუარსაბი იყვნენ მასზე უმცროსნი.²

მაშასადამე, დარეჯან დედოფლის ვაჟიშვილებში: ლევანი, იულონი, ვახტანგი, ანტონი, მირიანი, ალექსანდრე, ფარნაოზი, ლუარსაბი და არჩილი--ალექსანდრე მეექვსე ვაჟი იყო და არა მეხუთე,³ ან მეოთხე.⁴

ალექსანდრე ბატონიშვილის დაბადების თარიღზე ერთ-ერთი პირველი ცნობა მოეპოვება საქართველოში იმ ხანებში მყოფ გერმანელ მეცნიერსა და მოგზაურს ი. ა. გულდენშტედტს. ქართლ-კახეთის სამეფო სახლის აღწერისას 1772 წელს იგი გადმოგვცემდა, ალექსანდრე ბატონიშვილი 2 წლის არისო.⁵

¹ А. Ерицов, Последний потомок Грузинского царского дома". сб. "Весь Кавказ", 1903, т. I. стр. 45.

² შ. ხანთაძე, მასალები ალექსანდრე ბატონიშვილის ბიოგრაფიისათვის. აკად. ს. ჯანაშიას სახ. საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე ტ. XXII-B, 1961. გვ. 240.

³ მ. ბურძინიშვილი, დასახ. ნაშრ. ტ. I, ვვ. 107; მ. გონიკიშვილი, დასახ. ნაშრ. გვ. 320.

⁴ მ. ბურძინიშვილი, ალექსანდრე ბატონიშვილის ბრძოლა რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ, გვ. 3.

⁵ ი. ა. გულდენშტედტი, მოგზაურობა საქართველოში, გ. გელაშვილის თარგმანითა და რედაქციით. ტ. I. თბ. გვ. 203.

ნანს, ამ თარიღს ეყრდნობიან შ. ხანთაძე,¹ ნ. ბერძენიშვილი,² ახლადგამოცემულ წიგნში "ბაგრატიონთა გადასახლება და მოღვაწეობა რუსეთში" (თბ. 2002, გვ. 320) მ. გოსიკიშვილი წერს: "ერეკლე მეორისა და მისი მესამე ცოლის დარეჯან დედოფლის მეხუთე ვაჟი ალექსანდრე ერეკლეს ძე ბაგრატიონი დაიბადა 1769 წელს" და სარწმუნო წყაროდ მიუთითებს არქეოგრაფიული კომისიის აქტების I ტომის ცნობას, რომელშიც დაბეჭდილია 1801 წელს "სამეფო სახლის" აღწერა.

აღნიშნულ დოკუმენტში ალექსანდრე 32 წლისად იხსენება, რაც ჩვენს მცირე ეჭვს იწვევს.

უზუსტობა შეიმჩნევა მ. ბერძენიშვილისაგან დადგენილ თარიღში. ("მასალები XIX საუკუნის I ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის". ტ. I, გვ. 167).

ალექსანდრეს დაბადების თარიღად 1771 წელს უთითებს მ. ბროსე.

კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის ფონდებში მიკვლეული ერთი ცნობით, 1790 წელს ალექსანდრე 19 წლისაა, რაც თითქოსდა ამყარებს ამ ზემოთაღნიშნულ მოსაზრებასაც. მაგრამ ეს საკამათო საკითხი გადაჭრა ბატონიშვილის დაბადების თვის განსაზღვრამ: როგორც არქიმანდრიტი ტარასი წერდა: "ალექსანდრე იშვა ქრისტეშობის თვეში".³

1790 წლის დეკემბრამდე აღწერილი საბუთის მიხედვით ის მართლაც იქნებოდა 19 წლის. როგორც ამას ახლადგამოვლენილ ხელნაწერთა ინსტიტუტის ზემოაღნიშნული დოკუმენტიც მიგვანიშნებს. ყოველივე ეს გვაძლევს უფლებას ვიფიქროთ, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილი დაბადებული უნდა იყოს 1770 წლის ქრისტეშობისთვეში.

მცირეწლოვნებისას ალექსანდრე ბატონიშვილმა ქართველ ცნობილ მწიგნობართა, მოძღვართა მეოხებით მიიღო ეპოქის შესაფერისი საფუძვლიანი საერო და საღვთო განათლება.

ახალშობილის აღზრდაში განსაკუთრებით გამოუჩენია თავი დავით ალექსი-მესხიშვილს, რომელსაც მოიხსენიებენ რექტორად. ეს დიდსულოვანი მოღვაწე სიცოცხლის დასასრულამდე ერთგულებდა მას ყველა კულტურულ წამოწევაში.

¹ შ. ხანთაძე, დასახ. ნაშრ. გვ. 240.

² ნ. ბერძენიშვილი, დასახ. ნაშრ. გვ. 459.

³ საქართველოს ისტორიის ქრონიკები. ავთანდილ იოსელიანის რედაქციით. გვ. 130.

ალექსანდრე ბატონიშვილის ერთ-ერთი აღმზრდელ-მასწავლებელი იყო ი. რეინეგსი,¹ რომელმაც ქართლ-კახეთის სამეფო კარზე რუსთა რეზიდენტად ყოფნისას ერეკლე მეორის თორმეტი წლის ვაჟი ალექსანდრე დაინიშნა იმხანად ჩამოყალიბების პროცესში არსებული კავკასიის არმიის კაპიტან-ლეიტენანტად.

"სწორედ ასი წელიწადია მას აქეთ (1782 წ.) თბილისის ქუჩებში დასეირნობდა რაღაც ახირებულის ტანისამოსით ერთი ვინმე რეინეგსი, რომელსაც მუდამ თან დაჰყვებოდა საქართველოს მეფის ირაკლი მეორის ვაჟი ბატონიშვილი ალექსანდრე",² - წერდა ჟურნალი "არძაგანქი."

ი. რეინეგსი 1779-1783 წლებში მეფე ერეკლეს კარზე მოღვაწეობდა, ხოლო საქართველოდან გამგზავრების შემდეგ სიცოცხლის ბოლომდე არ გაუწყვეტია კავშირი და მიმოწერა ქართლ-კახეთის სამეფოს სასახლესთან. ი. რეინეგსის საქართველოდან გაწვევის მიზეზი გახდა მისი ისეთი საიდუმლო საკითხებით დაინტერესება, როგორც სპარსეთისა და თურქეთის დაპყრობა იყო.³

რაც შეეხება მის მოღვაწეობას ქართლ-კახეთის სამეფო კარზე, უნგრელი მეცნიერები ლ. ტარდი და ე. შულთეისი ცალკე ჩამოთვლიან მისი მოღვაწეობის მრავალ პროფილს: - "ერეკლე მეორის მრჩეველი და პირადი ექიმი, მისი ბავშვების აღმზრდელი, მრეწველობის დამაარსებელი, თეატრალური ხელოვნების ამადორძინებელი...⁴ ი. რეინეგსის მსგავსი შეფასება მცირედენ გაზვიადებულია, მაგრამ ამ არაორდინალური და განათლებული პიროვნების აღმზრდელობითი ღვაწლი ალექსანდრე ბატონიშვილზე უდავოდ მნიშვნელოვან სასიკეთო კვალს დატოვდა.

ხ. ჭიჭინაძე ალექსანდრე ბატონიშვილის აღმზრდელად კათოლიკე პატრებს ასახელებს, შესაძლებელია, ამ კათოლიკე პატრებში იგულისხმებიან სწორედ ი. რეინეგსი, მისი თანმხლები გრაფი კოპარი, უფრო კი დავით ბატონიშვილის მიერ ხსენებული

¹ რეინეგსი იაკობი, მოგზაურობა საქართველოში (გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებელი დაურთო გ. გელაშვილმა. თბ., 2002. გვ. 17.)

² ქსი, საისტორიო-საეთნოგრაფიო საზოგადოების ფონდი, დოკ. 2002, ფ. 58.

³ გრ. პოტიომკინმა 1783 წელს სასწრაფოდ შეცვალა იგი ს. ბურნაშოვით. იხ. М. А. Полиевсков, Европейские путешественники по Кавказу XIII-XVIII вв. Тиф. 1935, с. 166.

⁴ დ. ბედიანიძე, იაკობ რეინეგსი საქართველოში. "ლიტერატურა და ხელოვნება" №4, 1991 წ. გვ. 216.

პატრი პალერმოდან, სახელად ანდრე, რომელსაც მეფემ მოკლეს მეტად სწეალობდა, როგორც განათლებულ ადამიანს.¹

ქართლ-კახეთის სამეფო კარზე აღექსანდრე ბატონიშვილი XVIII საუკუნის 80-იანი წლებიდან² ეწევა ნ ა ყ ო ფ ი ე რ მ ო ლ - ვ ა წ ე ო ბ ა ს . მოგვეპოვება მისი სამართლებრივი, სამხედრო და სხვა მოღვაწეობის დამადასტურებელი დოკუმენტები, რაც უდაოდ მეტყველებს ამ არაორდინალური პიროვნების როლზე ერეკლე II-ის სამეფო ოჯახში.

ჯერ კიდევ 16 წლის აღექსანდრე სარწმუნო მითითებებს აძლევს გორის მოურავს ზურაბს, როგორც ჩანს, იგი მასპინძლობს 1786 წლის 16 დეკემბერს ქართლ-კახეთის სამეფოში მყოფ იმერეთის მეფე დავითს, ხოლო 1788 წლის აპრილში იგი ნაზირობას უბოძებს ზაქარია ბებურიშვილს.

1793 წლის 23 მაისს აღექსანდრე ბატონიშვილი მგზავრობის სიგელს წეალობს ილია აბასშვილს.³

აღექსანდრე ბატონიშვილი სახელის სწეალობს ერასტი ჩოლოყაშვილს.

1795 წლის 10 მაისს გაცემული ეს სიგელი სასახლეში ბატონიშვილის დამოუკიდებელი მოღვაწეობის მნიშვნელოვანი ფაქტია.⁴

¹ М. Ениколопов, Царевич Давид о Рейнере. მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის. ნაკვ. 29. 1951. გვ. 292.

² აღექსანდრე ბატონიშვილი 1786 წ. მონაწილეობდა ყულუღნი გვარსევენიშვილის საჩივრის განხილვაში. გვიგ, ს. 7601.

³ "ესე წეალობის წიგნი გიბოძეთ ჩუენ ბატონიშვილმა აღექსანდრემ შენ აბასშვილ ილიას. ასე, რომ შენ ჩუენს ქუეყანაში გველებოდეს და შენ არავინ არ [გა]წეენინოს. და ვინცა ვინ ჩუენის ბრძანების მორჩილნი იყვნეთ, ამას ნურას აწეენინებთ, თორემ დიდად გიწეენთ და კიდევ გარდაგახდევინებთ. ამიტომ რომ ჩუენს საქმესუდ ძალიან ბუჯითად გაისარჯა". (ქბი, ახალი ფონდი; საბ. № 97.)

⁴ "...ჩუქნ[ი] იასიან დავითიან სოლომანიან-პანკრატოვანმან სრულიად საქართველოს მეფის ძემან აღექსანდრემ შეგიწეალებ და გიბოძე ესე წეალობის წიგნი და სიგელი შენ, ჩუენს ერთგულს და წესისებრ თავდადებით ნამსახურს თავადის შვილს ჩოლოყაშვილს ერასტის: ასე რომ ჭიაურის მოურავი მამაშენი ომან იყო და ეს ჭიაურით მოურაობა მის უმაღლესობას ბატონს მამაჩუენს შენთვის ებოძებინა და ეს ჭიაურელნი მოეყვანა და ვ ე უ ხ ვ ი ს ც ი ხ ე შ ი დაეყენებინა. ახლა ის ვუფხვის ციხე მის უმაღლესობა ბატონმა მამაჩუენმა ჩუენ გვიბოძა და ისინიც და სხვა კაცინიც და რაც კაცი ახლა ვუფხვის ციხეში დგას, იმათ მოურაობა საკუთრად ჩუენც შენთვის გვიბოძებია თავისი სამართლიანი სარგოთი გქონდეს და გიბუენიეროს ღმერთ[მა]ნ! ჩუენ ერთგულობისა და სამსახურსა შინა არასოდეს არ მოგეშეალოს! და ეს ვუფხვის ციხე რომ მის უმაღლესობა ბატონმა მამაჩუენმა გვიბოძა, მასუ-

ცნობები მოიპოვება ბატონიშვილის სამოსამართლო საქმიანობაზე. ირკვევა რომ ალექსანდრე მკაცრი და სამართლიანი მსაჯული იყო.

1798 წლის 23 აპრილს გაცემული სიგელი გვაცნობს ალექსანდრე ბატონიშვილის მუშრობის (მდივანის) ვინაობას.¹

ახალგაზრდა ალექსანდრე საგულისხმო მითითებებს აძლევდა როგორც კარისმდეგ ისე საქვეყნოდ გამრიგე მოხელეებს.

კან მოვიდა შენი ბიძაშვილი დავითი და მოგვახსენა, რომ ვეფხვის ციხის მოურავი ჩვენა ვართო და თქვენც საკუთრად სიგელი უნდა გვიბოძოთ. ჩვენ არ ვიცოდით, თუ მის უმაღლესობა ბატონს მამა ჩვენს საკუთრათ შენთვის ებოძებინა და იმის მოურაობის წყალობის წიგნი უბოძეთ. ახლა მის უმაღლესობის წყალობის სიგელი და წიგნი და ოქმები ვნახეთ, რომ ვეფხვის ციხის მოურაობა საკუთრად შენთვის უბოძებია. ჩვენც წინააღმდეგობა არ შეგვიძლიან. ახლა შენი სახლიკაცი დავითის წყალობის წიგნი დაგვიყენებია და გაგვიმართლებია და ვეფხვის ციხის მოურაობა საკუთრად შენთვის გვიბოძებია..." (ქბი, ფ. საბ.№1018)

¹ "...გიბოძეთ შენ ჩვენს მუშრობს ციციქიძეს იოანეს, მახარეს, კაციას, დავითს, შვილთა, შვილისშვილთა და ყოველთა სახლსა თქვენსა მომავალთა, ასე რომ შენ ჩვენს მუშრობად სასახლეში გვახლდი და მუდამ ჩუენისა ერთგულებისა და სამსახურისათვის თავდადებული იყავი, და ჩვენც შენზედ გულდაჯერებულნი ვიყავით, რომ ჩუენი ერთგული იყავ და ჩუენი სამსახურისა ბეჯითად მცდეული, ამისთვის ჩუენც ამის სანუქვოდ მოგიბოძეთ ჩუენს საკუთარ წილად ნახვედრს სოფელს ფშაველში, საბურჯულის მახარეს მამული სავენახე, რისაც მქონებელი ყოფილა სრულებით; ეს მამული ჟამთა ვითარებით ციხისთავიანთ მსჭეროდა უპატრონო და ბეთთაღმანი ყოფილიყო არცა ვინ სხუათა მეპატრონეთაგან ჰქონდა ნაბოძები და არც ჩუენგან ამისთვის ჩუენის სახლთუხუცესი ციციისშვილი კონსტანტინე და იმ ჩუენის სოფლის მოურავი, ჩოლაყაშვილი ნიკოლაოს გავგზავნეთ იმ სოფელში სწორად შესატყობრად, რომ ის საბურჯულის მამული ჩუენი ბეთთაღმანი იყო. თუ არა და ის უნდა შეგვეტყო ერთობით სოფელს ჩუენთვის წერილი მოერთმივნათ, რომ ციხისთავიანთ ტყუილად და მოპარვით უჭირავსთ. და ჩუენი ბეთთაღმანი არისო. ციხისთავიანთ ვერცა რა წერილი, ვერცარა მოწმე მოიყვანეს, რომ ან ნაბოძები ჰქონდათ ვისგანმე და ან თავიანთი ყოფილიყო, რადგან ზედ მიწუენით შევიტყუეთ, რომ ჩუენი ბეთთაღმანი იყო. ჩუენც ის საბურჯულის მამული სრულებით გიბოძეთ, შენი მოცილე და მოდავე არაუინ იყოს. ამას გარდა იმ სოფლის კაცნი როგორცა ამ მთასა და მიწას მხმარობდნენ სახნავედ, ისე შენც უნდა იხმარო მთაცა და ბარიცა, რომ სოფელი და არცა ვინ სხუანი შენნი დამშლელნი არ იყვნენ. ჩვენ გვიბოძებია: ამას და გარდა ხატუას შვილის ნახსირას მიწაც..." (ქბი, ფ. A, საბ. №2245)

მნიშვნელოვანია ალექსანდრე ბატონიშვილის საქმიანობა.

როგორც მისი ეპიტოლევები ცხადყოფს, სრულიად ახალგაზრდა ალექსანდრეს მეტად საპასუხისმგებლო ადგილი უჭირავს სამეფო კარზე, მეურნეობის სხვადასხვა დარგის მართვაშიც, ალექსანდრეს "ყველაზე უფრო ნიჭიერ, მხნე და გონიერ" მოღვაწედ თვლიან. სიჭაბუკისას მას ჰყავს: იასაული, მეღვინეთუხუცესი, ფარეშთუხუცესი, თაბუნი, მუშრიბი, ყულუღნი. ესენი მრავალგვარ დავალებათა შესასრულებლად გამოსაყენებელი ერთგული მოხელეებია.

აქედან კარგად ჩანს, თუ როგორ გაიწვრთნა ეს ახალგაზრდა სამეფოს მართვა-გამგეობის საქმეში, რაც მიუთითებს მის სახელმწიფოებრივ ნიჭსა და უნარზე.

1790 წლის 28 მაისს ალექსანდრე გორის მამასახლისს სწერდა: "გორის მამასახლისო ზურაბ, ჩუენს ქარხანაში ერთი ლიტრა მარილი და ერთი ლიტრა ნიგოზი მიეც!" ქარხანა კი იყო ის ცენტრი, სადაც თავს იყრიდა სამეფოს მრავალგვარი შემოსავალი.

და რადგანაც ალექსანდრე საქართველოს ერთ-ერთ ყველაზე ნაყოფიერ მხარეში, შიდა ქართლში, გორში არსებული ასეთი ქარხნის, სტრატეგიული მნიშვნელობის ობიექტის მფლობელად გვევლინება, უნდა ვიგულისხმოთ, რომ მის შესაძლებლობებს შესაბამისად აფასებდა ერეკლე II და სამეფო კარი.

ამ შეფასების ჭკმმართველაზე მეტყველებს ალა-მამად ხანის მიერ დანგრეული თბილისის აღდგენითი სამუშაოების ალექსანდრე ბატონიშვილის ხელმძღვანელობით წარმართვაც.

ალექსანდრე ბატონიშვილი ადრე უნდა დაქორწინებულიყო, რომ საცოლედ მოულოდნელად არ გარდაცვლილიყო.

1890 წელს ერეკლე II-ის შუამდგომლობით თბილისში ჩამოუყვანიათ ყაბარდოს მთავრის ასული, რომელიც დაუწინდავს ალექსანდრე ბატონიშვილს.

ქართული კულტურის შესათვისებლად ქართლ-კახეთის მეფის მომავალი რძლისთვის მეფე ერეკლეს აღმზრდელად დაუნიშნავს სალომე ამილახვარი. სარძლოს წარმატებით შეუსწავლია საღმრთო და საერო საგნები, ხელსაქმე; შეუთვისებია ქართული ზნეობა. იგი მოუნათლავთ და სახელად ნინო დაურქმევიათ.

უდროოდ გარდაცვლილ ალექსანდრე ბატონიშვილის საცოლისათვის ერეკლეს ასულს მარიამს მიუძღვნია ლექსი.¹

¹ აღნიშნულ ლექსზე მიუთითა ე. თაყაიშვილმა (იხ. ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა, ტ. I. 1970. ნომ. 203. გვ. 80-81), ხოლო ფრაგმენტი გამოაქვეყნა თ. პაპავამ (იხ. დიდი სახეები პატარა ჩარჩოებში. თბ., 1990. გვ. 35).

ალექსანდრე ბატონიშვილის ბიოგრაფიისათვის მისი მისიონერული მოღვაწეობის დიდი მნიშვნელობის გამო აქ ჩვენ ეს მშვენიერი ლექსი მოგვაქვს უშუალოდ ხელნაწერიდან.¹

¹ მეფის ირაკლის ძის ალექსანდრეს დანიშნულ ნინოს სიკვდილზედ თქმული მარია ბატონიშვილისაგან:

ყაბარდოს იყო ერთი მზე ბრწყინვალე მანათობელად,
 მისივე ხანთა ასულა ვინ არის ჩერქესთ მფლობელად.
 რძლად მოუწოდა მეფემან პალატის შესამკობელად,
 იესოს ქრისტეს სძლად ექმნა უმანკო დაუჭნობელად
 იქმნა ქალწულთა მოდასათ სიწმინდით სახელიანად,
 იგი სოფლისა მნათობი ვარდი ჰყვოდა იანად,
 დასთმო სოფლისა დიდება, ედემის ტახტს ზის სვიანად,
 აწ რა ქნას მისგან ხმობილმან ნახვა მიხედვების გვიანად.
 წარმოუთქვა მისი შექება - თუ მიხედეს ჩემი გონება,
 ხელმკლავთა ნახად აზიდვა, შავთა წამწამთა ქონება...
 ვისთვის გასწირა სიცოცხლე. მკერდს ვეღარ დაეკონება.
 ეთხოვბოდა სოფელსა ქვეყნად მნათობი მზეო და,
 ან დაუტყო სოფელი სად ვიწვი ოდეს მეო და,
 სად არის ჩემი დიდება ლომგულო მეფის ძეო და
 ვეღარ მიხილვენ მშობელნი ჯამი მაქვს მცირე დღეო და.
 დაეუღლნეს მელნის ტბანი ინდოელნი სცავდნენ ჯარად.
 ღალთა კარნი დაეარაზნეს ელვა კრთების აღარ ჩქარად.
 ენა ტკბილად მოუბარი აღარა ხმობდა ნარნარად,
 ბროლის თითნი დაეკრიფნეს ქაღალდზედან დასაფარად.
 მეფე მობრძანდა კრებულთ, ახლდნენ მნათობნი ასული.
 მისი სანდომი შუენება ვით დაეთმო სოფლით გასული
 და საბრძლონო მშობელნო იგ ვისი იყო ასული
 ვეღარა გნახოს მამამა ყაბარდოს შიგან მისული.
 თვით დელოფავცა ნარნარად საღმობდა, ხმობდა ამასა,
 მელნის ტბაშიგან ნადუბი ვარდი დაელტო ნამასა,
 ბძანა უშენოდ მნათობნი ვეღარ მისცემენ დრამასა,
 შენის მეტ არა ყავსა რა შჩგან ბნელქმნილსა მამასა.

საქმროსთან

სატრფოთ მქონდა თქუენი ხლება კვლმწიფის შვილო სვიანო.
 მსურდა თქუენი სიახლოვე ტანად აღვისა ხიანო,
 ტანახოვანო ჭაბუკო მებძოლთა თქვენთა ზიანო,
 ნუ დამივიწყებ შენთვის მკვდარს, მეფის ძე, დაეთიანო!
 დაეფლა მიწას მნათობი, ყაბარდოს მეფის ასული,
 ბაგე ღალისა მბაძავი ნაზი ნარნარად მკობილი,
 იაგუნდისა ბაგესა შიგ მარგალიტი წყობილი
 ედემის სიტყვით ვეღარ ხმობს, იქმნა სოფლისგან ჭნობილი. (ქბი. ფ. S, ს. 1635).

ქართლ-კახეთის სამეფო კარზე სამართლებრივ სამეურნეო საქმეების გარდა აღექსანდრე ბატონიშვილს ერეკლე II ხშირად მიაწოდდა ქვეყნისათვის უმნიშვნელოვანეს ს ა მ ხ ე დ რ ო - ს ტ რ ა ტ ე გ ი უ ლ ი საკითხების გადაწყვეტას.

1790 წლის მაისში შესრულებული სხვადასხვა შინაარსის დოკუმენტი (არზა, ბრძანება, მითითება, მიწერილობა, სიგელი) საფუძველს გვაძლევს ვთქვათ, რომ აღექსანდრე ბატონიშვილი ერთ-ერთი პოლიტიკური ლიდერი და ორგანიზატორია 1790 წლის ივნისის " ...ივერიელთა მეფეთა და მთავარ-თავან დამტკიცებული ქართლისა, კახეთისა, იმერთა, ოდიშისა და გურიის..." ტრაქტატისა,¹ რომლითაც სოლომონ II და დასავლეთ საქართველოს მთავრები ერეკლე II-სთან, ქართლ-კახეთის სამეფოსთან სამხედრო კავშირს ამყარებდნენ და ურთიერთობდნენ 1783 წლის ტრაქტატს.

აღექსანდრე ბატონიშვილი ერეკლე II-ის რჩეულ დიპლომატად და სამხედრო სტრატეგად გვევლინება, როგორც ქვეყნის საშინაო, ისე საგარეო პოლიტიკის გატარებასა და მისი ინტერესების დაცვაში.

კავკასიის არქეოგრაფიული კომისიის აქტების I ტომში შემონახული იმერეთის მეფის სოლომონ II-ის 29 ნოემბერს გაგზავნილი წერილი გრაფ გუდოვიჩისადმი (შემდგომში კავკასიის მთავარმართებელი 1806-1809 წწ.), ცხადყოფს მეფე ერეკლესაგან მისდამი გამოცხადებულ უდიდეს ნდობას, ისეთი მნიშვნელოვანი საქმის მოგვარებისას, როგორც გახლდათ მეზობელი იმერეთის სამეფოს, როგორც საქართველოს ერთიანი, განუყოფელი ნაწილის ბედზე ზრუნვა და ფიქრი. სოლომონ II მას სწერდა: "... როდესაც მეფე ერეკლემ გაიგო, რომ ბიძამ ჩუენმან დავითმა დაარღვია ჩვენი ერთგულების ფიცი, ჯარითა და არტილერიით ჩვენს დასახმარებლად გამოგუიგზავნა თავისი ვაჟი აღექსანდრე, რომელიც მოუიდა ჩუენტან მაშინ, როდესაც ვებრძოდით ჩუენს ურჩებსა, ანუ 24-ს ოქტომბერს".²

დავით გიორგის ძე აბაშიძესთან და მცირერიცხოვან მხედრობასთან ერთად სოხუმის ბეგთან შეერთებას ღამობდა, რაც შეძლო კიდევ, მაგრამ ქელეშ ბეგმა ბოლოს ბრძოლაზე უარი თქვა.

ვფიქრობთ, რომ სოხუმის ქელეშ-ბეგის უკანდახვევა აღექსანდრე ბატონიშვილის არა მარტო საბრძოლო, არამედ დიპლომატიური მანევრის შედეგიც უნდა იყოს ...

¹ А. Цагарели, Грамоты. т. III. вып. I, с. 183-185.

² Акты. т. I, Тиф., 1865, с. 554.

ხემოაღნიშნული ბრძოლა რომ 1794 წლის 24 ოქტომბერს უნდა მომხდარიყო, ადასტურებს ჩვენს მიერ მოკვლეული სხვა საბუთიც, XVIII საუკუნის ხელნაწერ წიგნ "სადღესასწაულო"-ს მინაწერი: "ქრისტე] გეიმარჯვა ნეფე სოლომან მათხოჯს, ქრისტეს აქათ ათას შვიდას ოთხმოცდაათოთხმეტს, თვე ოქტომბერსა".

სოლომონ II-ის გამეფებაში რომ ღომის წილი უდევს ალექსანდრე ბატონიშვილს, სხვა უტყუარი წყაროებიც მეტყველებენ.

მეტად მნიშვნელოვანია განჯა-ყარაბაღში და სხვაგან ლაშქრობა, რაც მის სამხედრო დაოსტატებას მოწმობს.

ერეკლე მეორის სამეფოს პოლიტიკური გავლენა სწრაფად ვრცელდებოდა იმიერ და ამიერკავკასიის მახლობელ სახანოებზე, ამისი ნათელი დასტურია 1795 წლის ზაფხულში ყარაბაღის საზღვრებში შემოჭრილი ალა-მაჰმად ხანის წინააღმდეგ თავისი ჯარის წარგზავნა ალექსანდრე ბატონიშვილის მეთაურობით.

ალა-მაჰმად ხანის 8000-იანი მეწინავე ჯარი ყარაბაღის ვიწროებში მათ სასტიკად დაამარცხეს.¹

გამძვინვარებული ყაჯარი ამ დამარცხებამ ვერ შეაჩერა და გაორმაგებული ძალითა და სურვილით გამოემართა სანატრელი თბილისისაკენ.

კრწანისის ომის წინ, მოსალოდნელი ბრძოლების ადგილები ალექსანდრე ბატონიშვილის ხელმძღვანელობით გაამაგრეს, მაგრამ ბრძოლებში იგი არ ჩანს. ალექსანდრე ბატონიშვილს ვხედავთ ერეკლე II-ის დავალებით სამეფო ოჯახის თბილისიდან გახიზნისას.

1796 წლის გაზაფხულზე ერეკლე მეფეს შემწეობა სთხოვა ყარაბაღის იბრაჰიმ-ხანმა განჯის ხანის წინააღმდეგ. განჯის მფლობელი ერეკლეს ორგული იყო. ის ალა-მაჰმად ხანს თბილისზე წამოუძღვა და საქართველოს აოხრების დროს ყიზილბაში მოლაშქრეებისაგან მრავალი ტყვე და დიდი ალაფი შეიძინა. ქართველთა ჯარმა ალექსანდრე და დავით ბატონიშვილების სარდლობით 3 აპრილს განჯა აიღო და ჯავად ხანი ციხეში გამოკეტა. ერეკლე მეფის გამორჩენის შემდეგ კი განჯის ხანი გატყდა, მოაღყეებს დამორჩილდა, ძველებურად ხარკი იკისრა და ალა-მაჰმად ხანის საქართველოში შემოსვლისას ნაალაფარი 1000-მდე ქართველი და სომეხი ტყვე გაათავისუფლა.

¹ П. Бутков, Материалы. ч. II, с. 333. Удлр. Н. Дубровин, История войны и владычество Русских на Кавказе. т. III, с. 21.

მეფის რუსეთის ისტორიკოსთაგან ალსანიშხაფიაძის ბრძოლების ნ. დუბროვინისეული დამაკინებელი შეფასება, რომელშიც ალექსანდრე ბატონიშვილის ჯარს ქართველთა 3000 კაცისაგან შეკრებილ, ხელკეტებით შეიარაღებულ ურდოს, ბრბოს უწოდებს: "ჰყავდა კი ალექსანდრე ბატონიშვილს 3000 კაცი?" - სვამს კითხვას და თვითონვე პასუხობს: "ძნელი სათქმელია, მაგრამ ეს კი უეჭველია, განჯის ალყიდან ხამი თვეც არ გასულა, რომ ალექსანდრეს მთელი ჯარი საკვების უკმარისობის გამო დაეშალაო".¹

ყარაბაღისა და დაღესტნის ხანებს, ვითომ, ჯვეად ხანისაგან აღებული ფული შუაზე გაუყვიათ, ბრძოლის ველი მიუტოვებით და მშვიდობით გაბრუნებულან საკუთარ სამფლობელოებში. ხოლო განჯის ციხესთან მისულ ერეკლეს "ყველაფერი დამთავრებული დახვდა და სხვა აღარაფერი დარჩა, გარდა იმისა, რომ დაკმაყოფილებულიყო აღა-მაჰმად ხანის შემოსევის დროს ტყვედ აყვანილი 400 ქართველის გათავისუფლებით".

მეფის ისტორიკოსთა მსგავსი შეფასებანი უდაოდ ცხადყოფენ ქართული სახელმწიფოს შენებისათვის მუხლჩაუხრელად მებრძოლი გმირების - ქვეყნის ამ გულგაუტეხელი ჭირისუფლების ღვაწლის გამიზნულად დამცირებისა და შეურაცყოფის ტენდენციის არსებობას XIX საუკუნის რუსულ ისტორიოგრაფიაში.

დიდი სახელმწიფო და სამხედრო მოღვაწის ერეკლე II-ის გარდაცვალების შემდეგ რუსეთის იმპერატორის პაულე I-ის საქართველოსადმი დამოკიდებულება პირველ ხანებში, თითქოს დემოკრატიული იყო, მსოფლიოს საზოგადოების თვალში რუსეთის საიმპერატორო კარისაგან გადადგმული ნაბიჯები ერთხანს მეზობელი ქვეყნის ეროვნულ სახელმწიფო წყობას აშკარად არ არღვევდა და მის დამოუკიდებლად განვითარებას ხელს არ უშლიდა.

რუსეთის იმპერიული ზრახვების² შესაბამისმა ახალმა პოლიტიკურმა კურსმა საქართველოსადმი დამოკიდებულებაში თავი გამოამჟღავნა პაულე I-ის მიერ საქართველოს შეერთების მანიფესტის მომზადებისას. იმპერატორ ალექსანდრეს რომ ზედ-

¹ Н. Дубровин, указ. соч. т. III. с. 217.

² სამწუხაროდ, რუსეთთან დამოკიდებულების პრობლემისათვის საჭირო დოკუმენტების, განსაკუთრებით XIX საუკუნის დამდეგის მასალების შეკრება - გამოცემას წინამორბედი მკვლევარები გასაგები მიზნების გამო გაურბოდნენ. მდგომარეობა, როგორც სამართლიანად მიუთითებს გ. გურული, არც დღეს არის ხაიმჯლო: "ათწლეულების მანძილზე გასაიდუმლოებული საარქივო მასალების მხოლოდ უმცირესი ნაწილი შემოვიდა".

მეტი სიფრთხილე არ გამოეჩინა, ქართლ-კახეთის შეიძლება რამდენიმე თვით ადრე გაუქმებულიყო.¹

საქართველოს პოლიტიკურად დაპყრობისათვის ბრძოლამ არა მარტო ქართლ-კახეთის ყოფილ სამეფოში, არამედ იმერეთშიც სიტუაცია დაძაბა.

დიდი ტრადიციის საქართველოს სახელმწიფოს სუვერენულად განვითარების ლიკვიდაციისათვის ამ მეტად მძიმე დღეებში შესაბამის ცდებს მოასწავებდა ქართლ-კახეთის სამეფოს მესვეურთა ღონისძიებანი და ქართული საზოგადოების სხვადასხვა ჯგუფის გადადგმული ნაბიჯებიც.

უკანასკნელი ხანის კვლევაში პრობლემისადმი მიდგომა მკვეთრად შეიცვალა, მაგრამ ახლადგამოვლენილი დოკუმენტები საკმაოდ არ არის შემოტანილი სამეცნიერო მიმოქცევაში.

მეტი წილი პრობლემის წყაროთმცოდნეობითი ბაზა იგივეა, რაც რუსეთის ისტორიის ისტორიოგრაფიისა, ან საბჭოთა ისტორიოგრაფიისა. გამოქვეყნებული საარქივო მასალების ნაწილი ცუდად არის დამუშავებული.²

ჩვენ შეგვეძლო ნაშრომის ეს ნაწილი გავემდიდრებინა რამდენიმე ფაქტის აღნიშვნით, მაგრამ ეს დიდად არ შეცვლიდა XIX საუკუნის დამდეგის საქართველოში შექმნილ სიტუაციას. ამასთან, ვცდილობთ, არ გადაეტვირთოთ ნაშრომი და შემდეგ თავებში უფრო მეტი ყურადღება დავეთმოთ ახალი ეპოქის კარიბჭესთან თავისუფლებისათვის ხმალა-მოწვდილ ალექსანდრე ბატონიშვილის საარაკო საქმეებს.

¹ მ. ვანნაძე, ვ. გურული, "საქართველოს ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები". თბ., 1998. გვ. 21.

² იქვე. გვ. 10.

ალექსანდრე ბატონიშვილის მოღვაწეობა
1800-1811 წლებში

§1. მოღვაწეობის ფართო სარბიელზე გასვლა

ქართლ-კახეთის სამეფო კარზე მრავალრიცხოვან ბატონიშვილთა შორის ალექსანდრე ადრიდანვე მრავალმხრივ მოღვაწედ ყალიბდებოდა. ამას ხელს უწყობდა მისი აღნაგობა, ენერჯია, ნიჭი,¹ ადამიანებთან ურთიერთობა-თანამშრომლობის მომადლებული უნარი და სხვა ისეთი სანაქებო თვისებები, რაც აუცილებელია სამოღვაწეოდ გამზადებული ახალგაზრდისათვის.

აღსანიშნავია, რომ ბატონიშვილების თვალწინ სასახლეში დიდი მნიშვნელობის მოღვაწეობა მიმდინარეობდა. დაწყებული უცხოელთა მიღებიდან, მცირე სამეურნეო ღონისძიებებით დამთავრებული.²

ყველაფერ ამასთან ალექსანდრე ბატონიშვილი ინტერესებს იწენდა. თავის დამოკიდებულებას გამოხატავდა მნიშვნელოვანი ამბებისადმი და ზოგჯერ ამა თუ იმ დავალების შესრულებისათვის მზადყოფნასაც აცხადებდა.

მეფე ერეკლე II თავის მოსწრებულ ვაჟკაცს თავისთან ხშირად იხმობდა და არც თუ ისე ადვილად შესასრულებელ საქმეთა მნიშვნელობაზე ესაუბრებოდა.

ალექსანდრე თანდათან გონიერად, ინტერესით ეკიდებოდა მისთვის მინდობილ დავალებას.³

თავისი ინიციატივით თუ სხვა წარდგინებით XVIII საუკუნის 80-90-იანი წლების მიჯნაზე ეს ბატონიშვილი მრავალ მნიშვნელოვან სამხედრო,⁴ პოლიტიკურ,⁵ სამეურნეო⁶ საქმეს უძღვოდა.

საქართველოზე, კერძოდ, ქართლ-კახეთის სამეფოზე გავლენას ახდენდა ეპოქისეული საერთაშორისო მდგომარეობის

¹ Ал. Ерицов, დას. ნაშ. გვ. 45.

² ქსი. ფ. Hd. ს. №№ 11926, 12951, 13411 ...

³ იხ. ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. VIII, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შენიშვნები და საძიებელი დაურთო ი. დოლიძემ თბ., 1985, გვ. 88.

⁴ დავით ბატონიშვილი, დას. ნაშ. გვ. 23-24, იხ. აგრ. ქსი, ფ. Hd. ს. № 12020

⁵ Акты, т. I, № 695, გვ. 554.

⁶ ქსი, ფ. Hd. ს. №№ 12228, 12843.

სწრაფად ცვლისა და ცალკეულ სახელმწიფოთა გარდასახვად
ლად განხორციელებული ღონისძიებანი.

იმ ბობოქარ ხანაში შესაბამისად იზრდებოდა სამშობლოსა
და მის გარეთ მეოფი ქართველების არა მარტო მაღალი წრეე-
ბიდან გამოსულთა, არამედ, არც ისე გამორჩეულ პიროვნებათა,
პოლიტიკურ-ეკონომიკური, სამხედრო და კულტურული ცხოვრე-
ბის ფერხულში ჩაბმულთა წილი.

მშვიდობიანი განვითარების დროს საგულისხმო მოვლენების,
ფართო საომარ შეტაკებათა სიმძაფრისა და შედეგების განცდა
აფართოებდა მათ გონებრივ პორიზონტებს, ზრდიდა ქვეყნის
კეთილდღეობისა და მისი ნათელი მომავლისათვის მებრძოლ
ქართველთა აქტიურობას.

ნაყოფიერ კულტურულ-პოლიტიკურ კავშირურთიერთობათა
მეოხებით დიდი წარსულის მქონე ქართველთა ხალასი გონება
ადვილად წედებოდა არა მარტო უშუალო მეზობელთა, არამედ
შორს მცხოვრებ დაწინაურებულ ხალხთა ახალ იდეებსა და
პროგრესის ხელშესაწყობად გადადგმულ ნაბიჯებს.¹

ეპოქის მოწინავე მოვლენებზე ორიენტირებული მაშინდელი
ქართველი მოაზროვნენი კარგად ერკვეოდნენ პეტრე პირველის,
ვახტანგ მეექვსის, თეიმურაზის, ეკატერინეს, ერეკლეს, სოლო-
მონის, ფრიდრიხ მეორის, ალექსანდრე, ლეონ, პაატა ბატონიშ-
ვილების, ნადირ-შაჰის, ალა-მაჰმადის, გრ. პოტიომკინის, შერიფ
ვაშასა და სხვათა მოღვაწეობის არსშიც.

გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწის, უებრო
მხედართმთავრის, ერეკლე მეორის ძე, ალექსანდრე შობიდანვე
სასახლეში, მის უახლოეს გარემოცვაში ეზიარა კულტურული
მემკვიდრეობის დაცვა-განვითარებისათვის თავგანწირული
ბრძოლის იდეებს.

მის აღზრდასა და მისაბამ პიროვნებად ჩამოყალიბებას
ხელმძღვანელობდნენ არა მარტო მაღალზნიანი ბრძენი ქართველი
მოღვაწეები, არამედ უცხოელებიც.

ბატონიშვილმა ადრიდანვე შეითვისა არა თუ მხოლოდ ქარ-
თული საერო და სასულიერო ზნეობის თეორული საფუძვლები,
არამედ მას მალე დაუდგა შეძენილ ცოდნა-ჩვევათა პრაქტიკულად
გამოყენება-მოხმარების დროც, რადგან ქართლ-კახეთის სამეფოს
იმდროინდელი აღმშენებლობის სწრაფი ტემპი, სახელმწიფო წყო-
ბილების აღმინისტრაციული მართვა-გამგეობის, ეროვნული
მართლმსაჯულების განმტკიცების, ქვეყნის უსაფრთხოების უზ-
რუნველყოფის ამოცანები დიდი და ღრმა პროცესის აქტიურ

¹ Акты, т. I, с. 387.

მონაწილედ ადრევე ხდიდა მოხარდებს, მათ შორის ბატონი შვილსაც.

თავდაპირველად ალექსანდრე სამეურნეო და სამხედრო სფეროებში მშრომელ, ენერგიულ და გონიერ ხელმძღვანელად, მეფის სასწრაფო დავალებათა ენერგიულ და დროულ შემსრულებლად გვევლინება. შემდეგ მას ვხედავთ სახელმწიფოს რეულ ბჭე-მოსამართლეთა მცირერიცხოვან დასში.¹

ადმინისტრაციულ-სამეურნეო და განხილვითა განწესებაში მის უკეთესად დასაოსტატებლად, გამოცდილების გასადრმავე ბლად, მნიშვნელოვანი იყო საკუთრებად ნაწყალობევი საბატონი შვილოს მართვა-გამგეობის ხანა.

XVIII საუკუნის ბოლოს (1794წ. 6 მარტს) ერეკლე II-მ ალექსანდრეს საუფლისწულო (საბატონი შვილო) მამული შულავერში მისცა, რომელიც სახასო ტერიტორიად გვევლინება XVIII საუკუნეში.²

თეიმურაზ II-ს ლეკთა თარემისაგან თავის დასაცავად XVIII საუკუნის 40-50-იანი წლებში ამ სოფელში³ აუგია ციხე-სიმაგრე, რომლის მფლობელადაც შემდგომში გვევლინება ალექსანდრე ბატონი შვილი.

დაახლოებით 1794 წლიდან ალექსანდრეს სამფლობელოს შეადგენდა: 311 კომლი ყმა-გლეხი სოფელ დიდ და პატარა შულავერში, 100 კომლი-სარვანში, 70-სოფ არუხლუში,⁴ თბილისში 60 კომლი-ყმა, ცხინვალში-50, სოფ. ნარში-100 კომლი ყმა-გლეხი, 50 კომლამდე-სოფელ ზააკას, შპასა და ზგუმირში; სამშვილდეში-8 კომლი, წინწყაროში-30, სამფლობელო ჰქონდა სოფელ ნახიდურშიც. ზემო დეალეთში მას ჰყავდა 80 კომლი ოსი ყმა, სადარჯალში-40, ფშაველში, ვეფხვის ციხესა და თურმანაულში-100 კომლამდე ყმა-გლეხი. სოფ. თურმანაულშივე მას ეკუთვნოდა აზნაურ ქვლივიძეების ერთი ოჯახი. მას ჰყავდა ყმები ყაზახის სოფლებშიც: ყაზახ-გუმბეთსა და გეკატაფეში-5 კომლი.⁵

ამრიგად, ალექსანდრე ბატონი შვილის სამფლობელო შეადგენდა 1100-ზე მეტ კომლ გლეხსა და აზნაურს, რაც, ჩვენის აზრით, შემდგომ ბრძოლებში დაახლოებით 4000-5000 მხარდამჭერს მისცემდა მას.

¹ ქსი, ფ. Hd. ს. №№ 2906, 11065.

² ზ. ხიდურელი, ფეოდალური მიწათმფლობელობა XV-XVIII საუკუნეების აღმოსავლეთ საქართველოში. თბ., 1989, გვ. 54-55.

³ სოფელი ორი ნაწილისაგან შედგებოდა: დიდი და პატარა შულავერი.

⁴ სცსსა, ფ. 1448, ს. №№ 5640, 7722, 7724.

⁵ Акты, Т. VI, ч. II, С. 815.

საქართველოს
რესპუბლიკის
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

გიორგი XII-ის გამეფების შემდეგ ალექსანდრეს მდგომარეობა გართულდა. გიორგისა და ალექსანდრე ბატონიშვილს შორის არსებულმა აზრთა სხვადასხვაობამ პოლიტიკურ თუ სამართლებრივ საკითხებზე, გამოიწვია მათი დაპირისპირება, ალექსანდრეს ჩამოურთვა სამფლობელოს უდიდესი ნაწილი და გადაეცა გიორგი XII-ის მცირეწლოვან შვილებს.¹

ამ იდეური კონფრონტაციის შემდგომმა გაღრმავებამ გამოიწვია ალექსანდრე ბატონიშვილის დროებითი ემიგრაცია საქართველოდან. ჩვენი ქვეყნის უკიდურეს საზღვრებთან, სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში მდებარე მისი მხარდამჭერი საუფლისწულო შულავერიდან იგი 1800 წლის ივნისში თანმხლებ პირებთან ერთად გადავიდა საქართველოს არც თუ ისე კეთილმოსურნე ირანის ბანაკში ახალი დამპყრობლის, რუსეთის წინააღმდეგ საბრძოლველად.

ქართლ-კახეთის სამეფო კარის დავალებით დასავლეთ საქართველოში დედუღეთსა და სხვა ადგილებში ბატონიშვილ ალექსანდრესაგან შესრულებული მისიის დეტალებს აქ ვრცლად აღარ შევეხებით.

ამჯერად, ჩვენთვის საკმარისია აღვნიშნოთ, რომ ეს იყო მოღვაწედ ჩამოყალიბებული ბატონიშვილის უმნიშვნელოვანეს მინდობილობათა შესრულებაში გამოცდა-დაოსტატება.

მაშასადამე, ალექსანდრე ბატონიშვილი სასახლეში მნიშვნელოვან ფიგურად იქცა XVIII საუკუნის 80-იან წლებში. იგი მრავალმხრივ მოღვაწეობაში XVIII-XIX საუკუნეთა მიჯნაზე ჩაება.

მეფე ერეკლეს შეუძლოდ ყოფნისას (1797 წ. დეკემბერი - 1798 წ. იანვარი) საკამათოდ ქცეული გაერთიანებული ქართლ-კახეთის მეფობის საკითხი, ჩანს, ანდერძის საფუძველზე, ლეგიტიმიზმის პირობების დაკვითვ გადაჭრილა გიორგი ბატონიშვილის აქტიურობითა და დედოფალ დარეჯანის თანხმობით.

ერეკლე II-ის გარდაცვალების (1798 წ. იანვრის) შემდეგ (14 იანვარს), კახეთსა და ქართლში გიორგი ბატონიშვილის გამეფების ფიცი აღსრულებულა. გარდამავალი ხელისუფლების ჟამს სამეფო დინასტიასთან ერთობა კიდევ უფრო განმტკიცებულა რამდენიმე ქართველი თავადის დასიძებითა და ნიშნობით.

საქართველოში ვითარება თანდათან სწრაფად იცვლებოდა, რაც რუსთა იქ გახელმწიფების ხანას აახლოებდა.

¹ იხ. Акты, Т. I, С. 223,

თელავს გვიან მისული ალექსანდრე და ფარნაოზის შვილები
ძმებს შეერთებიან და თავიანთი საწილო მამულები მოუთხოვიათ!

ჩანს, მოვლენათა ურთიერთგადაჯატეულობის გამო, ეს საქმე
ბატონიშვილების სასარგებლოდ მეფე გიორგის ვერ გაურიგებია.

1800 წლის 24 ოქტომბერს ქიზიყის მიტროპოლიტ იოანესადმი
მიწერილ წერილში ალექსანდრე ბატონიშვილი წერდა: “თქვენთ-
ვის ცნობილია, რომ მეფე და ჩვენი ძმა არც მე და არც ჩემს
ძმებს ისე არ მოეკიდა, როგორც ამას მოითხოვდა ჩვენი ახლო
ნათესაობა.”²

საქმისათვის რუსეთის ხელისუფალთა ორჭოფულ დამოკიდე-
ბულებას, რა თქმა უნდა, შედეგი არ მოჰყოლია.

ამით შეურაცყოფილი ძლიერი ნებისყოფის ალექსანდრე
ჩანდა, სხვა გზას დაადგებოდა.

მას ბევრი ელოდა, 1800 წლის ზაფხულს, როგორც იაგორ
თურმანიძის დაკითხვის პატაკიდან ირკვევა, ქართველი ბატონიშ-
ვილის შულავერიდან ქართლ-კახეთის სამეფოს საზღვართან
არსებულ ყიშღალს მისულა.³

იქ, ალექსანდრე ბატონიშვილს შეხედნენ ხელისუფალთაგან
წარგზავნილნი, რომელთაც მას დაბრუნება სთხოვეს. ქართველმა
ბატონიშვილმა არ დაიშალა და მხლებლებით საზღვარი გადაე-
ვითა.

დაიწყო მიზნის განხორციელებისათვის მისი დიდი, ხან-
გრძლივი მოღვაწეობა.

იმავე წლის ივნისში ალექსანდრე ბატონიშვილი ყარსს
მივიდა.⁴ მენაპირე ალი ბეი ქართველ ბატონიშვილს ფაშის
რეზიდენციისაკენ წარუძღვა. მოლაპარაკების შემდეგ ქართველი
მოღვაწე ყარსის ფაშამ ირანელთა ბანაკისკენ გააცილა.

ირანელმა უფიქსწულმა აბას მირზამ თავის სადგომიდან
ქართველი ბატონიშვილის შესახვედრად რაზმი გაგზავნა.

საზეიმო მიღებისას ალექსანდრე ბატონიშვილი დაასაჩუქრეს
და მისთვის ახალგამართულ მშვენიერ საცხოვრებელში
მიაცილეს.

¹ მასალები საქართველოს ეკონომიკის ისტორიისათვის, წ. II, მასალები
შეარჩია და გამოცემად მოამზადა ნ. ბურძენიშვილმა. თბ., 1953. გვ. 192-
193.

² Акты, Т. I, с. 282.

³ Акты, Т. I, с. 285.

⁴ Н. Дубровин, История войны и владычество русских на Кавказе. т. III, СПб,
1886, с. 275

ირანელებში ქართველი ბატონიშვილის გამოჩენა თლიანად აღიქვეს დიდი მნიშვნელობის მოვლენად.

ამ სასიხარულო ფაქტის გამო აბას მირზამ მამას დიდი იმედების მომცემაში წერილი აახლა.

მაშა მცირეწლოვან უფლისწულს წერილითვე ურჩია მომავალში თავის მოღვაწეობაზე იბრეიმ ხანსა და ალექსანდრე ბატონიშვილს მოთათ-ბირებოდა.

ირანელი და ქართველი ბატონიშვილების დაახლოებამ შემდეგი გავლენა იქონია კავკასია-მახლობელი აღმოსავლეთის მოვლენებზე.

კავკასიისათვის ბრძოლა 1800 წლის 4 აგვისტოს ერევნის ციხის აღებაში მოქცევით განვითარების ახალ ფაზაში შევიდა.

§2 ალექსანდრე ბატონიშვილის პირველი შემოჭრა სამშობლოში

ალექსანდრე ბატონიშვილის ადრინდელი მოღვაწეობიდან ცნობები მცირეა. ახლადგამოვლენილი საყურადღებო დოკუმენტებით ვცდილობთ აღვადგინოთ 1800 წლის 7 ნოემბრის ბრძოლის რეალური სურათი და იმდროინდელ სიტუაციაში ალექსანდრე ბატონიშვილის როლიც ჯეროვნად წარმოვაჩინოთ, რაც აღნიშნული შეტაკების მკვლევარს ჯ.ვათეიშვილს არ გაუთვალისწინებია.¹

ამ დიდი მოღვაწის შესახებ ეპოქისეული ქართული დოკუმენტებიდან აღსანიშნავია ერთი საინტერესო ჩანაწერი, რომელიც დღეს დაცულია კ. კეკელიძის სახელობის ქართულ ხელნაწერთა ინსტიტუტის ახალ ფონდში. მნიშვნელოვანი მოვლენებით დაინტერესებული ანონიმი მოღვაწე მოგვითხრობს ნიახურას მიდამოებში გადახდილ ბრძოლებზე და წერს: „რუსის ჯარი ახლდა მეფე გიორგის ძეს, უგანათლებულეს იოანეს და ღვთის მადლით გაემარჯვა იორის მახლობელ ალაგს, რომელსა ჰქვია ნიახურა, ოდეს მოიყვანა ალექსანდრემ ხუნძახის ხანი უმან ხან ოცდაოთხი ათასითა ღვკითა და დიდათ სახელოვნად გამოჩნდა თვით ეს მეფის ძე იოანე და მოსრნეს აგარიანნი ოთხიათასი, თუმცხსა ნოემბერსა ზ, წელს უფლისათა ჩუ, ქართულ ქორონიკონს უკმ.“

¹ Дж. Ватенишвили, ... Из истории Грузино-Русского содружества против Иранской агрессии. (Какабетское сражение 1800г). Мაცნე ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, 1972წ, №3, გვ. 97-112.

მეფე გიორგის მოღახე ამ მემატიანის დიდი მნიშვნელობის ჩანაწერში არა მარტო ბრძოლაში მტრის რაოდენობაზეა მითითება და შეტაკების ადგილია (ნიახურა), დაზუსტებული, არამედ, ნათლადაა მითითებული, რომ ეს იყო დამოუკიდებელი საქართველოს ერთ-ერთი დიდი, მეტად მნიშვნელოვანი ბრძოლა ქართველი ბატონიშვილის, იოანეს მეთაურობით გადახ-დილი, ხუნძახის ხანის უმანის სარდლობით შეკრებილი დაღესტნელთა და კოალიციური ჯარის წინააღმდეგ.¹

მომდევნო ქართული წყარო სხვარიგად დაღადებს მაშინდელი ბრძოლების ორგანიზატორებისა და მათ მიზნებზე: “მცბიერმა ომარხანმა, - ვკითხულობთ დოკუმენტში, - შეკრიბა დაღესტნის ჯარები და შეუერთდა ალექსანდრე ბატონიშვილს. იმათ უნდოდათ შესეოდნენ ქართლს, მიემხროთ იმერლები, ჯარები ბატონიშვილებს: იულონის, ვახტანგისა და ფარნაოხისა და ორი მხრიდან მოჰდგომოდნენ თბილისს.”²

ტყეშმარიტების მაძიებელი მეკლევარი გვერდს ვერ აუვლის სხვადასხვა მიზნით შედგენილ ასეთ საგულისხმო ჩვენებებს.

ზემოთხსენებულ საისტორიო მითითებებს ავსებს ეროვნული სულისკვეთების მემატიანეთა ცნობები.

აღმოსავლეთ საქართველოს ტახტის მემკვიდრე დავით ბატონიშვილი თავის “ახალ ისტორიაში” ომარ ხანის ბარად ჩამოსვლაში ხედავს იბრეიმ ხანის ხელს და ოდნავი შეფერილობით და ლაკონურად გადმოგვცემს ამ დიდი შეტაკების მსვლელობას: “ეკლავ შთამოვიდა ომარ ხანი ავარიელი ბირებითა იბრეიმ ხანისათა და დაიბანაკა კიდესა ალაზნისასა. წამოვიდნენ და მოვიდა პირისპირ ნიახურის. მუნ ეკვეთნენ მეფის ძე იოვანე და ბაგრატ კახთა მხედრობითა და ექვსასისა რუსითა, რაოდენ იყვნენ თვით მჰნედ, ეგოდენ მჰვედრობანი კახთანი. ესე იყო ვიდრე ათი ათასისა კაცამდე. და უკან იქცნენ სირცხვილეულნი, შთაფლეს იორი, მიუხდნენ განჯას, გარნა მუნცა იძლივნენ.”³

მეტად საგულისხმოა ბრძოლის წარმმართველის, ქართველთა ჯარის

სარდლის ბაგრატ ბატონიშვილისეული ამათგან განსხვავებული აღწერა: “... ხოლო მას ჟამსა ხუნძახის ერისთავიცა ომარ ჩამოვიდა ჭარსა თორმეტი ათასით მხედრობითა მსმენელი ამისი

¹ ქსი, ფQ, ს. №654.

² საქართველოს ისტორიის ქრონიკები. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები, შენიშვნები და განმარტებები დაურთო პროფ. ავთ. იოსელიანმა. თბ., 1980 გვ. 217.

³ დავით ბატონიშვილი, ახალი ისტორია. გამოსცა თ. ლომოურმა. თბ. 1941. გვ. 26.

ალექსანდრე წავიდა ყარაბახით ჭარში და მივიდა მასთან...¹ და აღუთქვა მრავლისა მიცემით ტყვისა და საქონლისა... ხოლო მისრულმან მეფის ძემან ალექსანდრემ წარმოიყვანა ომარ ხანი და განვიდა ალაზანსა, ენება, რათა შემოადგეს ტფილისს და აღიღოს ტფილისი და წარწვიდოს ძმა თავისი გიორგი, რომელიცა მას ეამს სხეულობდა და მდებარე იყო წყლის მანკიერებით. მეფე გიორგიმ მსმენელმან ამისმან მიუწერა ძესა თვისსა ბაგრატს, ზანიშინსა კახეთისასა, რათა შეკრიბოს კახთა მხედრობად და შეერთდეს უფროს ძმასა თვისასა იოვანეს ფელციხ მესტრსა, რომელსაცა წარატანა თანა ტფილისით ორნი ბატალიონნი რუსთა მხედრობისა და ორნი ზარბაზანიცა საქართველოს არტილერიისა წინამძღოლობითა ღიანარაღ ღაზაროვისა და ღიანარაღ გულაკოვისთა...

...მეფის ძენი შეუდგნენ უკანა რუს-ქართველთა, ეწივნენ იორსა ზედა ნიახურად წოდებულსა ადგილსა... იქმნა ბრძოლა ძლიერი ვიდრე სამ საათამდე. იძლივნენ ლეკნი...

...თუცაღა ღამემან უსწრა, ღამით გარდაიხვეწნენ ლეკნი, თვარ ვკვონებ ვერცარა ერთი განერებოდა.¹

ამ დიდ და მნიშვნელოვან ბრძოლის მიზეზებზე უთითებს თეიმურაზ ბატონიშვილი, რომელიც ირანის შაჰს, ბაბა-ხანს მიიწინევს ალა-მაჰმად ხანის საგარეო პოლიტიკის გამგრძელებლად. ქართველი ბატონიშვილის თქმით, მეფის გიორგისაგან რუსეთის ქვეშევრდომობის მოთხოვნა განაპირობა ირანის ამ მბრძანებლის ქართლ-კახეთის მეფე გიორგიზე ძალდატანებამ, რის გამოც ქართველმა მეფემ საქართველოში მოაყვანინა რუსთა ერთი პოლკი.²

ომარ ხანს სპარსელთაგან გამხნევებულად ვარაუდობს ს. კაკაბაძე. ეს ისტორიკოსი მიუთითებს, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილი შუშიდან წამოვიდა ომარ ხანის მოწვევით.³

მეფე გიორგის ნაბიჯებმა გაააქტიურეს მეზობელი ქვეყნის მფლობელნი, რომელთა შორის აგრესიულობით გამორჩეული ავარელი ომარ-ხანი 1800 წლის ნოემბერში საქართველოს შემოესია.

უპირველესად აუცილებელია ბრძოლის ადგილის ლოკალიზება. ჯ. ვათეიშვილმა სამართლიანად მიუთითა,¹ სამშობლოს

¹ ბაგრატ ბატონიშვილი, ახალი მოთხრობა, გამოსცა თ. ლომოურმა. თბ., 1941. გვ. 73-74.
² თეიმურაზ ბაგრატიონი, ახალი ისტორია თბ., 1983. გვ. 67.
³ ს. კაკაბაძე, ქართველი ხალხის ისტორია 1783-1921. თბ., 1997, გვ. 55.

ისტორიისათვის ამ მნიშვნელოვანი მოვლების სპეციფიკურობა და შეეცადა ზოგი ფაქტის დადგენას.

მათგან ახლა ჩვენი თემისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა ბრძოლის ადგილი.

საისტორიო წყაროების ჩვენების საწინააღმდეგოდ, ჯ. ვათეიშვილმა შეტაკების ადგილად მიუთითა კაკაბეთი.

ეს ტოპონიმი მოიცავს ფართო ტერიტორიას, უპირველესად დიდ სოფელს, მრავალრიცხოვანი მოსახლეობით. ამიტომ ასეთი ზოგადი მითითება სხვა საკითხებისადმი უხერხულობას ქმნის და მას დაკონკრეტება სჭირდება.

ჩანს, ამ მნიშვნელოვანი გადამწყვეტი ბრძოლის ადგილი კარგად იცოდნენ ძველმა ქართველმა მემბტიანეებმა, რომლებიც მოქმედების ადგილად ერთხმად მიუთითებენ ტოპონიმ “ნიახურას”.

ამის მიუხედავად, 1828 წელს გაზეთ “Тифлисские ведомость”-ის პირველსა და მეორე ნომერში გამოქვეყნებულ წერილში შეტაკების ადგილად დასახელებულია ივრის პირი, რაც მეტად აფართოებს საომარი მოქმედების არეალს.

მართალია, რომ ჯარები ორივე მხრიდან თავს იყრიდნენ ივრის პირზე, მაგრამ სად მოხდა გადამწყვეტი ბრძოლა?

არ უნდა გაგვიკვირდეს, თუ შეტაკებას, რომელმაც გადაწონა გამარჯვების სასწორი, გენერალურ ბრძოლას ვუწოდებთ.

ამის გათვალისწინებით, გენერალური ბრძოლის ადგილად ივრის პირისა და შემდეგ კაკაბეთის მითითება უხერხულია.

მართებულია ქართველი ქრონისტებისგან აღწერილი ადგილი.

ფეოდალური ხანის ქართველი ისტორიკოსები და მათ შორის ბრძოლის სარდალი ბაგრატ ბატონიშვილი ამ ომში გენერალური სამხედრო ოპერაციის ადგილად ასახელებს ნიახურას.²

ეს დღემდე ცოცხალი ტოპონიმი (ნიახურა) ქართველთა და რუსთა გაერთიანებული მხედრობის დადესტნელთა კოალიციასა და საქართველოში პირველად შემოჭრილი ალექსანდრე ბატონიშვილის რაზმზე გამარჯვების ადგილია.

ასევე მნიშვნელოვანია მებრძოლთა ძალების რაოდენობის განსაზღვრა. ქართველი მეფის კარის ქრონისტს ავარელი ომარხანისა და ქართველი ალექსანდრე ბატონიშვილის ჯარების რაოდენობა ოცდაოთხ ათასამდე აყვავს.

ვფიქრობთ, ეს გადაჭარბებულია.

¹ Дж., Ватенишвили, указ. ст. გვ. 97-98. მოხივე, К историографии Какабетского сражения, წიგნში: Русская общественная мысль и часть на Кавказе. М. 1973. с. 188-405.

² ბაგრატ ბატონიშვილი, დას. ნაშ. გვ. 74.

დავით ბატონიშვილის მიხედვით, ომარ-ხანს აღნიშნულ ბრძოლაში ახლდა ათი ათასი კაცი. ბაგრატ ბატონიშვილი ბრძოლის მონაწილედ ასახელებს ათას ხუთას ქართველს, რომელთაც ჰქონდათ ექვსი ქვემეხი.

დავით ბატონიშვილი ნიახურას ბრძოლაში მიუთითებდა ხუთას რუსს, ხოლო ბაგრატ ბატონიშვილს მათი რაოდენობა ექვსასამდე აყავს.

მოწინააღმდეგე ომარ-ხანის კოალიციიდან ბრძოლის ველზე დაეცა ოთხ ათასამდე მეგრძოლი, ხოლო ქართველთაგან ოცდაათამდე ბარის მცხოვრები და მთიელი.

რაც შეეხება რუსეთის ნახევარი ბატალიონის რაოდენობის ძალიდან ბრძოლაში დაღუპულა ორიოდე ჯარისკაცი.

პრინციპულია იმის გარკვევა, თუ ვის ახლდა დიდძალი ჯარი. რუსი ისტორიკოსის თქმით, ქართველი ბატონიშვილი ალექსანდრე სამშობლოში შემოიჭრა 20 ათასი "ლეკით".¹

ვფიქრობთ, ამდენი ჯარი ალექსანდრეს არასოდეს ჰყოლია, არა თუ 1800 წელს, საქართველოში შემოჭრისას. მრავალრიცხოვან ჯარს საქართველოში შემოუძღვა ავარელი ომარ-ხანი. ომებში გამობრძმედილ ქართველ ბატონიშვილს ავარელი ხანისა და მისი სამხედრო საბჭოსაგან განსხვავებული მიზნები ჰქონდა.²

ჩვენ ვერ დავეთანხმებით აღნიშნული ომის მნიშვნელობის განმსაზღვრელ მკვლევარებს.

მათგან ო. მარკოვა, რომელსაც დღესაც მრავალი მკვლევარი ეყრდნობა, წერდა: გამარჯვებამ იხსნა კახეთი განადგურებისაგან და ხელი შეუწყო რუსის ავტორიტეტის და სიმპათიის ზრდას ქართველთა შორის.³

უდავოა, რომ გამარჯვებამ მცირე ხნით განმუხტა კავკასიაში შექმნილი დაძაბულობა, განამტკიცა ქართული სახელმწიფოს, საქართველოს ავტორიტეტი.

ამასთან საინტერესოა ალექსანდრე ბატონიშვილის ქმედება საქართველოში კოალიციური ლაშქრობის დროს.

ქართული საზოგადოების აზრის ზეობის დროს, ჩანს, ზ. ჭიჭინაძეს მოუწადინებია ალექსანდრე ბატონიშვილის მიზნის განსაზღვრა და მიუთითებია ცოდვისთვის თავის არიდებაზე. ალექსანდრეს, - წერდა მკვლევარი, - სურდა გიორგი მეფის დამარცხება. საამისოდ ალექსანდრეს თითქოს ჰყოლია დიდძალი

¹ Н. Дубровин, Георгий XII, последний царь Грузии и присоединение ее к России, СПб, 1897, с. 153

² იქვე.

³ О. Маркова, Восстание в Кахетии в 1812 г. М. 1951, с. 20.

(ორმოცდაათი ათასი) ჯარი.¹ როცა ბრძოლის ველი მუშაობდა, თვალი გადაუვლია, გახსენებია მეფე ერკლეს დარიგებები, “ამიტომ, - წერს ზ. ჭიჭინაძე, - ცოტა არ იყოს, შერცხვა თავისი თავის და თქვა გულში, რომ ჩემგან ეს იქნება დიდი ცოდვა და ჩემი მამის, ერეკლე მეფის დავალების გამობა, რომ ჩემის ძმის მეფის გიორგის მტრობით და ჯიბრით ათასი ქართველი კაცი მოვკლავო.

მე ამას ვერ ვიზამ, თვით გიორგი უნდა იყოს აქ, რომ იმას ვეცე საქართველოს გულისათვის და რომ ყელი გამოვლადრო. არა თუ ჩემი გამობა და შერცხვენა იქნება, რომ მისის ბოროტების გულისათვის ათასი კაცი ქართველი გავიმეტო და გაეუჭიროვო”.

ეს გმირი ბატონიშვილი დიდის მამულიშვილობის გრძნობით აღიესო. მან გადაწყვიტა, მე საქართველოს ათას კაცს არ მოვკლავ, მე ისევ უკან ვაგებრუნდებიო.

ალექსანდრე ბატონიშვილმა სხვა ხანებთან ისაუბრა, აუწყა, რომ რუსის ჯარით ქართველები დაგვამარცხებუნო, ამიტომ უმჯობესია, რომ ომი შევანეროთ და ამაღამ გავიპაროთ, მით ჯარი გადავარჩინოთ! ხანებს ესეთი გარიგება დიდათ მოეწონათ და საღამო ჟამს ალექსანდრემ თავისი ჯარი უკან დასწია, ომი შეჩერდა ...”.²

იმდროინდელი დოკუმენტები სხვაგვარად გვიხსნის ომის წინა დღეებში გავარდნილი ქართველი ბატონიშვილის მიზანს.

ჯერ კიდევ 24 ოქტომბერს ქიზიყის მიტროპოლიტ იოანესადმი გაგზავნილ წერილში იგი წერდა: “თქვენთვის ცნობილია, რომ მეფე და ჩვენი ძმა არც მე და არც ჩემს ძმებს ისე არ მოეკიდა, როგორც ამას მოითხოვდა ჩვენი ახლო ნათესაობა. ჩვენ ხუთი ძმა ვართ და ყველანი მზად ვართ როგორც ჩვენი გარდაცვლილი მამა, ერეკლე გიცავდათ თქვენ, ჩვენც ერთსულოვნად სისხლი ვღვაროთ. თქვენ სულიერი მოძღვარი ბრძანდებით სამწყსოსი და თქვენი ვალია დაიცვათ სიმართლე და სიწმინდე, რომ ჩვენ არ ჩავიდინოთ ცოდვა და სისხლი არ დავღვაროთ, თუ თქვენ ჩვენს ხმას მოუსმენთ, ეს არ იქნება ბოროტება. გთხოვთ საამისოდ მიიღოთ ზომები, თუ არა და ცოდვა შევეკრება თქვენს სულს!”³

ასეთი ბრძნული მიმართვის მიზანი იყო მეფის წინაშე შუამდგომლობა.

¹ ზ. ჭიჭინაძე ასე ანგარიშობდა: 30 ათასი ახლდა ომარ-ხანს, 5 ათასი ალექსანდრე ბატონიშვილს, ხოლო ბაბა-ხანმა მისცა 15 ათასი. იხ. ზ. ჭიჭინაძე, პავლე იმპერატორმა როგორ ჩამოართვა გიორგი მეფეს საქართველო. თბ., 1917. გვ. 7.

² იქვე.

³ Акты... т. I, С 282.

ალექსანდრე ბატონიშვილმა წერილები გაუგზავნა ქიზიყის ნაცვალს, თარიმანს, ასუელის უფროსს - პატარკაცს, სხვა ნახელმწიფო მოხელეთ ქიზიყში და მიმართა ყველა ქიზიყელს.

რა სურდა გაეარდნოდ ბატონიშვილს, ძნელი მისახვედრი როდია.

1800 წლის 5 ნოემბერს ქართველ ბატონიშვილს მიმართავდა საქართველოში დისლოცირებული რუსთა ჯარის ნაწილის მეთაური გენერალი ლაზარევი. იგი აძლევდა მას უშიშროების გარანტიას და სთხოვდა თბილისს მობრძანებას.

დედა დედოფალი დარეჯანი გახმაურებული ინფორმაციის საფუძველზე უწუნებდა მას ომარ-ხანთან შეკავშირებას, რადგან ეს ავარელი მის ძმას, ქართველთა მეფეს ემტერებოდა.

“შიელო ჩემო! - სწერდა დედოფალი ალექსანდრე ბატონიშვილს, - ყმაწვილობისას მრავალჯერ გარწმუნებდით, რომ არ ჩარეულიყავი შთამომავლობისა და სამშობლოსათვის საზიანო საქმეებში. ახლაც ამას გარწმუნებთ, კარგად აწონოთ რჩევა.

ვიმედოვნებ, რომ ჩვენს რჩევას მიიღებ კეთილად! იმოქმედეთ ისე, რომ სრულიად რუსეთის იმპერატორის, სამშობლოსა და თქვენი სახლისათვის სამარცხვინო და საზიანო არ იყოს!”

ალექსანდრე ბატონიშვილს აფორიაქებდა გულის შემძრავი ასეთი აზრი, მაგრამ ფიქრობდა, რომ ეს პატიმარი დედის დარიგება იყო.

2 დეკემბერს ქართველი ბატონიშვილი რუსეთის იმპერიის მსახურ გენერალ ლაზარევს წერდა: “ღმერთი და ხალხია მოწმე, რომ სამშობლოდან გაეარდნა მაიძულა ჩემმა ძმამ, მას სურდა ჩემი დაპატიმრება, წამართვა მამული, მემუქრებოდა სიკვდილით. ავდექი და გადავიკარგე!”

ჩვენს საქმეში რამდენჯერმე ჩაერია მინისტრი პ. კოვალენსკი, მაგრამ მეფე გიორგიმ მას არ მოუსმინა.

როგორ გაეხდე მისი მტრების ამხანაგი? მართალია, ომარ-ხანი ახლაც ისე მოვიდა, როგორც წინათ მრავალჯერ დადიოდა. განაწყნებული გავემართე მისკენ.

უფიცავ უფალს! არ მინდოდა თქვენთან ომი. მსურდა ერთ ადგილს დავრჩენილიყავ და თქვენის მეშვეობით მოვლაპარაკებოდი ძმას.

გაგირბოდით თქვენ, მაგრამ თქვენც გვშორდებით.

ომამდე ომარ ხანისა და მისი ბანაკისაკენ შორს რომ არ ვყოფილიყავ, წავიყვანდი მას სხვა მიმართულებით, მაგრამ როცა მასთან მივედი, შეტაკება უკვე დაწყებული იყო. რა უნდა მექნა?

რომ არა თქვენ, ქართლ-კახეთი ჩემს ხაწინააღმდეგოდ არ გაისროდა თოყს.

რა გაეწყობა, თუ არ გჯერათ!

შემიძლია მოწმედ მოგიყვანოთ ხუთახი კაცი და მაშინ დაინახავთ, რაც მოხდება.

ომარ ხანის დამარცხების შემდეგ თქვენი ჯარიდან ერთ-ერთი გამომეცხადა და მარწმუნებდა, რომ დედანები და ძმები შეწუხებული არიან ჩემი ახლანდელი მდგომარეობით.

მაშინვე მინდოდა დაბრუნება, მაგრამ ჭარელები მითვალთვალებდნენ. რადგან სხვაგვარად განვსაჯე ჩემი მოქმედება, გაეშორდი ომარ ხანს და ყარაბაღს წავედი.

გთხოვთ ეს წერილი გაუგზავნოთ კავკასიის მთავარსარდალს! თქვენც მისწერეთ ჩემზე მას!

თუ მიშუამდგოლებთ იმპერატორთან, და ის შეგვიწყალებს, ვემსახურებით!"¹

არ უნდა ვიფიქროთ, რომ ასეთი აზრის შემცველი დოკუმენტი ნიშნავდა რუსეთის საიმპერიო ხელისუფლებასთან შერიგებას.

იმ დროს საქართველოს დაეტყო სწრაფად დაღმა სვლა. სარწმუნოებით ახლობელმა, მეზობელმა მას ძველი კულტურა, იმდროინდელი ყოფა-ცხოვრება შეუგინა, სახელმწიფო წყობა წარსტაცა, მეფობა გააუქმა, თუმცა საქართველოს საკითხზე დიდხანს თათბირობდნენ რუსეთის სახელმწიფო საბჭოს სხდომაზე.²

ქართველობა მოძალადე მეზობლისაგან თავსდატყვილი ასეთი რისხვისაგან არ შემდრკალა.

საჭირო იყო დიდი გამბედაობა-შემართება, რისკი, სიმამაცე-გმირობა- -თავდადება, რომ აუნახლაურებელი მსხვერპლის ფასად ქართველობა ფეხქვეშ არ გაეთელათ.

დიდჭირგადანახადი, საუკუნოვან უთანასწორო ბრძოლების გამოცდილების გათვალისწინებით ქართველობა მხნედ იღბა მრავალსაუკუნოვანი მტრების წინააღმდეგ.

§3. ჭარ-ბელაქნის საკითხი და ალექსანდრე ბატონიშვილი

დიდ ბრძოლებში გამოვლილი საქართველო აღდგენა-განვითარების მტკიცე რწმენით შეეგება XIX საუკუნეს.

იმდროინდელი ხელსაყრელი საერთაშორისო პირობების გამო საყენებლად ჩვენი სამშობლოს ეკონომიკური საფუძველი

¹ Акты, т. I, С. 283.

² Ц. Каландалдзе, Россия в системе международных отношении. წიგნში: Degica-tio. ისტორიულ-ფილოლოგიური ძიებანი, თბ., თსუ 2001. გვ. 169.

სუსტი იყო, მაგრამ ნიჭიერი მოღვაწეებით ეს ქვეყანა მახლობელი
აღმოსავლეთის ვრცელ რეგიონში საზოგადოებრივ-პოლიტიკური
განვითარების ავანგარდში იდგა.

ასეთ ვითარებაში სარწმუნოებით მახლობელი, ჩრდილოელი
მძლავრი სახელმწიფო მოულოდნელად გააქტიურდა. კავკასიაში
სიტუაციის თავის სასარგებლოდ წასამართავად აღმოსავლეთ
საქართველოში მეფობა გააუქმა, ხალხის მისანდობად მათი
დაფიცება იწყო და რეგიონში ირან-ოსმალეთის წინააღმდეგ
ფართო შეტევისათვის შეემზადა.

უცხო სახელმწიფოს მიერ საქართველოში ჩადენილმა ქმედებამ
ქვეყანას საშინაო და საგარეო პირობები სწრაფად გაურთულა.

ქართლ-კახეთში ახალი მმართველობისაგან შეძრწუნებული
ქართველი ფეოდალური საზოგადოება მალე დასებად დაყოფილი
ეროვნული სახელმწიფოს აღდგენისათვის ბრძოლის გზას გაბედ-
ულად დაადგა.

რუსული მმართველობის საქართველოში დამყარების შემდეგ
ბატონიშვილების მდგომარეობა გამძაფრდა.

მომავალი მეფის საკითხი მეფე ერეკლეს სიცოცხლეშივე
გადაწყდა. მხცოვანმა მეფემ უფროსი შვილის გიორგის შემდეგ
მემკვიდრედ აღიარა იულონი.

ეს მნიშვნელოვანი ფაქტი გვიან აღიარა ალექსანდრე ბატონ-
იშვილმა: "ოდეს მამამან თქუნემან ... ინება კანონისა დადებათ
სახლსა თვისისა თანმოწმობითა ქართველთა, - უცხადებდა ის
იულონ ბატონიშვილს, - და შ[ემდგომ]ად ამისა თქვენისა და-
გადგინათ მოსაყდრეთ, უკეთუ ესე იყო ნემდა საგრძნო... ვიდრე
გარსევან ჭავჭავაძისა არა მიერთმია ღრამატათ ამისთვის
თქუნისა, მუნ კამამდის რა მიცენიეს, და ოდეს შევესწარ
წარკითხვას, რომელთაც მხიარულთა პირთა პევეს ნემდამო
მოლოცვაჲ და ნაცვალებით არა თუ მადლობისა მიმთვალედ
ვიქმენ, ა[რამე]დ ვაჩვენაცა უსახური სახე, რომლისთვისც ვიქმენ
მთელსა თვესა კრიტიკასა შ(ინ)ა..."

მეფე გიორგის გარდაცვალების შემდეგ ტახტისთვის დავა
განაახლეს.

რამდენიმე დასად დაყოფილი სამეფო სახლისა და თა-
ვადანაურთა უმრავლესობა დედოფალ დარეჯანის მეთაურობით,
ტახტისათვის ბრძოლაში მხარს უჭერდა იულონ ბატონიშვილს,
ხოლო მეორე ნაწილი დავითის მხარეზე იდგა.

სამეფოს გამგებლობისას დავით ბატონიშვილმა¹ მოინდომა
მომხრეთა გაზრდა. ასეთ ვითარებაში იულონმა, ალექსანდრემ და

¹ გიორგის გამეფების აღსანიშნავად სამეფო რეალიებისა და სიგე-
ლების გადაცემასთან ერთად ეს ბატონიშვილი იმპერატორმა მემკვიდრედ

ფარნაოზმა იმერეთის სამეფო კარის დახმარებით მდგომარეობის შეცვლა და 1801 წლის 10 თებერვალს დასავლეთ საქართველოში გაიქცნენ.

მეფე სოლომონმა იშუამდგომლა ალექსანდრე პირველის წინაშე ქართლ-კახეთში იულონის გასამეფებლად.

რუსეთის საიმპერატორო კარმა ასეთი წინადადება ყურად არ იღო და არც იმპერიის სატახტო ქალაქში თავიანთი სურვილით მისულ იოანე, მირიან და მისულ ბატონიშვილებს დართო ნება საქართველოში დასაბრუნებლად. საინტერესოა იოანე ბატონიშვილის შიშნარევი წერილი ბაგრატ ბატონიშვილისადმი, რომელიც ააშკარავებს იმპერატორის ძალმომრეობას და ანგრევს რუსულ მითს გიორგი XII-ის შვილებისადმი საიმპერატორო კარის კეთილგანწყობილების შესახებ, განსხვავებით დამპყრობთა წინააღმდეგ შეამბოხე სხვა ბატონიშვილებისა: "... ხუმრობა საქმე არ არის, - სწერდა რუსეთიდან შეშინებული იოანე ბაგრატს, 1801 წლის 23 ნოემბერს, - წამოუსვლელი არ დასდგე. შენ ნუ მომიკვდები, ვინც იქ წამოუსვლელობას გირჩევს დიდი მტერი არის შენიცა და ჩვენიცა. ჩუენ რას გუემართლები შენის გულისთვის, რომ არ წამოხვიდე ერთი აბიდა არა მოგვაყენონ რა..."¹

რუსეთის იმპერატორის ასეთი მოქმედების გამო ქართლ-კახეთის მესვეურები იძულებულნი გახდნენ დამხმარედ მიეწვიათ მეზობელი ხანები და ირანის შაჰი.

რუსეთის ხელისუფლება თანმიმდევრულად იღწვოდა დასახული მიზნის განსახორციელებლად 1802 წლის 8 მაისს აქ გახსნილი რუსული მმართველობა მოღვაწეობას შეუდგა.

სხვადასხვა მიზეზებით ქვეყნის შიგნით უკმაყოფილება თანდათან იზრდებოდა. რუსეთის იმპერიულმა ზრახვებმა სწრაფად დაძაბა მდგომარეობა კავკასიასა და მახლობელ აღმოსავლეთში.

მთიანეთიდან ლეკები და სხვები მრავლად შემოესივნენ დაუცველ აღმოსავლეთ საქართველოს.

განჯის ჯაყად-ხანი შამშადილის დაპყრობას ლამობდა.

რუსთა საწინააღმდეგო მოქმედებისათვის ახალციხის ფაშა შერიფი ლეკებს იკრებდა.

ირანის სარდალი ფირ-ყული ხანი კიდევ უფრო ძლიერდებოდა კავკასიის ხანების შეკავშირებით.

დაამტკიცა. ამიტომ გრაფმა როსტოპჩინმა მეფე გიორგის გარდაცვალების შემდეგ დავით ბატონიშვილს გამოუგზავნა მეფობის შენარჩუნებაზე მეფე გიორგის დროს შემუშავებული ტრაქტატის დასამატბელი მე-16 მუხლი. აღნიშული დოკუმენტის საფუძველზე დავითი სამართლიანად ელოდებოდა ტახტის მიღებას.

¹ ქსი. ფ. Hd დ. № 1487.

კავკასიაში მიმდინარე ახალ მოვლენებში აქტიურობით ფართო მოღვაწეობით გამოირჩეოდა ალექსანდრე ბატონიშვილი.

აშკარა წინააღმდეგობა კახელებმა წამოიწვეს.

1802 წლის 21 ივლისს კახელ თავადთა წერილი გაეგზავნა საქართველოში მოვლენილი უცხო მთავრობის ხელმძღვანელს პ. კოვალენსკის.

ქართველები რუს მოხელეთ მოკლედ შეახსენებდნენ დამოუკიდებლობისათვის ქართველთა სასახელო ბრძოლების მაგალითებს. უთანასწორო შეტაკების მიუხედავად, მტრებმა ვერ მოგვიშალეს: მეფობა, ეპისკოპოსობა, თავადობა, გლეხობა.

ერთმორწმუნე რუსეთის მფარველობაში გვეიმედებოდა, რომ ჩვენი მეფეები გაძლიერდებოდნენ, ქვეყანაში უსაფრთხოება განმტკიცდებოდა.

საქართველოს რუსეთთან შეერთების გამო იმპერატორმა მანიფესტი გვიბოძა, მაგრამ ამ დოკუმენტით შეპირებული მშვიდობის ნაცვლად, ჩვენს სოფლებს ლეკები შესევიან, ეკლესიებს ყმა-მამულებს ართმევთ, საერო პირებს, მეფეთაგან პატივდებულ თავადებს ღირსება მოგვეშალა და მათი დაპატიმრებანიც გახშირდაო.¹

ოთხი დღის შემდეგ შეიკრიბნენ კახელი თავადები: ანდრონიკაშვილები, ვანნაძეები, ჯანდიერიშვილები, ქიზიყის მამასახლისები მდინარე ლაკებს სანაპიროზე. მოიწვიეს ბოდბეს ეპარქიის საკეთმპყრობელი მიტროპოლიტი იოანე. განსჯის შემდეგ მათ იულონ ბატონიშვილის გასამეფებლად ბრძოლაზე დაიფიცეს. სპარსეთიდან დამხმარე ძალას ალექსანდრე ბატონიშვილი ჰპირდებოდათ.

შემდეგ მათ სოფელ მადაროსთან, მდინარე კელმენჯურის პირად სოფელელთა ერთი ნაწილი იულონ ბატონიშვილის ერთგულებაზე დააფიცეს და ხელისუფლების ძალმომრეობის წინააღმდეგ საერთო საქმეზე ერთობლივად ბრძოლა-თავგანწირვა დაასკვნეს.

ქართველ დაუმორჩილებელთა აქტივისტები მხოლოდ ერეკლე II-ის ანდერძის მიხედვით არჩეული ქართველი მეფის მეშვეობით მფარველობაში ყოფნაზე ეთანხმებოდნენ რუსეთის ხელისუფლებას, რომელსაც გაუგზავნეს მათი საერთო აზრის გამომხატველი ეს პეტიცია.

ასეთი მდგომარეობა დიდხანს არ გაგრძელდებულა.

იმპერატორმა საქართველოსა და კავკასიის საქმეების წასადლოდ შეარჩია რუსეთში აღზრდილი თავად ციციშვილთა

¹ Акты, т. I. С. 388.

შთამომავალი გენერალი პავლე ციციანოვი და მხარისკმარტობად განაწესა.

ქართველები კარგად მიხედნენ, რომ რუსმა იმპერატორმა ყურად არ იღო მათი მოთხოვნა.

პ. ციციანოვმა ქვეყნის შიგნით მოღვაწეობა ქართული სამეფო დინასტიის დამცრობით დაიწყო და ხელი მიჰყო ბატონიშვილთა და დედოფალთა რუსეთში გადასახლება.

იმავე დროს იმავე მმართველის აქტიურობით სწრაფად შეიცვალა დამეზობლებულ ხალხთან კავშირ-ურთიერთობა. უპირველესად საჭირო გახდა ჭარ-ბელაქანთან დამოკიდებულების შეცვლა.¹

კახეთის სამეფოს შემადგენელ ბელაქანის, კახისა და ზაქათალის რაიონებს XIX საუკუნეში ქართველები საინგილოს² უწოდებდნენ, ხოლო რუსები ელისუს სასულთნოს ჩათვლით ჭარ-ბელაქანს.³

წინაპრებს კარგად მოეხსენებოდათ, რომ “შთამომავლობით თვისით არიან ძველნი კახეთისაგანნი, და ადგილი იგი, რომელთა ზედა დაშენებულ არს, აწცა კახეთისაა...”⁴

საქართველოში რუსთა მოქმედების გამო მეზობლებთან ძველი დამო-კიდებულება უნდა შეცვლილიყო. ბატონიშვილებსა და კახეთს შეფიცულ თავადაზნაურობას შენიღბულად შემოჭრილ მომხდურთა წინააღმდეგ უცხო ძალის გამოყენების ნაცადი ხერხი ეიმედებოდათ.

ფართო სარბიელზე გასვლისთანავე აღექსანდრე ბატონიშვილმა ძალების გულის მოსანადირებლად ენერგიულად იღვაწა.

შეცვლილ სიტუაციაში მოწვეული ჯარი მისგან გამოყენების დემონსტრაციად იქცა ივრის პირზე ნიახურას მიდამოებში 1800 წლის 7 ნოემბერს გადახდილი ბრძოლა.

გადამწვევტ მომენტში შეტაკებებში ჩართვით ბრძოლის სასწორის მცირე დანაკარგით გადახრა რომ არ მოხერხდა, ქართველმა ბატონიშვილმა სარბიელის მიტოვების მაგალითი უჩვენა...

¹ И. Петрушевский – Джаро-Белаканские вольные общества в первой трети XIX столетия. Тиф., 1934, გვ. 9-20.

² საინგილო XIX საუკუნეში ამ მიდამოებში უძველესი მკვიდრი ქართველი მოსახლეობით დასახლებულ ნაწილს ეწოდა. ნ. ბერძენიშვილი, აღმოსავლეთ კახეთის წარსულიდან. (მოკლე პოლიტიკური ცნობა) მომხილველი. ტ. III, 1953, გვ. 67.

³ მ. დუმბაძე, აღმოსავლეთ კახეთის (საინგილოს) ისტორიიდან. თბ., 1953, გვ. 5.

⁴ А. Цагарели, Грамоты, т. II вып. 1, 1898, с. 207.

ამასთან უნდა აღინიშნოს, რომ მეფე გიორგისა და მისი მემკვიდრეების საწინააღმდეგო ასეთ დიდ შერკინებასაც ალექსანდრე ბატონიშვილი არ მიიჩნევდა რუსეთის წინააღმდეგ ბრძოლად,¹ რასაც მოწმობს ქართველი ბატონიშვილის ეპისტოლარულ მემკვიდრეობაში გატარებული მისი იდეალი.

გზაჯვარედინზე მდებარე ჭართა მაშინდელი საცხოვრებელი მეტად მნიშვნელოვანი სტრატეგიული ადგილი იყო ამ მიდამოებში განვითარება-გაფართოებით დაინტერესებულ ყოველ მოღვაწისათვის.

ამიტომაც იყო, რომ ჭარელებმა შეძლეს მოკავშირეების გამრავლება. ამის გათვალისწინებით ყველა მისთვის ავისმდომელი და მეზობელიც ფრთხილად ეპყრობოდა ჭარელებთან ურთიერთობას.

1801 წლის გაზაფხულზე საქართველოში მყოფი რუსები ვარაუდობდნენ აღმოსავლეთიდან თავდასხმას.

სიღნაღის სიმაგრედან პოლკოვნიკი კარიაგინი კავკასიაში მაშინდელ მთავარსარდალს გენერალ კნორინგს აცნობებდა ლექთა ორი დიდი რაზმის, (ერთი ათასკაციანი, მეორე-სამათას კაციანი) ალექსანდრე ბატონიშვილის მეთაურობით შემოჭრის შესაძლებლობას.² ხოლო შემდეგ გენერალი ლაზარევი უბრძანებდა მოხსენებულ მენაპირეს ფხიზლად ედევნებინა თვალი მდინარე ალაზნის იქეთა მხარეს მოვლენებისათვის.³

საქართველოში ლექთა შემოჭრის ზრახვებით ინფორმირებული იმპერატორი ალექსანდრე კნორინგს ათამამებდა და ხელეხსნა დაამრბევთა დასასჯელად, მათ შორის ჭარში დამსჯელი ექსპედიციის მოწყობასაც ავალებდა.⁴

საამისო დასაყრდენის ძიებაში რუსებმა დახმარებისათვის ახალციხის ფაშას შერიფსაც მოუწოდეს.⁵

ავარელ, ჭარელ, ლექთა და სხვათა რაზმებს ადრეც იყენებდნენ საქართველო-კავკასიაში თავიანთი პოლიტიკური მიზნების განსახორციელებლად.

ასეთი თავდასხმები უმთავრესად საზღვრისპირა რაიონებში ეწყობოდა და შემდეგ, თანდათან გადაინაცვლა სამეფოს სიღრმეში.

¹ სხვათა შორის, დაახლოებით ასეთივე მოსაზრებას ბრძანებდა ა. ცამციშივილ-ფიცხელაური. იხ. მისი დავიბრუნოთ საქართველოს უკვირგვინო მეფე ალექსანდრე ბატონიშვილი. თბ., 2000, გვ. 12.

² Акты, т. I. 646.

³ Там же, с 653.

⁴ Там же.

⁵ იხ. Н. Дубровин, История... Т. IV, с. 74.

თვისობრივად შეცვლილი ეს ურთიერთობა გაღვივდა მოთარეშეების კახეთსა და ქართლში ხშირი, აუღაგმავი შე-
მოხვევები დაედო სარწულად კავკასიის მთავარსარდლის კნორ-
ინგის თანამდებობიდან დათხოვნას.¹

ალექსანდრე ბატონიშვილმა, ჩანს, მიადწია კახელ და ჭარელ
გლეხთა თანაგრძნობის გაღვივებას საერთო მტრის წინააღმდეგ.
ეს აახლოებდა აჯანყებულებს.

არა მარტო გლეხთა ერთი ნაწილი უფრთხოდა მთიელ
ლეკებს, ბელაქნელებსა და ჭარელებს, არამედ, მრავალი თავა-
დაზნაურიც.

ფეოდალური ოპოზიცია, ქართლ-კახეთის სამეფო დინასტია,
განსაკუთრებით ბატონიშვილები: ალექსანდრე და იულონი სა-
თავეში ედგნენ რუსეთის წინააღმდეგ დარაზმულ ძალებს, რო-
მელსაც მაშინ მხარს უჭერდნენ, ოსმალეთის მენაპირე ფაშები,
ხოლო შემდეგ ევროპის ქვეყნებიც.

იმ დროს ალექსანდრე ბატონიშვილი ბელაქნელთა, ჭარელთა
ჯამაათს² ეთათბირებოდა ერთობლივი ლაშქრობის გეგმებზე.

უფრო მეტიც, 1802 წლის 29 ივლისს გენერალი გულიაკოვი პ.
ციციანოვს აცნობებდა, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილის ემის-
რები ცდილობდნენ კახეთში მცხოვრებთა გადაბირებას და მრავალი
კახელი თავადაზნაური უკვე გადავიდა ბელაქანსა და
ჭარში.³

ბრძოლაში ნაცად ამ მხედრებს იზიდავდა მეთაურის ვაკან-
ტური ადგილები, ოჯახისა და სამშობლოს შემგინებლად შენიღ-
ბული მომხდურების საწინააღმდეგო ბრძოლები და სხვა.

მართალია, რომ რეგიონის ორი თავისებური რაიონი ბუ-
ლაქანი და ჭარი განსხვავდებოდნენ მისწრაფებებით.

ამაზე გავლენას ახდენდა უკანასკნელი ხანის მოვლენებიც.

1802 წლის 29 ივლისს ალექსანდრე ბატონიშვილი მიტრო-
პოლიტ იოანე ბოდბელს მიმართავდა: “ღვთით, ნინოს ნათლით,
თქვენი ღოცვითა და კეთილად ყოფნით გაუწყებთ: ირანის შაჰის
ხორასანს ყოფნასა და გაბრუნებას.

12 ათასიანი ჯარით ფირ-ყული ხანმა ერევანს მიმიწვია. ერევ-
ნის ხანთან ერთად ჩვენ მოვილაპარაკეთ.

იმერეთიდან არაგვზე გავგზავნე მოციქული და საიდუმლოდ
ნება დავრთე ბელაქანამდე მუსრი გააგლონ რუსებს.

¹ ღვთით ბატონიშვილი. ახალი ისტორია. გვ. 28.

² არაბულად ნიშნავს კრება-ყრილობას.

³ Н. Дунровин, указ. соч., т. IV, с. 75.

ირანის ლაშქრის გარდა, ჩვენთან თავადებით მეოცმა ბებურიშიღმა დაიფიცა, რომ მთელი საქართველო თქვენთან არის. ამდენი ჯარის შემოყვანა გაანადგურებს ჩვენს მამულსაო.

ამიტომ შევხერდით და გამოვგზავნეთ ადამ ბებურიშიღი... რა მდგომარეობაა თქვენთან, სწრაფად გვიპასუხეთ! ¹

ეს დიდი მნიშვნელობის დოკუმენტი ნათელს ჰყვენს მრავალ საკითხს. ახლა ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ქართველი ბატონიშვილი იმ დროს აჯანყებულთა დასახმარებლად შეუნელებლად იღწვოდა და ძალებს იკრეფდა, მაგრამ ქართველ თავადთა დელეგაციამ ადამ ბებურიშიღის მეთაურობით სამართლიანად დაუშალა მრავალრიცხოვანი ლაშქრის საქართველოში შემოყვანა.

ამ მხრივ საინტერესოა ამავე დროს ჭარულ უხუცესთა საქართველოს სხვადასხვა მხარის მოხელეებისადმი² გაგზავნილი წერილები, რომელთაგან ერთი ქიზიყის მოსახლეობისა და ჩინოვნიკებისადმი მიმართვაა:

“გწერთ ჭარული მამასახლისები.

გაცნობებთ, იბრაჰიმ ხანსა და ალექსანდრე ბატონიშვილს სურდათ ირანის ლაშქრის თქვენთან შემოყვანა, ჩვენ ვურჩიეთ შეჩერება. წერილობით ვაცნობებთ მათ, თუ თქვენ დაგვეთანხმებით. ისინი დაგვეთანხმდნენ და დატოვეს ჭარი.

ჩვენ თქვენ გირჩევთ: არ არის საჭირო ირანის ლაშქარი.

ჩვენ თვითონ შემოვუძღვებით ბატონიშვილ ალექსანდრეს და თქვენ ეცადეთ, რომ ჩვენ განვდევნოთ რუსნი.

მისწერეთ მათ სწრაფად!

თუ თქვენ არ დათანხმდებით, ინანებთ და შემოიყვანენ ირანელთა ჯარს”³

ქართველებს დიდ შეღავათს ჭარელების შემოჭრაც არ მისცემდა.

ეს მიმართვა ქართველი ბატონიშვილის იმდროინდელი მრავალმხრივი ენერგიული მოღვაწეობის იშვიათი საბუთია.

საერთოდ, რუსეთის ხელისუფლება, ნებითა თუ უნებლიედ, ბელაქანს უფრო მეტ ზიანს აყენებდა, თუმცა მათ ყოველ სამხე-

¹ სცხსა. ფ. 16. ა. 1. ხ. 1. ფ. 51.

² ჭარულთა ადრესატებად ჩამოთვლილია: ხევის მოურავი აიდემურ ჯანდიერი, ასისტაფე პატარკაცი, ნაცვალე თარიმანი, სრულად ქიზიყი, ქვეხები, იოსებ და ზაქარია ბებურიშიღები, სიმონ მდივანი, მოურავის შვილი იოსებ ანდრონიკაშვილი, კალაურის მოურავი ომარ ჯანდიერი, ენისელის მოურავები, გაგაზის მოურავი რევაზ, მოურავი ნიკოლოზ ჩერქეზიშვილი, მალხაზ ჭავჭავაძე, მაჰმად-ბეგი, გრიგოლი და სრულიად გაგაზისა და ყვარლის მოსახლეობა. იქვე, ფ. 52-53.

³ იქვე, ფ. 51.

დრო ექსპედიციას ამართლებდა ახლად შექმნილ ქვეშევრდომთა დაცვით.

სინამდვილეში ეს იყო თავისუფალი მოქმედების გამართლების საბაბი.

რუსთათვის ყველაზე საშიში ჩანდა უკვე ქვეშევრდომ გლეხთა კავშირი ჭარულებთან, მთავრობის საწინააღმდეგო ამბოხებისათვის.

ნამდვილად ეს შიში აფორიაქებდა და განაწყობდა რუსებს საბრძოლველად და არა მის ხელისუფლებაში მყოფთა დაცვა.

ასევე პირფერობა იყო მცხოვრებთა სიცოცხლისა და ქონების დაცვის ბრძოლის მიზეზად გამოცხადება.

დიდი ხნის მუქარის მიუხედავად, ჭარულები დიდ რაზმად 1801-1802 წლებში არ შემოჭრილან ქართლ-კახეთში და ამით საბაბი არ მიუციათ რუსეთისათვის მოეწყოთ იქ დამცველი საექსპედიციო ლაშქრობა.

1803 წლის გაზაფხულზე დაიგეგმა დიდი სამხედრო ექსპედიცია ბელაქანსა და ჭარში.¹

ექპედიციის მომზადება პ. ციციანოვმა გენ. გულიაკოვს მიანდო, რომელსაც თავის განკარგულებაში ჰყავდა 1682 ქვეითი, 8 ქვემეხით; კახაკთა ორი ასეული და თავადაზნაურთა და ქიზიყელთა 5 ათასამდე მოხალისე.

აღნიშნული დიდი სამხედრო ექსპედიციის მთავარი მიზანი პ. ციციანოვის განსაზღვრით² იყო ჭარულების მეშვეობით ალექსანდრე ბატონიშვილის ხელში ჩაგდება,³ წინააღმდეგ შემთხვევაში ემუქრებოდა მათ მოსპობით.⁴

ჭარში რუსთა ამ დიდი ლაშქრობის სიმწვავე ალექსანდრე ბატონიშვილთან ერთად მწარედ იწვინია იქ ახლად ჩასულმა თეიმურაზ ბატონიშვილმაც.

ქართველ ბატონიშვილებს ახლდა ამაღლა.

უკანასკნელ წლებში შექმნილი მდგომარეობის გამო ბელაქანსა და ჭარში მრავალი ქართველი გადავიდა. გადახვეწილ ქართველთა უმრავლესობა ბელაქნელებისა და ჭარულების

¹ Н Дубровин, Указ.соч., с. 75-79.

² პ. ციციანოვი 1803 წლის 4 თებერვალს გენ. გულიაკოვს სწერდა: “მთელი სიმართლე ისაა, რომ ზუსტად უნდა დარწმუნდეთ ჭარულ უფროსთა და მცხოვრებთა ჩვენდამი განწყობილებაში.” Акты. ტ. II, с. 683. № 1382.

³ ანწუხელთა უფროსი ომარ-ხანი მოახსენებდა გენ. გულიაკოვს ალექსანდრე ბატონიშვილსა და მის თანამებრძოლებზე. იხ. Акты, т. II, с. 153.

⁴ Акты, т. II, с. 683.

მხარეზე იბრძოდა, ხოლო გაერთიანებულ ლაშქარში 5 ათას
ქართველი მოხალისე ირიცხებოდა.

აქედან გასაგების ასე დიდი რაოდენობის ეროვნულ ძალთა
გადამწვევტი როლი ძველისძველი ქართული მიწა-წყლის
დაბრუნებაში.

ბატონიშვილები ალექსანდრე და თეიმურაზი მხლებლებით
დამარცხების შემდეგ ბრძოლის ველს გაეცალნენ.¹

სამწუხაროდ, ბელაქნელებთან და ჭარელებთან შემდეგ შე-
თანხმებულ “საზავო პირობებში” ჯეროვნად არ აისახა ამ
მხარეში ქართველთა მამაცური ბრძოლა-თავდადების შედეგი. ეს
ამიტომ, რომ პ. ციციანოვი თავის ფრთხილ მოღვაწეობაში
მიზნად ისახავდა “მფარველობითი კავშირით” მათ შემორიგებას
და ერთგვარად დახარკვას.

ასეთი მოუქნელი, სუსტი პოლიტიკა ასახულია “საზავო პი-
რობებში”.

ეს დოკუმენტი ითვალისწინებდა რამდენიმე პირობას:
პირველი პირობა უფრო გაფრთხილება იყო იმაზე, რომ აქაურ
მცხოვრებთ არ შეეფარებინათ ალექსანდრე ბატონიშვილი.

პირობის მეორე მუხლით რუსეთის საიმპერიო ხელისუფლება
აღნიშნული ტერიტორიის ადმინისტრაციას უთანხმდებოდა
კავკასიაში დაუფლებული თავისი პლაცდარმის გასაფარ-
თოვებლად. ამისათვის კავკასიის მთავარსარდალი გენერალი პ.
ციციანოვი მოითხოვდა ბელაქნისა და ჭარის ტერიტორიაზე
რუსთა ჯარის მუდმივად ყოფნას თავისი ხარჯით.

რუსული მმართველობა თავის შიშს ვერ მალავდა იმპერი-
ასთან ახლად დაკავშირებული მხარისადმი და იქაურ ხეების
მეპატრონე საპატიო პირთაგან ფრთხილად ითხოვდა ხუთ-ხუთ
მძევალს.

ყველა ამ პირობის შესრულების გარანტიად პ. ციციანოვი
აღუთქვამდა მოკავშირე მხარის საშინაო საქმეებში ჩაურევლო-
ბას.²

სამწუხაროდ, ხელშეკრულებაში ბევრი რამ გაუთვალისწი-
ნებელი აღმოჩნდა, მათ შორის მეტად დიდი მნიშვნელობისა იქნე-
ბოდა რუსეთის ხელისუფლებას ეკისრა ინგილოების ქომაგობა,
რომ მათ მოეთხოვათ ლეკებისთვის ხელი არ შეეშალათ ისეთ

¹ ირანისაკენ წასული ქართველები შაჰმა დააფასა. ჯაფარ-ყული ხანის
1805 წლის მაისის პ. ციციანოვისადმი გაგზავნილი წერილიდან ირკვევა:
“მეფე ალექსანდრე მივიდა ბაბა-ხანთან. ის დაასახუქრა ხოში
კუთხილი ჩემი მამულით და დაჰპიდა, რომ მადე მას ის ადგილების
მმართველობას უბოძებდა.” Акты, т. II, с. 864.

² Акты, т. II, с. 683-684.

მძიმე პირობებში მყოფი ინგილოების ქრისტიანული სარწმუნოების დაცვაში.¹

შემუშავებული პირობებით ამ მხარეში არსებული დაღესტნური წარმოშობის მცხოვრებთა სოფლები ერთგვარად ჰკარგავდნენ დამოუკიდებლობას და რუსთა გავლენაში ექცეოდნენ. ადგილობრივი ადმინისტრაციისა და საერთოდ, ბელაქნელ-ჭარულ პოლიტიკოსებისთვის ასეთი სუსტი შეთანხმება ყოველთვის დასარღვევად იყო განწირული.

ეს ესმოდათ აღნიშულ რეგიონში რუსეთის გავლენის გატარების ხელმძღვანელებს, ამიტომ ისინი ცდილობდნენ მოპოვებულ უფლებათა განმტკიცებას მძევლების აყვანითა და ადგილზე რუსთა გარნიზონის ჩაყენებით.

ამდენად, ეს არ იყო საქართველოსთვის ძველთაძველი ტერიტორიების დაბრუნება, მოძალადეებისაგან ოდიტგან დამცრობილი საქართველოს გაფართოება და მითუმეტეს, საქართველოს აღდგენა.

ქართველთათვის საოცნებო მხარედ ბელაქნისა და ჭარის მოშენება ეროვნულ ძალთა კონსოლიდაციას, თავდადებულ ბრძოლას, მაღალი შეგნებით განხორციელებულ მრავალწლოვან საგანმანათლებლო მოღვაწეობას ითხოვდა.

აშკარა იყო, რომ ქართველთაგან გამოჩენილი ხანგრძლივი ძალისხმევის მიუხედავად, ტრადიციულად კარგად დასმული ეს ამოცანა სწრაფად ვერ გახორციელდა.

პრობლემის გადაწყვეტის გზაზე ეს იყო ერთგვარად წინ გადადგმული ნაბიჯი, რომლის უკეთ განსახორციელებლად იღვწოდნენ, როგორც რუსული ხელისუფლების მოწინააღმდეგე ალექსანდრე და თეიმურაზ ბატონიშვილები, ასევე საქართველოში არსებული რუსული ხელისუფლების გვერდში მდგომი ქართველობა.

§4. ალექსანდრე ბატონიშვილისა და მის უახლოეს თანამებრძოლთა ერთობ-ლივი მოღვაწეობიდან (თეიმურაზ და ლევან ბატონიშვილები, მღვდელი ზებედე)

თ ე ი მ უ რ ა ზ ბ ა ტ ო ნ ი შ ვ ი ლ ი ს აქტიურ პოლიტიკურ მოღვაწეობაში დიდი მნიშვნელობა მიენიჭა რუსეთის ხელისუფლებასთან მის ურთიერთობას. საქართველოში მეფობის გაუქმების შემდეგ ძმები რუსებთან აშკარა ბრძოლის გზას დაადგნენ.

¹ Н. Колюбякин, Об отношениях поселян к владельцам земли в Белаганском округе. "Кавказ", 1848 г. № 52.

1802 წლის ივლისის ამბების დროს, ჩანს, ა. ხიდობაძის დასმენით დააპატიმრეს მასთან დაახლოებული პირები, ე. აბაშიძე, პ. ლარაძე და სხვები.

29 ივლისიდან თეიმურაზს აღვილსამყოფელად მიუჩინეს თბილისი. ხელისუფლების ყურადღების მოდუნების შემდეგ მან პ. ციციანოვს რუსეთში წასვლის სურვილი გაუმჟღავნა.¹

ამასთან, ქართველი ბატონიშვილი ბიძის, ალექსანდრეს აღვილ-სამყოფელს აღგენდა და მასთან შესახვედრად ემზადებოდა, თავის მხრივ, ალექსანდრე ბატონიშვილიც იწყებდა ამ ნიჭიერ ახალგაზრდას.

ხელისუფლებასთან შეურიგებელ ალექსანდრე ბატონიშვილთან ერთად ბრძოლა თეიმურაზს ადრევე გადაეწყვიტა. ამისათვის 1803 წლის 25 თებერვალს ღამით თბილისიდან გაიპარა.²

ეს არ უნდა ყოფილიყო მისთვის რუსეთის ხელისუფლებაზე უბრალოდ იმედგაცრუების ნაყოფი. ქართველი ბატონიშვილი უცხოეთში გარკვეული მიზნით უნდა გაქცეულიყო.

განსაცდელისაგან თავდაღწეულმა თეიმურაზმა ბელაქანში მყოფ ალექსანდრე ბატონიშვილთან მიაღწია, მალე ისინი გენერალ გულიაკოვის სარდლობით ბელაქანს მისული რუსების წინააღმდეგ ბრძოლაში ჩაებნენ.

დაღესტნელ-ჭარ-ბელაქნელთა და ქართველ ბატონიშვილთა ერთობლივმა ბრძოლამ სასურველი შედეგი ვერ გამოიღო აღნიშნული ექსპედიციის შემდეგ საიმპერიო ჯარებისაგან შევიწროებული ალექსანდრე და თეიმურაზ ბატონიშვილები სპარსეთს, თავრიზში გაემგზავრნენ.³

აქედან მოკიდებული მრავალი წლის განმავლობაში სწავლული და ენერგიული სამხედრო მოღვაწე თეიმურაზ ბატონიშვილი განუხრელად იბრძოდა ალექსანდრე ბატონიშვილის მხარდამხარ იმ მნიშვნელოვანი გეგმების ხორცშესახსმელად, რომელიც გავლენას მოახდენდა კავკასიის გეოსტრატეგიულ რეგიონში პირველობისათვის მებრძოლი დიდი სახელმწიფოების: რუსეთის, ირანის, ოსმალეთისა და ინგლის-საფრანკეთის გეგმებზე.

ქართველი ბატონიშვილები და მათი მსლებლები თავგამოდებით იბრძოდნენ რუსეთ-ირანის ომში.⁴

ენერგიულად იღწვოდნენ ქართველები ირანშიც. ისინი წერილობითა და წარგზავნილთა მეშვეობით ფარულად უკავშირდებოდნენ

¹ Акты, Т. II, С. 149.

² იქვე. Т. II, С. 155

³ შ. ხანთაძე, მასალები... გვ. 249.

⁴ შ. მესხია, თეიმურაზ ბატონიშვილი. თბ., 1982, გვ. 10-12.

რუსეთში მეოფე საქართველოს სამეფო სახლის მემკვიდრეობის უცხოელ სახელმწიფო მოღვაწეებს.¹

უნდა აღინიშნოს რომ თავრიზიდან ალექსანდრემ 1803 წლის ივლისში რამდენიმე მნიშვნელოვანი წერილი გაგზავნა რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ. საყურადღებოა 1 ივლისით დათარიღებული მისი წერილი რუსეთის იმპერატორისადმი, სადაც ნათლად ჩანს ბატონიშვილის დიპლომატიური ნიჭი და გამჭრიახობა. თუმცა, აქ იგი არც თუ მოკრძალებულად შესწივის იმპერატორ ალექსანდრე I-ს ბაგრატიონთა ბედის შესახებ: “ნაცვლად კეთილად დაცვისა ეს გვარი დაცვა მიიღო სახლმან ბაგრატიონთამან, რომელ ერთი ძე ბაგრატიონთა არღარა იპოვების საქართველოსა შინა არა თუ უფლად, არამედ არცაღა თუ სახითა ერთისა კეთილშობილისათა, რომელნიცა თუ იქნებოდენ თვისსა მშობელსა ქვეყანასა, თვისსა ნათესავთა და მეგობართა თანა”. მაგრამ იმპერატორს არ ადანაშაულებს თავისი ოჯახის უბედურებაში, არამედ პუშანური, “ხეობრივი გზით ცდილობს მიანიშნოს მას, როგორც მართლმადიდებელ ქრისტიანს კეთილშობილური, სამართლიანი ქმედებისაკენ: “ყოფლად მოწყალევე ჰვლმწიფევე! უწყით ჩვენ, არა იქნებოდა უსამართლობა ესე ნება ჰვლმწიფობისა თქვენისა, რათამცა აღგუფხურათ ძველი ოჯახი მართლმადიდებლისა - ქრისტიანისა იმპერატორსა ქრისტიანესა და არცა იყო საკადრო დიდებულე ბი სა თ ქ ე ნ ი ს ა (ხაზგასმა ჩვენია - ვ. ს.), არამედ იქმნა ესე მტერთა მიერ ჩუენთაო”.²

ხედავდა რა, ძლიერი რუსეთის გავლენისაგან სრულად განთავისუფლების სირთულეს, იგი ცდილობდა 1783 წლის ტრაქტატით ნაკისრი პირობა-ვალდებულებანი აღედგინა და დაეცვა. მუსლიმური ჯარები ალექსანდრეს დროებით საშუალებად მიაჩნდა თავისი მიზნების განსახორციელებლად, მას “მუსლიმანურ გარემოცვაში გათქვეფა არასოდეს მიზნად არ დაუსახავს, პირიქით, იგი გულითადი ქართველი პატრიოტი და მისი ერის ფიზიკური და სულიერი გადარსენისათვის დაუცხრომელი მებრძოლი იყო”.³ ამაზე მეტყველებენ ციციანოვისადმი ალექსანდრეს წერილის შემდეგი სტრიქონები: “ამას მოგახსენებ... ხათრიჯამი გამხადოთ და ამ ურჯულოს ქუშყინილამ გა-მომიშოროთ და საქრისტიანოს წირვა და ღოცვა მაჩვენოთ: არც ჰვლმწიფეს და არც რუსეთს არ ეკადრება, ქრისტიანი კაცი ვიყო და მეფის შვილი ვიყო და სათათრეთში დავდიოდე”. მაგრამ ალექსანდრეს შემორიგების პროცესი მთავარმართებელს მარცხით დაუმთავრდა,

¹ გ. შარაძე, თეიმურაზ ბაგრატიონი, თბ., 1972 გვ. 26-27. შდრ სცხსა ფ. 2, აღ. 1, საქ № 334. ფ. 60. თეიმურაზის წერილი ღვეან ბატონიშვილისადმი.

² Акты, Т. II, С. 157.

³ აკ. სურგულაძე, ნიკოლოზ ბარათაშვილის ეპოქა. გვ. 177-178.

დექნილი ბატონიშვილი ვერ მოიხიბლა პ. ციციანოვის აღთქმული "ხელმოწერის წყალობითა" და ორდენებით, რომელთაც პეტერბურგს მისვლისთანავე მიიღებდა, ვინაიდან მისი ერთადერთი ოცნება საკუთარ მამულში ცხოვრება იყო, როგორც შემდეგში სწერდა ქართველებს: "ერთს კვირას თქუშნთან სიცოცხლე ათას წელიწადს სხუაგან ცხოვრებას მირჩევნია-ო".¹

აღექსანდრე ყოველ წუთს მზად იყო საქართველოში შემოსასვლელად, მხოლოდ შესაფერის დროს უცდიდა, ეს დრო 1804 წლის გაზაფხულზე დადგა, როდესაც ირან ოსმალეთის ომი დაიწყო. ამ ომში ბატონიშვილს საკმაოდ საპასუხისმგებლო როლი დაეკისრა.

ამავე დროს თბილისში ჩავიდა შაჰის წარმომადგენელი იაკუბ ბეგი, რომელმაც პ. ციციანოვს გადასცა შაჰის დიდგვირის მირზა-შეფის წერილი-ულტიმატუმი, რომლითაც მოითხოვდა რუსთა ჯარების სასწრაფოდ გაყვანას საქართველოდან,² რაზეც მან უარი მიიღო. ომი გარდაუვალი შეიქმნა.

კავკასიაში რუსეთის წარმატებებით შემფოთებულმა ფაშა-ალი ხანმა, 1804 წლის გაზაფხულზე ტახტის მემკვიდრის აბას მირზას სარდლობით სპარსეთის ჯარები დაძრა საქართველოსაკენ. ამ ჯარს მოჰყვებოდნენ ბატონიშვილები აღექსანდრე და თეიმურაზი. ქართლ-კახეთში ბატონიშვილთა საამბოხო მოწოდებები გაისმა,³ ცნობილია, რომ 1804 წლის მაისში კავთისხეველ გლეხს, გვარად დოდანაშვილს მარტო ზემო ქართლში აღექსანდრე ბატონიშვილის 20-მდე წერილი დაურიგებია, რომლებიც მისთვის აღექსანდრეს მეგობარს, სოლომონ შანშიაშვილს გადაუცია.

1804 წლის მთიანეთის აჯანყებაში აღექსანდრეს, როგორც 23 აგვისტოს ფშაველთადმი მიძღვნილ მის საბრძოლო მოწოდებაში ჩანს, ღომის წილი უღვეს. ამ აჯანყების ორგანიზატორი, ფარნაოზ ბატონიშვილი აღექსანდრეს უშუალო მხრდაჭერითა და მითითებით მოქმედებდა: "... მაგ საქმეზედ ბეჯითად იყავით, - სწერდა აღექსანდრე ფშაველებს, და ღვთის მოწყალებით... უმეტესად ჩვენგან წყალობაცა და სიყვარული გექნებათ. ახლა ჩვენს ძმას, ფარნაავაზს გამოვიხტუმრებთ ღვთით მანდეთ ჯარით და

¹ Акты, Т. V, С. 157.

² ჯამილ ყუზანდუ, "თარიხე ნე'ხამიე ირან" (ირანის სამხედრო ისტორია). გვ. 695-696 (ნასარგებლებია ღ. შენგელიას წიგნიდან: ამიერკავკასია და ირან-რუსეთის ურთიერთობა XIX საუკუნის პირველ მესამედში. თბ., 1979. გვ. 20.).

³ სცხსა, ფ. 1448, აღ. 1, საბ. №№ 10369, 10378, 10383...

როგორც ჩვენი სიტყვა და კაზრი არის, ეს გამოვიცხადებინათ და გაცნობებთ.¹

ბაბა-ხანის ბრძანებით ერევნიკენ დაძრული აბას-მირზა და მის ჯართან ერთად მყოფი ქართველი ბატონიშვილები მხლებლუბითურთ საკმაოდ აქტიურად ჩაებნენ რუსთა წინააღმდეგ ბრძოლაში.

ალექსანდრე ბატონიშვილის მეთაურობით მეზობლმა რაზმმა 1804 წლის 18 ივლისს სასტიკად დაამარცხა მაიორ მონტრეზორის სარდლობით სურსათის საშოვნელად და ბამბაკის ასაკლებად წარგზავნილი რაზმი.²

ირან-რუსეთის ომის მთელ სიგრძეზე ქართველები მამაცურად იბრძოდნენ მდინარე არაქსის, ხუდიფორის, ოსქორანის, შაბულახის, მუსრატისა და სხვა მიდამოებში.

1805 წლის 22 ივლისს ალექსანდრე და თეიმურაზ ბატონიშვილები შამქორში იმყოფებოდნენ.³

რუსეთის ჯართან ერთ-ერთი შეტაკებისას მდ. ზაჰემთან ახლოს მძიმედ დაიჭრა თეიმურაზ ბატონიშვილი.

მამაცურ ბრძოლებთან ერთად უცხოეთში მყოფი ბატონიშვილები ირანსა და მახლობელ აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში აკრედიტებული უცხოელი დიპლომატების, სამხედროების, აგენტ-მზვერავების, მეოხებით აქტიურად იღწვოდნენ საქართველოს საერთაშორისო კავშირ-ურთიერთობის გაფართოებისათვის.

1805 წლის ნაპოლეონ ბონაპარტეს მიერ ირანში გაგზავნილი ამედუ ჟობერის, გენერალ რომიესა და სხვათა მისიების შედეგად საფრანგეთში გამრავლდა ცნობები საქართველოსზე.⁴ საფრანგეთის მახლობელი აღმოსავლეთის ასეთ ცხოველ დაინტერესებაში მნიშვნელობა ჰქონდა კავკასია-საქართველოს.

უცხოეთში მყოფ ბატონიშვილებს ადრევე მოსწონდათ ნაპოლეონის შორს მიმავალი გეგმები და ენერგიულად იღწვოდნენ საქართველოს ბედის ამ ძლიერ მოღვაწესთან და მის დღითიდღე მზარდ იმპერიასთან დაკავშირებას. ქართველთა ოცნებების განხორციელების საფუძველს ქმნიდა ირან-საფრანგეთის დიპლომატიური ურთიერთობის დამყარება და სხვა ამ მხრივ გადაღებული ნაბიჯები.

ქართველთა ასეთ გონივრულ, გაბედულ ცდებს წარმატება ირანიდან მალე უნდა მოჰყოლოდა. ბატონიშვილთა ნაყოფიერი

¹ სცსსა. ფ-1448, აღ. I, საბ. №10385.

² М. Тодуа, Тбилисская коллекция персидских фирманов. т.1, с. 210-211.

³ Н. Дубровин, указ. соч. Т. IV, С. 426.

⁴ ი. ნაჭყებია, ნარკვევები საფრანგეთ-ირანის დიპლომატიური ურთიერთობის ისტორიიდან. (XIX საუკუნის დასაწყისი), თბ., 2002. გვ. 75-81.

მოღვაწეობის შედეგად ფინკენშტეინში 1807 წლის 4 მაისს
ბული ხელშეკრულებით¹ საფრანგეთი საქართველოს ცნობდა
სპარსეთის გაუღების ქვეშ.

ირანიდან ფრანგი დიპლომატების მეშვეობით ქართველმა ბა-
ტონიშვილებმა წერილებით მიმართეს საფრანგეთის იმპერატორს.
საფრანგეთის საგარეო საქმეთა სამინისტროს არქივში დღესაც
ინახება ალექსანდრე ბატონიშვილის 1809 წლის გაგზავნილი
წერილი იმპერატორ ნაპოლეონისადმი, სადაც ქართველი დიპლო-
მატის ფარული სურვილები და უკმაყოფილებაა გამჟავნებული.

ალექსანდრე აღნიშნავს, რომ მისმა "... იმ დროს ახალგაზრდა
და გამოუცდელმა ძმამ (გიორგი XII - ვ. ს.) სისუსტე გამოიჩინა
და შევიდა რუსეთის მფარველობის ქვეშ და გაუადვილა მათ
საქართველოში შემოსვლა;

მაგრამ ამ პროვინციაში შემოსვლისთანავე ისინი მას
უსამართლოდ დაეპატრონენ და ერეკლეს ოჯახი ბორკილდადუ-
ბული გაგზავნეს პეტერბურგში...

მე კი გამოვექციე რუსთა დევნას და სპარსეთში ვარ ლტოლ-
ვილი... უხენავსი, რომელიც ამ სამყაროს განაგებს, არ დაუშვებს
უსამართლობის ზეიმს...

...სასწრაფოდ ვსარგებლობ გენერალ გარდანის გამომგზავრე-
ბით, რათა შევევედრო თქვენს უდიდებულესობას, გაითვალისწი-
ნოს ჩემი ბედი;

თუმცა კი ქრისტიანები, საქართველოს მცხოვრებნი
სპარსელთა მეგობრები არიან და ამ ორმაგი უფლებით მათ
მხოლოდ თქვენი იმედი აქვთ. თქვენი უდიდებულესობა არ მოით-
მენს, რომ ხუთ საუკუნეზე მეტი ხნის მანძილზე დიდი ძალაუ-
ფლების მქონე ოჯახი სრულად გაძარცვული იყოს..."²

აქ მოტანილი დოკუმენტი ნათლად მოწმობს ქართველი ბა-
ტონიშვილის მაღალ დიპლომატიურ ეტიკეტს.

აღბათ ამ საინტერესო პოლიტიკურ ურთიერთობებს
გულისხმობდა

თეიმურაზ ბატონიშვილიც, 1810 წლის 18 ივლისს ლეონ ბა-
ტონიშვილისადმი სპარსეთიდან ქართლის მთიანეთში გამოგზავ-
ნილ წერილში, როდესაც გულახდილად მიუთითებდა მას ფართო
კავშირურ-თიერთობებზე თბილისთან, კონსტანტინეპოლთან,
პარიზთან, პეტერბურგთან ...³

¹ ვ. დონაძე, აზიისა და აფრიკის ქვეყნების ახალი ისტორია, თბ., 1971, გვ. 253-254.

² CP, Perse, vol 12, doc. 122, fol 231 r-231 v (ი. ნაჭყებიას დასახ. ნაშ-დან. გვ. 77-78.).

³ სცსსა. ფ. 2, აღ- 1, საქ. 334, ფ. 60 რ.

საერთაშორისო ურთიერთობის თანდათან ცვლამ, კური დაძაბულობის გამწვავებამ ევროპის კონტინენტზე, ტილ-ზიტის ზავის შემდეგ იმპერატორ ნაპოლეონის ყურადღების მოდუნებამ მახლობელ აღმოსავლეთისა და შესაბამისად, საქართველოსადმი, გავლენა იქონია ამ ქართველი ბატონიშვილის ოცნებებზე.

თეიმურაზ ბატონიშვილი სხვადასხვა მოვლენების განჭვრეტის შედეგად იძულებული გახდა გასცლოდა სპარსელთა სამხედრო ბანაკს, გამოშორებოდა სამშობლოს თავისუფლებისათვის შეუდრეკლად მებრძოლ ბიძას, ალექსანდრე ბატონიშვილს.

საამისო ხელსაყრელი პირობები მას შეექმნა სპარსეთის ჯარის ახალქალაქთან ბრძოლის დროს 1810 წლის შემოდგომაზე. თეიმურაზმა მიატოვა ირანელთა ბანაკი და რუს გენერლებს ჩაბარდა.

ეს იყო სამშობლოს გამოხსნის დიადი გეგმის განხორციელებისათვის ალექსანდრე ბატონიშვილის მხარდამხარ მებრძოლისა და ნაყოფიერი მოღვაწის თეიმურაზ ბატონიშვილის უიმედობის, სასოწარკვეთის ნიშანი. მისი ასეთი მტკიცე გადაწყვეტილების მიღებამ უდიდესი ზიანი მიაყენა სამშობლოს გადარჩენისათვის მახლობელ აღმოსავლეთში, ევროპაში და სხვაგან ქართველ ბატონიშვილთა ძიების შედეგად შემუშავებულ გეგმას.

ალექსანდრე ბატონიშვილის მამაც თანამებრძოლთაგან გამორჩეულია ლეონ იულონის ძე მაგრატიონი.

აქ არ ვაპირებთ იმის რკვევას, თუ როგორ დაუკავშირდა ეს ჭაბუკი რუსეთის ხელისუფლების წინააღმდეგ ხანგრძლივად და მამაცურად მებრძოლ ალექსანდრე ბატონიშვილს, იმერთა მეფე სოლომონს, ან ახალ-ციხის შერიფ-ფაშას და სხვა მოღვაწეებს, მაგრამ თავიდანვე აღვნიშნავთ, რომ სამშობლოს დიდი მომავლისათვის გაბედულად მებრძოლი ახალგაზრდა ადრევე განიმსჯვალა სამშობლოსადმი ღრმა სიყვარულით, რამაც განაპირობა მისი დაახლოება განმათავისუფლებელი ომის მეთაურ გულმხურვალე მამულიშვილებთან.

ბუნებრივია, რომ ლევანის სანუკვარი სურვილი მამისეული ქართლის, ხოლო შემდეგ ერთობლივ საქართველოს განთავისუფლება იყო.

უეჭველად წყაროების ერთი ნაწილის გამოკვლევის შედეგია ნ. ბერძენიშვილის მითითება ამ ბატონიშვილის მიზნებზე. "ლევანს მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდა თავის ბიძა ალექსანდრესთან, შერიფ-ფაშა ახალციხელთან და თავის მოქმედებას ამათ სამხუ

დრო გეგმებს უთახსმებდა. ლევან ბატონიშვილი ქართლს ალექსანდრე ბატონიშვილის შემოსვლისთვის ამზადებდა.¹

მან კარგად ისარგებლა საქართველოში სხვადასხვა ადგილას რუსული საოკუპაციო ჯარების გაყვანა-დაშორებით და ალექსანდრეს მხარდაჭერითა და მითითებებით 1810 წლის ივლისში ქართლის მთიანეთს მიმართა.

მისი მაშინდელი მიზანი იყო ამ მიდამოებში მოსახლეთა მიმხრობა, აჯანყების გაფართოება და საქართველოს სამხედრო გზის დაკავება, რაც მებრძოლ ქართველ გამირებთან მოფიქრებული, აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოში განხორციელებული ფართო გეგმის ნაწილი იყო.

კაკეასიაში სიტუაციის საფუძვლიანად შეცვლის აღნიშნული გეგმა იწყებოდა ჯავახეთში, სადაც ალექსანდრე ბატონიშვილსა და ერეენის ხანს პუსეინ-ყულის პოზიციები ხელთ ეგდოთ 1810 წლის ზაფხულში.

იმავ დროს პუსეინ-ხანი იწერებოდა: "... ჩემო საყვარელო შვილო ბატონიშვილო ლევან! შევიტყვეთ, რომ ქართლში რაც თქვენს ოჯახის ერთგულნი ყოფილან, სულ შეგყრია და მანდ გახლავან. ექესი ათასამდის კაცი გახლავთ. ეს თქვენი გარჯა და მათი შეურა ხელმწიფესა და შაჰზადის ყველა რა წერილად მოვახსენე...

ჩვენც გამორჩეულის ერანის ათი ათასის კაცით ახალქალაქს მოვედით. თქვენს ბიძას ალექსანდრეს მეფის ძეს შევეყარებით. ამ ცოტა ხანში დიდრონის ჯარებით და ხაზინით გამოვისტუმრებთ. ჩვენც წალკის მხრიდან ქალაქზე მომსვლელნი ვართ..."²

ბატონიშვილ ალექსანდრეს ეჭვი არ ჰქონდა, რომ მათი ყმები პირველ დაძახილზევე წამოიშლებიდნენ, მაგრამ სამოქმედო გეგმის დასასახავად კვლავ დელეგატების გამოგზავნას ფიქრობდა:

"ეს ჩვენი გამოგზავნილნი კაცნი, ერთ-ერთნი ისევ საჩქაროთ ჩვენთან გამოგზავნეთ და ხუთი თქვენი გულის სანდო კაციც გამოატანეთ, რომ რასაც ანბავს ევ თქვენი კაცნი მოგვიტანენ, ისე იმ რიგათ მოვიტყვევით".³

საქართველოს სამეფო სახლის დაკარგული უფლებების აღსადგენად "ეს განუსვენებელი მშრომელი" უცხოელთაგან გამოსახსნელად 1809 წლის 31 აგვისტოს თანადგომისათვის მოუწოდებდა ქართლის უპირველეს თავადებს, სარდლებს ოთარ და

¹ ნ. ბერძენიშვილი, საქართველო XIX საუკუნის პირველ მეოთხედში. წიგნი. საქართველოს ისტორიის საკითხები, ტ. II, თბ., 1965. გვ. 396.

² სცხსა. ფ. OB/II ნაბ. № 147.

³ ქ. ორჯონიკიძე, ალექსანდრე ბატონიშვილის წერილები. თბ., 1999, გვ. 75.

გიორგი ამილახვრებს, შეახსენებდა მათ ღირსების დაცვისათვის ბრძოლას: უცხოელებმა "არა იციან პარტიის ცემა თქვენი, ვერცა იცნობენ გვართა და შთამომავლობათა თქვენთა." ამხნევებდა მათ მამა-პაპების სხსოვნის წინაშე მოვალეობის შესრულების საბედნიეროდ წუთის მოახლოებით, "რათა ახლად ვაღდეულოთ მემკვიდრეობა მეფობისა ბაგრატოვანთა და საზღვარსა შინა ქართლსასა, სისწრაფით და ერთგულებით მომაშუროთ, სადა იგი გესმათ ხმა მოსვლისა ჩემისა."¹

ქართლის გამოჩენილ სარდალთან ერთად ალექსანდრე ბატონიშვილი მოუწოდებდა მხნეობა-თავდადებისათვის თავადაზნაურობას, სამღვდელოებასა და სრულიად ქართველ ერს:

"საყვარლისა მეფისა და სახსოვარისა მამისა თქვენისა მეფის ირაკლის ძე ალექსანდრე მოხუცებულთა, ვითარცა მამასა და ჭაბუკთა, და ვითარცა ძმასა ერთობით ყოველთავე მოგიწერთ სიყვარულსა, მშვიდობასა და მოკითხვასა, არა მოვალ თქვენზედა ძალითა და მახვილითა, არცა შურისგებითა, არამედ მოვალ ძალითა მღთისათა მტერთა ზედა და თქვენ ყოველითადმი მშვიდობითა და სიყვარულითა. ვითარცა ძმათა ამბორს გიყოფთ და ვითარცა მამათა პარტივს გცემ... მახსოვს პარტივისცემა თქვენი და სიყვარულისა თქვენისათვის არა შევიწყალებ სიცოცხლესა ჩემსა ვიდრემდის გამოგიხსნათ თქვენ უფლებისაგან უცხოთასა, რომელთა არა იციან პარტივისცემა თქვენი, ვერცა იცნობენ მამა-პაპათა თქვენთა". ამავე დროს შეახსენებდა საკუთარ ძალმოსილებასაც: "... მომაქვს სამთა მძლავრთა და დიდთა ხელმწიფეთა ძალი და ხაზინა სრულიად ირანისა, ოსმანთა და ინგლისისა, გამოხსნად თქვენთა ხელთაგან უცხოთასა".²

მართალია ალექსანდრე ბატონიშვილის მოწოდებათა ნაწილი მიზანს ვერ აღწევდა, რადგან ზოგჯერ მისგან გამოგზავნილთ გზაში იჭერდნენ და წერილებსაც ართმეკიდნენ.³

უცხოელების დამსჯელი ექსპედიციებისა და ერისთავებისაგან შეწუხებულ მთიელებს ღვეან ბატონიშვილმა დიდი გასაჭირისას მიუსწრო და ენერგიული მოღვაწეობის შედეგად ჩააბნინა სამშობლოს განთავისუფლებისათვის გადამწყვეტი ბრძოლაში.

1810 წლის 26 ივლისს სოფელ კეხვს მისული ღვეან ბატონი მალე ჯავაში გადავიდა. იქიდან დაუბრკოლებლად გააგრძელა პროკლამაციები: ქართლში, მთიულეთში, ოსეთში. მხურვალე პატრიოტი მოსახლეობას მოუწოდებდა აჯანყებისათვის და

¹ იქვე.

² იქვე, გვ. 75-76, №15.

³ Акты, Т. IV, с. 128.

აიძულებდა, რომ მათ დიდი ჯარით შემოეერთებოდა აღქსანდრე ბატონიშვილი.¹

ასეთ სარისკო საქმიანობაში ღვეან ბატონიშვილს შეელოდნენ ბრძოლებში გამოწრთობილი თანამებრძოლები და ახლად შექმნილი მეგობრები: ბიბო და ტოხო სანაკოვები, გეთა სულაშვილი და სხვა.²

მალე მთაში ხალხი აღდგა და აზვავებული ღვეან ბაგრატიონის მთავარსარდლობითა და თავად მანაბელთა მეთაურობით³ ცხინვალს შემოერტყა.

ქალაქის გარეუბნებში გაშენებული ბალებიდან მოყოლებული ალყა დიდხანს გაგრძელდა.

ალყაში მოქცეულთ დამატებითი ძალები დროზე მიაშველეს: ჯერ ვ. ვრონსკის,⁴ ხოლო შემდეგ ქართლის მმართველ გენ. ახვერდოვის მეთაურობით.

კაკასიაში საოკუპაციო ჯარების მთავარსარდალი გენერალი ტორმასოვი ახვერდოვს მოუწოდებდა, საიდუმლოდ ყველაფერი ელონა ღვეანის შესაპყრობად.

გააფთრებული ბრძოლების ადგილას წარგზავნილს, რომ საქმე გაადვილებოდა, გენერალმა ტორმასოვმა მიაღწია ხელთ ეგდო ღვეანის მამის იულონის სავედრებული წერილი და სწრაფად გაუგზავნა ეს დოკუმენტი ახვერდოვს.⁵

მამის წერილში არსებულმა მორჩილების ტონმა ზეგავლენა ვერ მოახდინა სამშობლოს განთავისუფლებისათვის მებრძოლ აჯანყებულთა წინამძღოლზე.

ამის შემდეგ გააფთრებული გენერალი ტორმასოვი აფრთხილებდა ადგილზე მყოფ დამსჯელ ექსპედიციის მეთაურებს გენ. სიმონოვის, დელპოცოსა და სხვებს, ღვეანისათვის შეეკრათ გასასველელები, განსაკუთრებული ყურადღებით დაეცვათ ახალციხის გზა.

ამასთან, ღვეან ბაგრატიონის შესაპყრობად გენ. ტორმასოვმა ჯილდოდ გამოაცხადა 5 ათასი მანეთი.

¹ Акты, Т. IV, с. 115.

² მთავრობისათვის გადაცემულ ერთ-ერთ მოხსენებაში ჩამოთვლილია აღქსანდრე ბატონიშვილისა და ღვეანის თანამებრძოლები, რომელთაც "ოს ქანაღებს" უწოდებდნენ. აღნიშნული დოკუმენტით ირკვევა, ტოხას, გვარად სანახაშვილის, ბიბოსა და ქაფიას სიკვდილით დასჯა. მათი ოჯახებიც რეპრესირებული იყო. აქვე უნდა ითქვას, რომ ეს მებრძოლები ხეობის მამასახლისები იყვნენ. (სცხსა. ფ. 16. ა. 1, ს. 1682, ფ. 6.)

³ Акты, Т. IV, С. 463.

⁴ Там же С. 137.

⁵ Акты, Т. IV, С. 111.

განსახორციელებულ ოპერაციაში ჩართეს ჯაველი მამასახლისი რუჯები თედეაშვილი.

ნარს გადასულ ლევან ბაგრატიონს გენ. ტორმასოვი მოუწოდებდა, რომ პატიება ეთხოვა იმპერატორისათვის. ლევან ბატონიშვილისათვის გადასაცემად მისი წერილი გაატანეს ქურთათელ პაპილა წალიკოვს, მაგრამ ლევანმა ზიზღით უარყო ასეთი დამამცირებელი ნაბიჯის გადადგმა. და ტექსტის ბოლოს ბარათს მან ასე მიაწერა: “ქ[რისტე], ჩალიკაშვილო მისოსტ! ამ ქოჩიშვილმა გეთემ შენი გამოგზავნილი წერილი მომიტანა, შენც შეგარცხვინა და იმ წიგნის მამწერიცა.”¹

შეუდრეკელმა გმირმა შესძლო ხელისუფლებისათვის თვალის ახვევა.

1811 წლის ზაფხულში იგი კვლავ აჯანყებისაკენ მოუწოდებდა ზაქას მოსახლეობას.

შემდეგ ლევანი იძულებული შეიქმნა ამალით იმერეთისაკენ წასულიყო. იქიდან ახალციხისაკენ გაემართა შერიფ-ფაშასთან შესახვედრად.

“მიიწია რა ხეობას, მოწმობს თეიმურაზ ბატონიშვილი, - მოკლეს ლეკებთა მომავალთა ქართლს სადავლაოდ, მინდობით. სცნა რა ფაშამ ახალციხისამან შარიმ, მოაშთენა ლეკნი იგი.”²

ასეთი უღვთო სიკვდილით გამოეთიშა ეს ახალგაზრდა გმირი სამშობლოს განთავისუფლებისათვის დიად ბრძოლას.

თავდადებული უერთგულესი თანამებრძოლის უეცარმა გარდაცვალებამ აღექსანდრე ბატონიშვილი ღრმად დაამწუხრა. მისი გულისტკივილი გამოთ-ქმულია ყაზახის მოურავ მიშკარბაშ იოსებ ბებუთაშვილის “შემუსვრილი გულით” დაწერილ სამძიმრის ერევინდან გაგზავნილ საპასუხო წერილში: “... ამან მეორემან განსაცდელმან სანატრელი დედის ჩუენის დარუჯან დელოფლის მიცვალება და მოკლება დამავიწყა. უცხოსა და საკვირველის, ზრდილის ლეონის ასე უწყალოდ სიკვდილმან ბზარი მომიღო და ასე ანაზდად სიყრმის ყვავილის დროს უნუგეშო სოფელმა დრო არსცა, და სიმუხთლის განსაცდელით მიმტაცა ჩემი ნუგეში ჩემი დიდება და გვირგვინი ჩემი მარჯვენა მხარი (ხაზგასმა ჩვენია - ვ.ს.). და ასე დამაგლო ნათესავმოუხსენებლად, რომელსაც შევსტრფოდი ძმად და შვილად და ყოველთავე მაგიერი და ნუგეში ის მეკვა აწ სამაგალითოდ გამომიტაცა ჩემმა ცოდვამან და უბედურებამან. ჩემი ყვაილი ლეონმა

¹ Там же С. 118.

² თეიმურაზ ბატონიშვილი “ახალი ისტორია” თბ., 1983, გვ. 77. (თუ საკვლევ საკითხს ჩავეუღრმავლებით, შესაძლებელია ბატონიშვილის მკვლევლობაში რუსი გენერლების ხელი დაეინახოთ).

დაჭნო და ჩემი სიხარული უბედურების კალმით მან ახოცა მარიტად მტერთაცა ვარ შესაწყალ და მოყვარუთაგანაც უმისოდ”¹.

მართლაც დიდი ადამიანები გოდებენ ასე მწარედ უერთგულესი თანამებრძოლის დაკარგვაზე.

ალექსანდრე ბატონიშვილისათვის მეტად საყვარელი ღეონის მოულოდნელმა სიკვდილმა მხნე მხედართმთავრის გულის შეძრასთან ერთად ბევრი კარგი და გაბედული წამოწყება ჩაშალა.

სამშობლოს თავდადებულ გმირთა გაღერებაში ბრწყინავენ რწმენით ანთებული, სულიერებით შემკული, მამულის მხურვალე სიყვარულის გრძნობით ამაღლებული მოღვაწეები.

ქვეყნისა და ხალხისათვის მრავალი წამებული დიდი ხანია შერაცხულია წმინდანად. მათ შორის საერო და სასულიერო მოღვაწეების მთელი პლეადა.

შთამომავლობამ თითქმის არაფერი იცის ალექსანდრე ბატონიშვილის ერთ-ერთ უერთგულეს თანამებრძოლ მ დ ვ დ ე ლ ზ ე ბ ე დ ე ზ ე .

ეს გმირი მოღვაწეობით სიმბოლურად ჰგავს კველთელ მღვდელ თევდორეს. საგულისხმოა, რომ შემოჭრილმა გზააბნეულმა უცხოელებმა აწამეს და ბოლოს აკუნეს ეს დიდი მამულიშვილი.²

უთანასწორო ბრძოლაში დაცემულთ სამშობლო არ ივიწყებს. თევდორე კველთელის გმირობის ამბავი თაობიდან თაობას გადაეცემა.

სამშობლოში უცხოელთა თარეშის წინააღმდეგ გონივრულად მებრძოლ მღვდელ ზებედეც ერთმორწმუნე მტრებმა ტანჯვით მოატარებინეს საპყრობილეები სამშობლოსა და შორეულ უცხოეთში.

ხანგრძლივი ძალადობა-წამებით მისი ჯანმრთელობა გატეხეს, მაგრამ გმირის მაღალ სულიერებას ვერაფერი დააკლეს.

ვინ იყო მღვდელი ზებედე?

ეს კითხვა დიდი ხანია წამოტივტივდა განსაკუთრებით ჩვენს დროში, ეროვნული მოძრაობის გაღვივების უამს გაიზარდა ინტერესი მგზნებარე მამულიშვილისადმი.

არქივის მტკვერწაყრილ ფოლიანტებში ჩაწერილ უცნაურად შედგენილ მოგონებაში აღნიშნულია სამშობლოსათვის გამორჩეულ მებრძოლებზე გაწეული მისი ქველმოქმედების შთამბეჭდავი მაგალითები.

¹ ქსი. ფ. Hd. საბ. № 305.
² ბ. ჯამბურია, ტაშისკარის ბრძოლა. წიგნში: საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 255.

ამ გვიანდელი ჩანაწერიდან ირკვევა, რომ მღვდელი მშობლიურ ქვეყანაში რუსთა ხანგრძლივი თავხედობით ადრევე დასველიანებულმა, მაგრამ მოჯანყე სულმა ველარ მოითმინა ძველისძველი ქრისტიანული ცენტრის, ქართული მართმადიდებლური ავტოკეფალიის გაუქმება.

1811 წლიდან იგი მშობლიურ ქართლზე ყოველი მხრიდან სალი კლდეებით შემოჯარულ რუსთა გუშაგების წინააღმდეგ ბრძოლად შემართულა. ამ გზით მრავალჯერ გადაუწვევტია ალექსანდრე ბატონიშვილის რაზმთან შეერთება, მაგრამ მიზნისათვის ვერ მიუღწევია.

1812 წლის აჯანყების აღმავალ ეტაპზე, ზაფხულის ერთ დღეს მღვდელ ზებედეს საქართველოს საზღვრებში შემოსული ალექსანდრე ბატონიშვილისა და მისი მხლებლების მტკვარს გაღმა ყოფნა დაუდგენია, მათთან მისვლა და საბოლოო მოქმედებათა შემდგომი გეგმების შედგენა, ქართულად გამასპინძლება მოუწადინებია.

ქართველი ბატონიშვილის რაზმთან შესახვედრად მას ღირსეული თადარიგი დაუჭერია.

დიდძალი პურღვინო, ხორცეული მღვდელ ზებედეს და მის მხლებლებს ცხენებზე აუკიდიათ და მტკვრის გასასვლელებზე გუშაგებად მომრავლებული კაზაკების მალულად, ფონის გავლით ამ მდინარის მარჯვენა სანაპიროზე ქართველ ბატონიშვილთან შესახვედრად გაუწევია.

მანგლისის მიდამოებში გმირ მოღვაწესთან მღვდელი ზებედე იმ დროს მისულა, როცა აღიდებული მტკვრის დაწვევის ხანგრძლივად მომლოდინე ქართველ ბატონიშვილსა და მის მხლებლებს სურსათი შემოკლებიათ.

იმ დროს უცნაურად მორთული და სანოვაგით დატვირთული ქართველი მღვდლის მხლებლებითურთ მათთან მისვლა მებრძოლებს გახარებიათ და გაკვირვებიათ კიდევ.¹

¹ ალ. ორბელიანის ჩანაწერებში ნათქვამია: "...ერთი ქართლელი მღვდელი რამდენიმე ცხენიანი კაცი და ათი მეტი ცხენის საპალნე, ზოგი ნამცხვარი პური ტომრებით სავსე და ტიკებით ღვინო, მოხარშულის ქათმებით სავსე ხურჯინებით ბატონიშვილს მოართვეს.

- ბატონიშვილი მივიდა, ხელზე ემთხვია და მერეთ ჰკითხა:
- ღვდელო სად მიდისართ?
 - თქვენთან გეახელ ჩემო ჳელმწიფეო, გავიგონე თქვენი აქ მობრძანება... მიბრძანეთ აქ რისთვისლა დგეხართ?
 - მტკვარს ვერ გავედით დიდი მოდის
 - წამობრძანდით ჩემო ჳელმწიფეო ასეთ ფონში გაგიყვანთ, რომ ცხენის მუხლზე არ შემოწვდეს, - დაუიმედებია მღვდელ ზებედეს

მომავალი საბრძოლო გეგმების განხილვის დროს წამოჭრილი ერთული პრობლემის - ადიდებული მტკერის გადალახვის, გადაჭრა მღვდელ ზებედეს მოუფიქრებია. ყველა ფონზე კახაკების გუშაგობის მიუხედავად, ალექსანდრე ბატონიშვილისა და მისი რაზმის უნებლად გადაყვანა მასვე უკისრია.

სალამოს პირზე მტკეპართან მოახლოებული მეზობლები მას შეუწერებია და სათარხნიშვილოს მეთაურთან მისულა.

სამშობლოსათვის გულანთებულ ამ თავადს ალექსანდრე ბატონიშვილის მოსვლა გახარებია და ისე მოქცეულა, როგორც მოძღვარს, ზებედეს უკარნახებია.

სათავადოს მიდამოებში არსებულ ფონებზე მღვარი უცხოელი გუშაგები ამ თავადის განკარგულების მომლოდინენი იყვნენ და პოსტზე მათი შეცვლის ბრძანება უმალვე შეუსრულებიათ.¹

მღვდელ ზებედეს ალექსანდრე ბატონიშვილი თანამებრძოლებით ერთ-ერთ დაბალ ფონთან მიუყვანია და მარცხენა ნაპირის ქართლის სოფლებში ადვილად გადმოსულან. აქ წყდება ჩვენი გმირის ამბავი.

უპირველესად გასარკვევია, რა ეწოდებოდა გადმოლახულ ფონს. სხვადასხვა ცნობა-ჩვენებით შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ამბოხებულ კახელებთან შესახვედრად მიმავალ ალექსანდრე ბატონიშვილს ფონი კოწახურასთან უნდა გადმოელახა და აქედან თიანეთისაკენ უნდა წასულიყო თავისი მიზნის შესასრულებლად.²

უდაოა, მღვდელი ზებედე ადრეც უგდებდა ყურს ალექსანდრე ბატონიშვილის ქართლს, კახეთსა და თიანეთში შემოჭრის ამბებს და ყოველთვის მზად იყო მათთან შესაერთებლად.

გმირი მეთაური და მისი თანამებრძოლნი, - ამლამ რომ დაბინდდეს, მაშინ წამობრძანდით!

იმ დამეს გაგვიძღვა მღვდელი და გარიურაჟზე ერთს ტყიანს ხეობაში დაგვაყენა და სალამომდინ იქ ვიყავით, სალამოს ჟამს მღვდელი სადღაც წავიდა და ჩვენ ამახუჯ შევშფოთდით, მაგრამ ის ჩქარა მოვიდა და ბატონიშვილს მოახსენა:

შეინჭირიმე ფონი ენახე და რაც რიგი იყო შეეასრულე, ახლა წამობრძანდით თავისუფლად არის ფონი.

მაშინვე შევსხედით და სანქართო გავეწიეთ, ასეთს ფონში გაგვიყვანა, რომ მართლაც საუკეთესოში და არც ვინ დაგვხვედრია, ასე თავისუფლად გამოვედით. ბატონიშვილმა ბევრი მადლობა უთხრა მღვდელს: “შენგნით ამისთანა კარგი საქმე ჩემს დღეში არ დამავიწყდებო.” (ქხი,

ფ. S, საბ. № 1652² გვ. 16.)

¹ იქვე. გვ. 17-18.

² ქ. ორჯონიკიძე, ალექსანდრე ბატონიშვილის ბრძოლა... გვ. 28.

ზებედეს ინტერესი, გამარჯვების ხელშეწყობისათვის მზადყოფნა კიდევ უფრო განმტკიცდა ალექსანდრე ბატონიშვილის მეთაურობით გადახდილი საარაკო ბრძოლების დროს.

აღმოსავლეთ საქართველოს კუთხეებიდან ქართლი ქართველთა იმ დიდი ამბოხების დროს რუსთა ხელისუფლებას სამხედროებით მტკიცედ ჩაექციათ. თითქმის ყველა გზაჯვარედინზე, ხიდზე, წყალში გასასვლელებთან და სხვაგან უცხოელი გუშაგები მრავლად იდგნენ, რომლებიც უნებართვოდ ("უბილეთოდ") თავისუფლად ხალხს არ ატარებდნენ.

ამის მიუხედავად, ჩანს მღვდელ ზებედეს რუსთაგან საქართველოსთვის თავსმოხვეულ ასეთი რეჟიმის წინააღმდეგ მხნე უბრძოლია.

საკვირველი როდია, რომ სახალხო აჯანყების სისხლში ჩახშობის შემდეგ ამბოხების მრავალ მონაწილეებთან ერთად მღვდელი ზებედე დაუტუსაღებიათ.

რა გვარის იყო მღვდელი ზებედე?

XIX საუკუნის 30-იან წლებში, როცა საკვირველ მემუარულ მონათხრობში მღვდელ ზებედეს სახელი ჩაიწერა, უნდა ვიფიქროთ, რომ მისი ვინაობა მრავალმა იცოდა და ამის გამო ის მხოლოდ სახელითა და მღვდლობით მოიხსენიეს. შემდეგ თანდათან დავიწყებას მიეცა გმირი სასულიერო მოღვაწის სახელი. ხანგრძლივი ძიების შემდეგ ჩვენ ისევ მტკვერწაყრილი დოკუმენტებიდან შევძელით მისი გვარის დადგენა.

1812 წლის აჯანყებაში მონაწილეობისათვის, გასამართლებულთა და

გადასახლებულთა სიაში ამბოხების მეთაურებთან ერთად განუსაზღვრავთ მღვდელ ზებედეს სასჯელიც.

სათარხნიშვილოს ეს გამორჩეული გმირი სულიერი მოძღვარი ზებედე შატბერაშვილია.¹

სამშობლოდან დაშორებულ, ციმბირში გადასახლებულ ზებედეს დახმარებისა და დიდი ხნის ნანატრი თავისუფლების ყოველი სასო წარეკეთა.

კავკასიის მთავარმართებლის, ა. ერმოლოვის შუამდგომლობის საფუძველზე რუსეთის იმპერატორმა საქართველოში დიდი სახალხო მღვდლვარების მონაწილე ერისკაცები გვიან შეიწყალა, მაგრამ ამ უწყალო დიქტატორმა სასჯელდადებულ ღვთისმსახურებზე ეს კეთილი ნება არ გააყრცელა.²

გადასახლებულ ოთხ მღვდელს ტანჯვა წამება ოდნავადაც არ შეუმსუბუქეს.

¹ სცსსა, ფ. 16, აღ. 1, საქ. №373, ფ. 4 r-v.

² იქვე, გვ. 4-8.

ამის მიზეზი უცხოელ მოხელეთაგან ცალმხრივად გაგზავნის
ლვთისმსახურთა "დანაშაული" იყო, თითქოს ხალხის ეს მწვემ-
სნი არ იმსახურებდნენ თავისუფლებას. უეციო მართლმსაჯულები
ამჯერადაც შეცდნენ!

თუ სამართლისა და უფლის ნებას ვითვალისწინებთ, ღვთით
კურთხეული სამშობლოს ტრადიციულ უფლებათა მხურვალედ
დამცველნი, თავისუფლების მღალადებელნი სასულიერონი უპირ-
ველესად უნდა გაეთავისუფლებინათ.

სამწუხაროდ, ამის შესაცნობად გონება ბოროტად აღზვევ-
ბულ მოხელეებსა და ყოყლოინა იმპერატორს ღმერთმა არ არ-
გუნა.

საქართველოდან შორს, უამურ ტუნდრაში დიდმა მამულიშ-
ვილმა, მღვდელმა ზებედეშ ტანჯვის გაგრძელებაც უფლის ნებად
მიითვალა და განგებას მიენდო.

სამშობლოს თავისუფლებისათვის ღოცვაში, ბრძოლასა და
ტანჯვაში გაღეული მისი შეგნებული სიცოცხლით მღვდელმა
ზებედეშ შატბერაშვილმა უკვდავება მოიპოვა მშობლიურ ქვეყ-
ანაში, ქართველ ერში.

აღექსანდრე ბატონიშვილის პოლიტიკური მოღვაწეობის მთა-
ვარ ეტაპებზე გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა ამ პატრიოტი
ქართველების მხარდაჭერასა და თავდაუზოგავ ბრძოლას. მამუ-
ლის სიყვარულით გულანთებული ეს გმირები ბატონიშვილის
მიზანთა წარმატებისათვის ურყევ საფუძველს წარმოადგენდნენ.

ალექსანდრე ბატონიშვილი და 1812 წლის აჯანყება

XIX საუკუნის დასაწყისის საქართველოს საზოგადოების ძლიერმა მოძრაობამ დიდი ხანია მიიპყრო ქართველი და უცხოელი მკვლევარების ყურადღება.

ამ მოვლენებს სპეციალურად და სხვა საკითხების გვერდით შეეხნენ: ბაგრატ, დავით, თეიმურაზ ბატონიშვილები, ალ. ორბელიანი, ალ. ჭავჭავაძე, ნ. დუბროვინი, ვ. პოტო, ალ. ფრონელი, ფ. მახარაძე, ს. ხუნდაძე, გ. ხაჭაპურიძე, ო. მარკოვა, ა. კიკვიძე, ნ. ბერძენიშვილი, ალ. ბენდიანიშვილი, ლ. ებანოიძე, ა. სურგულაძე, ე. ორჯონიკიძე, აკ. გელაშვილი და სხვები.

ამასთან, უნდა მივუთითოთ კომუნისტური ცენზურის ქვეშ მყოფ მკვლევართა ვიწრო მიზანდასახულობაზე, იდეურ მრწამსსა და სხვა შეზღუდვებზე, რაც ხელს უშლიდა ძიების ფართოდ გაშლას.

ჩვენ ვერ ვიკისრებთ XIX საუკუნის I მეოთხედში საზოგადოების ფართო მოძრაობის სრულყოფილად გაშუქებას, შევეცდებით არსებული სამეცნიერო ლიტერატურისა და ახლადგამოვლენილ დოკუმენტთა ერთი ნაწილის მეშვეობით წარმოვაჩინოთ ალექსანდრე ბატონიშვილის როლი 1812 წლის სახალხო მოძრაობაში მით უმეტეს, რომ ასეთი საკითხი სპეციალურად ჯერ არავის დაუშუშავებია.

წინამორბედ მკვლევართაგან ო. მარკოვამ არსებულ ქართულ და რუსულენოვან სამეცნიერო ლიტერატურაზე დაყრდნობით, რუსულენოვანი დოკუმენტების ერთი ნაწილის გამოვლენითა და თავისებური ინტერპრეტაციით შექმლო ქართველი ისტორიკოსებისათვის მრავალი წლის თავსატეხის შექმნა.¹

ო. მარკოვასაგან შავ-ჩრდილების მომარჯვებით შექმნილ დიდებული ქართველი მოღვაწის, ალექსანდრე ბატონიშვილის სურათს დღემდე ვერ ცვლიდნენ ქართველი მკვლევარებიც და ო. მარკოვასეული ალექსანდრე ბატონიშვილის ყალბი პორტრეტი ძამძასავით ეხვია ქართველ საზოგადოებას.

ალექსანდრე ბატონიშვილზე უცხოელი მკვლევარებისაგან გამოთქმული და შემდეგ მრავალთაგან გაზიარებული ე. წ. შეხედულებანის გაქარწყლება მის წიგნში მოხმობილი რამდენიმე წყაროს უფრო სრულად და ღრმად შესწავლით მოსახერხებელია, მხოლოდ ფართო ძიების შედეგად მოპოვებული ფაქტების ანალიზით. ამის ნაცვლად მკვლევარები სხვა გზას ადგანან. სამწუხ

¹ იხ. О. Маркова, Восстание в Кахетии. 1812. М. 1951.

აროდ, ისინი თვალს ვერ აცილებენ კავკასია-საქართველოს თემის თითქოსდა "დეტალურად" დამუშავებით გათამამებული რუსი მკვლევარი ქალის წიგნებს და გულმოდგინედაც იყენებენ ავტორის არა მარტო ნააზრევს, არამედ მის ნაშრომში აქაიქ გაბნეულ იმ წყაროებს, რომელთა უმეტესი ნაწილი ო. მარკოვაზე დიდი ხნით ადრე წინამორბედმა მკვლევარებმა გამოავლინეს და უკეთ გამოიყენეს.

საქართველოში 1812 წ. განპირობებული იყო ქართველთა მთელი წინამავალი, თითქმის განუწვევტელი ბრძოლებით.

მღელვარება ფართოდ გავრცელდა და გახანგრძლივდა.¹*

დამოუკიდებლობისათვის ომის ორგანიზატორი ალექსანდრე ბატონიშვილი ამჯერადაც საქართველოში უცხოეთიდან შემოვიდა და კავკასიის სხვადასხვა მხარეში, განსაკუთრებით პირიქეთში, დიდხანს დარჩა.

მრავალწლოვანი ბრძოლისა და პოლიტიკური მოღვაწეობის შედეგად ალექსანდრემ ირანიდან ფართო კავშირების გაბმა ადრევე შეძლო, მაგრამ უდიდესი გეგმების ხორცშესახსმელად მხურვალე მისწრაფებანი და იმედები არც მას და არც თეიმურაზ ბატონიშვილს არ გაუმართლდათ, რასაც შედეგად მოჰყვა მათი გზების გაყრა-დაშორება.

ენერგიით აღსავსე თანამებრძოლებს მოკლებულმა (1811 წელს მოკლეს ლევან ბატონიშვილიც) ალექსანდრემ ამის შედეგად დაასკვნა, ძირითადად ისევ მახლობელი აღმოსავლეთის სახელმწიფოთა უშუალო დახმარებითა და კავკასიელ მთიელთა დაქირავებით შეესხა ხორცი თავისი მიზნისათვის.

ამ განზრახვით მოადგა ალექსანდრე ბატონიშვილი საქართველოს აღმოსავლეთ საზღვარს 1812 წელს.²

როგორც ცნობილია, თანდათან სწრაფად მზარდი საფრანკეთის მტკიცე პოზიციები ირანში ინგლისელთა გავლენით შეიცვალა. 1809 წლის 12 მარტს ირანის ინგლისთან დადებული ხელშეკრულებით ეს უკანასკნელი მოამარაგებდა ირანს რუსეთის წინააღმდეგ ომისათვის.

¹ აკ. გელაშვილი - კახეთის 1812 წლის აჯანყება. თბ., 2003. გვ. 239.
* ამის მიუხედავად, სამეცნიერო ლიტერატურაში ეს მღელვარება კახეთის 1812 წლის აჯანყებადია ცნობილი. ამის გამო ნ. ბერძენიშვილი მიუთითებდა: "ეს აჯანყება კახეთში დაიწყო და კახურივე დარჩა, თუმცა არაგვის ხეობამ და ფშაფხეხურეთმაც კახელების გვერდით ცხოველი მონაწილეობა მიიღეს ამ დიდ ბრძოლაში". (ნ. ბერძენიშვილი, დასახ. ნაშ. გვ. 427).

² П. Бутков, Материалы для новой истории Кавказа. т. III, СПб. 1872 г. с. 394.

მსოფლიოს უდიდეს სახელმწიფოთა ქიშპის დროს ალექსანდრე ბატონიშვილს კარგად მოეხსენებოდა საქართველოს განსაკუთრებული გეოსტრატეგიული მნიშვნელობა, ერთის მხრივ, ჩრდილოეთიდან აღმოსავლეთისაკენ შეტევისათვის, ასევე სამხრეთიდან ასეთი შეტევის საწინააღმდეგო თავდაცვისათვის.

ამის გამო საქართველოთი ადვილად ინტერესდებოდნენ როგორც სპარსეთის ხელისუფალნი, ისე საფრანგეთის, ინგლისისა და სხვა სახელმწიფოთა მთავრობები.

ოსმალეთთან ირანის შეკავშირებასა და რუსეთის წინააღმდეგ ერთობლივ ბრძოლას განაჩენი გამოუტანა ახალქალაქთან 1810 წლის სექტემბერში ირანის ჯარის დამარცხებამ. ყველაფერ ამის მიუხედავად, ალექსანდრე ბატონიშვილი იმედს არ კარგავდა.

თავისუფლებისათვის მიმდინარე ომის ამა თუ იმ რაიონში ჯაჭვისებურად გავრცელება-გამძაფრებას ხელს უწყობდა გათავხედებული რუსი იმპერიალისტებისაგან ადგილობრივ მცხოვრებთა ექსპლოატაციის სისასტიკე და ხელისუფლების მრავალი შეცდომა, რასაც მოხერხებულად იყენებდნენ მასობრივ მოძრაობათა წარმართვაში დაოსტატებული მამულიშვილები.¹

ოკუპანტთა ჯარებისაგან განთავისუფლება, ქვეყნის დამოუკიდებლობის მოპოვება ქართველთა დიდი ხნის სანუკვარი მიზანი იყო, ხოლო 1812 წლის სახალხო მღელვარება იმ რუსი მოხელეების თავგასულობისა და გაუგონარი რბევა-აოხრების უშუალო შედეგი. მოთმინების ფიალის ავსების გამო ხალხი მასობრივად სწვდა იარაღს და შინ შემოჭრილ მტრებს მძლავრად დაჰკრა.²

რამდენიმე სოფლის მაგალითს ერთობლივად ხეობებმაც მიბაძეს და აღმოსავლეთ საქართველოს ტერიტორიის სხვადასხვა ადგილას, უპირველესად კახეთს, ფშავე-ხევსურეთს, ქართლსა და ა. შ. დიდი ბრძოლები გაიმართა.

მოძრაობის პირველ ეტაპზე, აჯანყებულთა ხელმძღვანელები, ჩანს,

მათივე რჩეული პიროვნებანი იყვნენ, შემდეგ საერთო ხელმძღვანელობისათვის გრიგოლ ბატონიშვილი მოიწვიეს.

ურცველ ტერიტორიაზე ავარდნილ აჯანყების აღს გაბედული ხელმძღვანელები აკლდა. გრიგოლ ბატონიშვილის დაპატიმრებისა და რუსეთს გადახვეწის შემდეგ თავისუფლების მოსაპოვებლად შემართული მოწინავე პირები ცდილობდნენ ხალხის მებრძოლი

¹ ვ. სუხიტაშვილი, ალექსანდრე ბატონიშვილის თანამებრძოლი მღვდელი ზებედე კრებ "მესხეთი", VII. 2005. გვ. 45.

² აბ. კიკვიძე, გლეხთა აჯანყება კახეთში 1812 წ. თბ., 1941. გვ. 12-13.

სულისკვეთების კიდევ უფრო ამაღლებას, სახალხო შერისშემცობის ორგანიზებისათვის ალექსანდრე ბატონიშვილის მოწვევას.

ამ საქმეში აქტიურობდა თავადაზნაურთა მარშალი ნ. ანდრონიკაშვილი. მან შეძლო ირანს ელჩების გაგზავნა ალექსანდრე ბატონიშვილის საქართველოში მოსაწვევად. ეს სარწმუნო ფაქტი აღნიშნულია მთავარმართებელ ნ. რტიშხევის გრაფ რუმინცვეისადმი 1813 წლის №11 მიმართვაში;

რუსი მკვლევარები სამართლიანად უკავშირებენ ალექსანდრე ბატონიშვილის შემოსვლას საქართველოში ხალხთა მღვლევარების ახალ ტალღებად აზვირთებას.¹

ამ მიზნით, 1812 წლის თებერვალში მასთან ქართველებს 40 კაციანი დელეგაცია გაუგზავნიათ.

თელავის მოურავი დანიშნულებისამებრ ატყობინებდა: ჩემთან მიღებული ცნობებით ალექსანდრე ბატონიშვილის მოსაყვანად სხვადასხვა სოფლებიდან გაიგზავნენ დელეგატები. მათი ასეთი მოქმედება ოჯახიანად დაღუპავს მათ...²

ხელისუფალთაგან მკაცრ ღონისძიებათა გატარების მიუხედავად,³ ასეთი მოწვევა უშიშარ მეთაურს სხვა კუთხეებში აჯანყებულთაგანაც მოსდიოდა.⁴

სამშობლოს თავისუფლებისათვის მებრძოლთა აზრი და თავდადება მას ძლიერ მოსწონდა. აღფრთოვანებული აცნობებდა მათი გმირული ბრძოლების გამოძახილს უცხოეთში. ამასთანავე იგი გამჭრიახოებისკენ მოუწოდებდა აბოპოქრებულ ხალხს და მტერზე ახალ გამარჯვებებს უსურვებდა.⁵

მრავალი კახელი ამბობდა, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილი აქამდე მოვიდოდა, რომ მდინარეში წყლის დაწვევას არ ელოდებოდესო.

¹ Н.С. Аносов, Утверждение русского владычества на Кавказе. т. II, Тиф 1902, с. 389

² Акты. т.V.с.85.

ამის გამო დუბროვინი წერდა, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილთან თელავიდან გაგზავნილმა 16-მა კაცმა სხვადასხვა გზით მიაღწიეს მასთან და მთელი ხალხის სახელით სთხოვეს მოსუღიყო და ხელში აეღო მმართველობის სადავეები.(Н. Дубровин, История...т.VI, с 32).

³ მთავარმმართველი ფ. პაულუჩი თელავის კომენდანტ შმატოვს 1812 წლის 1 აპრილს სწერდა: სასწრაფოდ დაეპატიმრებინა და თბილისს გამოეგზავნა თუშეთისა და ენისელის მოურავები: ედიშერ ნოლოვაშვილი და ივანე ჯორჯაძე.

⁴ ქართველი ბატონიშვილი მასთან მისულებს სწრაფად თავრიზს ტახტის მემკვიდრე აბაზ მირზასთან გზავნიდა.(Н. Дубровин. указ. соч. т VI, с 36)

⁵ 1812 წლის აპრილის დამლევს კახეთში ალექსანდრე ბატონიშვილის წერილებით მოვიდა 3 კაცა

მმართველთაგან უხვად გამოიყენებოდა ფულიც. ეროვნული მოძრაობის ამ მამაცი მეთაურის თავი უკვე 2 ათას თუმნად იყო შეფასებული.¹

უცხოეთიდან ქართველი ბატონიშვილის ჯერ ქვემო ქართლს (სომხით-საბარათიანოს), ხოლო შემდეგ დილომსა და ავჭალას მოსვლის განზრახვაზე ხმა დაირხა 1812 წლის შემოდგომის დასაწყისში.

გენერალი ორბელიანი ენერგიულად ცდილობდა ალექსანდრეს მეშვეობით აჯანყება არ გაფართოებულყო. ამიტომ მან არაგვისპირეთში მიაღწინა პოლკოვნიკი პენორსკი, ხოლო ალაზნის ხეობაში პოლკოვნიკი ტიხანოვსკი.

ალექსანდრეს შესაპყრობად მზადებისას პოლკოვნიკმა პენორსკიმ ჯარისკაცები მცხეთიდან თბილისამდე მტკვარზე არსებულ ფონებთან დააყენა და თვით ბულაჩაურისაკენ გაემშურა გზის გადასაკეტად. საბოლოოდ რუსი ოფიცერის მცდელობა ჩაიშალა. მან ვერ მოასწრო დავალების შესრულება.

როგორც აღენიშნეთ, 6 სექტემბერს ალექსანდრე ბატონიშვილმა ასკაციანი ამალით გადააღახა ფონი² და კავთისხევის მივიდა.

ბევრი ჩქარობდა მის ბანაკში მისვლას. მას მრავლად მიუვიდა რუსული საოკუპაციო ხელისუფლებით უკმაყოფილო ქართლ-კახეთის მოსახლეობა. გვიან ალექსანდრემ გეზი თიანეთისაკენ აიღო. მას თიანეთს ხალხი შეკრებილი დახვდა.

აბობოქრებული სახალხო მოძრაობის შუაგულში მდგომი ალექსანდრე ბატონიშვილი თავგანწირული სულისკვეთებით ჯერ კიდევ ზაფხულში პატივსცემითა და სიყვარულით მიმართავდა კახელ წარჩინებულებს, თავად-აზნაურთ, “თელავის ზეით” თემის ხალხთ: “... თქვენგან გამოგზავნილთ თავადთ, აზნაურთა და გლეხთ ყოველთავე... აქ ჩვენთან მოაწიეს და ეს თავადები შაჰზადა რომ მობრძანდება წინ მივაგებებთ... ამ რამდენსამე დღეს ღუთის შემწვობით მანდა ვართ და ჩვენს სისხლსაც თქვენს სისხლში გაერევთ ჩვენ მამა-პაპათაც მრავალჯერ დაუქცევია თქვენთვის სისხლი და ჩვენც თავი შემოწირული გუაქუს... ერთს კვირას თქვენთან სიცოცხლე ათასს წელიწადს სხუაგან ცხოვრებას მირჩევნია... ახლაც ასრე სიმხნით აღიჭურვებით... რადგანაც... მაგდენი რუსი გასწვივით, დმერთმან ნუ ქნას, რომ მაგათ ძალი მოიცენ, არას დროს არ შეგარჩენენ... შემწვობის

¹ Н. Дубровин. указ. соч. с 39.

² ვ. სუხიტაშვილი, ალექსანდრე ბატონიშვილი - 1812 წლის კახეთის ამბოხების მებაირაბტრე. თსუ შრომები, ისტორიის სერია № 349, 2003 წ. გვ. 142-143.

მაგიერ ასე დაგვამხეს... მაინც უკანასკნელი საფრთხე არის... რა
მაგათგან... ერთი მიეგება ყოველთათვის - ციბირი, როგორც
მკნედ მოქცეულხართ, ისევ ისრედ მკნედ აღიჭურვებით... სხუას
ჩუშნს თადარიგსა და სიტყუას თქუშნ მიერის გამოგზავნილების
კახელების წერილითა და პირითა სცნობთ..."¹

ასევე ბრძნული, მაღალფარდოვანი სიტყვებით შემკული ხოტ-
ბით, მხურვალე მოწოდებით მიმართავდა ამბოხებულთა ეს
მეთაური თელავის ქვემოურ "საენდრონიკო - საეანჩაძელს თა-
ვადთ, აზნაურთ, მოხელეთ და ერთობით თემობის ხალხთ":
"თქვენი საარაკო მამაცობის ხმამ ქვეყნის ოთხივე მხარეს მიად-
წია და ყოველი ერანისა ხალხნი თქვენის ძლევისა და ქებისა
გვირგვინისა შემთხზველნი არიან. დღეს იდიდნენ საქართველოსა
შინა მცხოვრებელნი..."

რა ქება მიგიძღვანოთ ანუ რა წყალობა აღვითქუათ, რომელ-
ნიც უმაღლეს ღირსეულობისა და პატივისა ღირსნი ხართ, ესრეთ
დაცემულის სამეფო სახლის აღმმართუშლნი... ბარაქალა თქვენს
კეთილის გამორჩევასა და შაბაშ თქვენსა ეგრეთსა სიმხნესა და
მამაცობასა!... აწ ძმანო, თქვენ უმეტესი მაგიერი აღასრულეთ,
რომელ იმის დაცემული ოჯახი ერთის სარწმუნოების მტერთა და
უცხო თესლთაგან თქვენ სვეტი ძლიერებისა შეიქმენით... მზებერ
თქვენი სახელი ყოველსა ქვეყანასა მოჰყინეთ... თუმცა წერილით
გეხმაურებით, მაგრამ ასე მგონია, თქვენში ვზივარ... ღმერთმან
უმეტესად გადიდოსთ... და ჩვენც სიხარულით მაგიერი აღს-
რულება გვეღირსებოდეს... ისე სანქაროდ გამოეწვეთ, რა გვარათც
თქვენ შემოგვითვლით. სხვას აქაურს თადარიგსა და ჯარების
ამბავს ამ წიგნის მომტანნი მოგახსენებენ..."²

კახეთში მყოფი ტიხანოვსკი კი ველისციხეს მიადგა...

იმპერატორ ალექსანდრე I-ის მიმართვის საფუძველზე 1812
წლის ზაფხულში მთელი ყურადღება გადატანილი იყო ირანთან
დაზავებაზე, რადგან ნაპოლეონი დიდი არმიით მოიწვედა
რუსეთისაკენ.

ამის გათვალისწინებით 40 დღით შეწყდა საომარი მოქმედება
ირანის საზღვარზე; მაგრამ ირანელები საქართველოს დასაპყრო-

¹ Акты. т. V, с 359..

² Там-же. с. 355. მნიშვნელოვანია ამ საბუთზე დასმული ბატონიშვილის
ბეჭდის ქვემოთ მინაწერი: "ქ. შაჰზადის რაყამი თიანეთზედ გავისტუმრეთ
და იქიდან მოვივით!"

აქედან ჩანს, რომ საქართველოს ყოველ კუთხეს სწევდებოდა ალექსანდრე
ბატონიშვილის მხურა. სამშობლოს თავისუფლებისთვის ეს გულანთუ-
ბული მებრძოლი საყოველთაო გა-მოსვლისათვის რაზმავდა საქართ-
ველოს ყოველი კუთხის მკვიდრთ.

ბად გამალებით ემზადებოდნენ. შექმნილი საერთაშორისო მდგომარეობის გათვლისწინებით ალექსანდრე ბატონიშვილი მოხერხებულად შემოიჭრა კახეთში და გამაგრდა.

გამოჩენილი ქართველი სარდლისა და მოღვაწისადმი ირანისა და ინგლისის დახმარებაზე, გვიან სამართლიანად მიუთითებდა ნ. რტიშჩევი.

იგი ინგლისის ელჩს ირანში გორ-ოუზლის წერდა, რომ ორმოცდღიანი დაზავებისათვის მასთან მოლაპარაკების მიზანი იყო საქართველოდან მისი მოწვევება, რითაც საშუალება მიეცა ალექსანდრე ბატონიშვილს შემოჭრილიყო და თავისი პოზიციები გაემაგრებინა კახეთში.¹

მვლევარი ო. მარკოვა, რა თქმა უნდა, არ იყო მართალი, როცა წერდა, რომ ალექსანდრე თითქოს 12 წლის განშორების შემდეგ პირველად შემოვიდა საქართველოში.²

ჩვენ ნაშრომის რამდენსამე ადგილას ფაქტებით ნათელვყავით უცხოელი მკვლევარი ქალის ეს გაუცნობიერებელი უსაბუთო მოსაზრება.

საქართველოს განთავისუფლებისათვის ეს შეუდრეკელი მებძოლი უცხოეთშიაც მუდამ საქართველოზე ფიქრობდა, მისი დახსნისათვის ფართო და მეტად სარისკო გეგმებს ადგენდა და ხმალამოწვილი განუწყვეტლივ თითქმის ყოველ წელს სამშობლოს საზღვრებზე და ქვეყნის შიგნით ან უშუალოდ თვით შემოიჭრებოდა, ან თავის უერთგულეს თანამებრძოლებს გზავნიდა.

¹ АКТЫ. т.VI.с.714-715. ალექსანდრე ბატონიშვილის საქართველოში მოხერხებულ შემოჭრაზე შემდეგში წერდა ალ. ჭავჭავაძეც. იხ. წიგნი. ალ. ჭავჭავაძე, თხზულებანი. თბილისი. 1940. გვ 252.

² საქართველოთი დაინტერესებული უცხოელი მკვლევარის თითქოსდა ამ პატარა შენიშვნას თუ ჩაუკვირდებით, დაინახავთ, რომ კალმის ასეთი ერთი მოსმით მან ხაზი გადაუსვა ალექსანდრე ბატონიშვილის ბრძოლებს სამცხე-ჯავახეთში, იმერეთში, ქართლის შუაგულსა თუ ვრცელ მთანეთში. იდეოლოგიურად დამუხტული ასეთი მკვლევარები ფიქრობდნენ, რომ მათ ამით დააკინეს მამულისთვის ანთებულ მოღვაწეთა დვაწლი და იმაზე კი არ ფიქრობენ, რომ “შუბი ხალთაში არ დაიმალება”. სხვა რომ არა იყოს-რა, იმდროინდელი რუსულენოვანი დოკუმენტები და ოფიციალური რუსი ისტორიკოსები თავიანთ წიგნებში შავით თეთრზე აღბუკდავდნენ ალექსანდრე ბატონიშვილის საქართველოში შემოჭრისა და მისი თანამებრძოლების მამაცური ბრძოლებით რუსეთის ხელისუფლებისათვის არაერთგზის მიყენებულ ზიანს, მარცხს თუ შიშს.

საქართველოში მყოფმა რუსმა მოხელეებმა არაერთხელ დაადასტურეს დიდი ქართველი მოღვაწის ალექსანდრე ბატონიშვილისადმი გა მოხატული სახალხო სიყვარული, ღრმა პატივისცემა - დაფასება.

როცა საქართველოში ალექსანდრე ბატონიშვილის თანამებრძოლები შემოიჭრებოდნენ, თავად ალექსანდრე, როგორც საერთო მეთაურსა და ღირსეულ ხელმძღვანელს შეეფერებოდა, ყველაფერს აკეთებდა იმისათვის, რომ მის თანამებრძოლებს გარედან მეზობელ სახელმწიფოთაგან მხარდაჭერა ჰქონოდათ, ხოლო ქართლის, კახეთის, იმერეთისა თუ სხვა კუთხეებიდან უცხოელთა უღელქვეშ მოქცეულთაგან უშიშარი პატრიოტები მათ მრავლად მიშველებოდნენ, თავგანწირული, სამართლიანი ომის ყოველ კუთხეში მიმდინარე ბრძოლებში.

კახეთში ალექსანდრე ბატონიშვილის ბრძოლებს ალექსანდრე ბენდიანიშვილი აკავშირებს მაშინდელი საერთაშორისო მდგომარეობის, კერძოდ, რუსეთში ნაპოლეონის არმიის ძლევამოსილი სვლის შედეგთან: “ეროვნული მოძრაობის ხელმძღვანელებმა, - წერს მკვლევარი, - მათმა აღიარებულმა ლიდერმა ალექსანდრე ბატონიშვილმა სწორად შეაფასეს შექმნილი სიტუაცია, სცადეს მისი გამოყენება საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვის”.

მეცნიერი განაგრძობს ეროვნული მოღვაწის დახასიათებას.

ალექსანდრე ბატონიშვილი კარგად იყო გარკვეული შექმნილ სიტუაციასა და საქართველოს საზოგადოებრივ ძალთა განწყობილებაში. დიდი განმათავისუფლებელი ომის დაწყებისათვის იგი უკეთეს დროს ვერც ისურვებდა. ნაპოლეონი უკვე მოსკოვში იყო შესული, რუსეთ-ირანის ომი ისევ გრძელდებოდა და თურქეთიც შევიწროებული მეზობლის წინააღმდეგ საბრძოლველად ხმალს ღესავდა. უფლისწულს რამდენადმე აფიქრებდა მხოლოდ ქართველი ხალხის ანტიირანული განწყობილება. მან კარგად იცოდა, რომ რუსეთის დაპყრობითი პოლიტიკის წინააღმდეგ მებრძოლ ქართველებს კიდევ უფრო აუტანლად მიაჩნდათ ირანელთა ბატონობა. ამიტომაც ალექსანდრე ბატონიშვილი თანამებრძოლებს, მთელ ქართველ ხალხს არწმუნებდა, რომ ირანის ჯარი საქართველოში შემოვა, მაგრამ არა ქვეყნის დასაპყრობად, არამედ ბრძოლაში დასახმარებლად, საქართველოს სამეფოს აღსადგენად.¹

აღმოსავლეთ საქართველოში 1812 წლის მღვდვარებისას სამშობლოში შემოჭრილი ალექსანდრე ბატონიშვილი ხალხს მოეველინა განმათავისუფლებლად, ამიტომ იყო, რომ მოსახლეობა მკერდით იფარავდა მას და ხშირად მოხერხებულად უბნევდა გზაკვალს მეფის ადგილობრივ მოხელეებს თუ რუსეთის დამქაშრეაქციონერ ქართველ და სხვა სამხედრო მოღვაწეებს.

¹ ალ. ბენდიანიშვილი, საქართველოს ისტორია 1801-1921 წწ. თბ., 1999. გვ. 28-29.

1812 წლის აჯანყება ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი მოძრაობა იყო, რომელშიც ალექსანდრე ბატონიშვილმა თავისი მხედრული ნიჭით, ენერგიულობითა და სიმამაცით წარუშლელი კვალი აღბეჭდა.

“ამ დაუცხრომელ მოღვაწისათვის, - აღნიშნავდა ნ. ბერძენიშვილი, - 1801 წლის შემდეგ ვიდრე 1830 წლებამდე ამიერკავკასიაში იშვიათი იყო ცოტად თუ ბევრად ღირსშესანიშნავი პოლიტიკური მოვლენა, რომელთანაც ალექსანდრე ბატონიშვილის სახელი არ იყოს დაკავშირებული”.¹

სამართლიანობა მოითხოვს, ზოგჯერ ო. მარკოვასაც მიუზღოთ დამსახურებისამებრ. 10 ოქტომბერს, დღის 5 საათზე შილდასთან გამართულ უსასტიკეს 7 საათიან შეტაკებაში ეს ავტორი არ ივიწყებდა ქართველთა თავდადებას და სამართლიანად წერდა, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილის რაზმელი ქართველები და ლეკები ცოცხლად არ ნებდებოდნენ.²

ამასთან იგი აღნიშნავდა 12 ოქტომბერს სოფ. ენისელთან ბატონიშვილთან სურსათით დატვირთულ მოხერხებულად მისული რაზმის საოკუპაციო რეჟიმის დამცველ მოხელეთაგან უმოწყალოდ ერთიანად ამოწყვეტას.³ ეს ამ უცხოელი მკვლევარის უნებლიე აღიარებაა.

ალექსანდრე ბატონიშვილი თანამებრძოლებისადმი ყურადღებოანი, გონიერი პოლიტიკოსი, გამჭრიახი სარდალია მეომარ რაზმებთან დამოკიდებულებასა და ძალთა განწყობილების უბადლო შეფასებაში.

1812 წელს კახეთში მიმდინარე ბრძოლათა სურათის ჩვენებისათვის, აჯანყებულთა სამხედრო მანევრის შესაცნობად და სხვა, მეტად მნიშვნელოვანია ალექსანდრე ბატონიშვილის 1812 წლის 7 ოქტომბრის წერილი. იმ დროს საქართველოს სამხედრო გზის მპყრობელი პაპოა აბელიშვილისა და გორჯასკ ნათალიშვილისადმი: “... თქვენი წიგნი მოგვივიდა და რაც მოგეწერათ, ვცანთ. ვიცით აქაურს ამბავს იკითხავთ, ამასწინათ რომ შილდას შემოვიდა ტახუნევის⁴ ჯარი და როგორც სხვა მლთით დაეცა... ახლა კიდევ ისევე შეფი გაგვეპარა და ყვარლის ციხეში მივიდა. ქისიყიდამ დიმიტრი კნიაზი წამოვიდა ერთმანეთისათვის ყავლი მიეცათ და ზარბაზნები დაუცალეს. ესეც ყვარლიდან გამოვიდა და ფაშაანის ფონზე მივიდა. აქედან ამას დახვდა ჩვენი ჯარი და გაღმიდან კნიაზს და მოუხდათ სროლა. დილით მოკიდებული

¹ ნ. ბერძენიშვილი, დას. ნაშ. გვ. 459.

² О. Маркова, указ. соч. с. 110.

³ Там-же. ст. 111.

⁴ ტახუნოვი, ეს პოლკოვნიკი ტიხანოვსკია.

ხადამოდის განუწყვეტელი ცეცხლი იყო... ჯარი რომ დაიდგა და დამეძაც უსწრა, ჩამოეცადნენ და ჩვნი ჯარი რომ ნახეს ხელცარიელი, დამე მიპარეით ფაშაანში ერთად შეიყარნენ და ამავე შიღდის ბოლოს დადგენენ. ჩვენ გ'ზა მივეციით და ველის-ციხის ბოლოს იმათ ნასადგომარზედ ჩვენ დავედქით. გამოდმა რომ გამოსვლა დააპირეს, სანაგარდოელნი და ოთხასი ღეკი იმ ფონზედ დახედნენ და სროლა აუტეხეს. აქედამ ჩვენი ქისიყისა და ღეკის ჯარი შეეჯახნენ და საშინელი სროლა მოხდა, რომ სულ ყათლანი დამართეს... ღვთის მოწყალებით, ჩვენ ჯარები გვემატება, ეს რუსები სუსტდებიან... ქვემოურის ამბავს იკითხავ, ეს არტაშევი რომ არის, მთავარმართებელი, შაჰზადას შემოსაფრული ჰყავს... იმის იმედი ნუღარა გაქვს, რომ აქეთ შეძლოს მოსვლა!

სარდლის კაცი და წიგნი მოგვივიდა ერეწინდამ. ისიც თორმეტის ათასის კაცით გუმბრსა და ყარაქილისას მოსულა და წიგნი მოუწერია, რომ თქვენს ამბავს ველით თუ გინდა ყაზახში გავალთ და თუ გინდა შენთანო... ყაზახში გვინდა მოვიწვიით:

ახლა მანდაური საქმე თქვენ იცით, როგორაც ბეჯითად მოიქცევით!"¹

გვიქრობთ, აქ აღდგენილი ბრძოლათა ეპიზოდები ნათლად გვიხვენებს აღექსანდრე ბატონიშვილის სამხედრო ნიჭს, შორსმჭვრეტელობას, დიპლომატიასა და მისის რაზმელების გმირობას უახლესი ტექნიკით მძლავრად აღჭურვილი რუსეთის რეგულარული ჯარის გაწრთვნილ ნაწილებთან გადახდილ ბრძოლებში.

როგორც ნაშრომის დასაწყისში აღვნიშნეთ, ერეკლე II-ის სამეფო კარზე აღექსანდრე ბატონიშვილმა დიდი სამხედრო ნათლობა მიიღო, რაც შემდგომში მისგან განხორციელებულ ფართო საბრძოლო ღონისძიებებში უვნებლად გამოსვლისა და გამარჯვების საწინდარი ხდებოდა.

რა იყო ამის მიზეზი? ამ კითხვას პასუხობს აღ. ბენდიანიშვილი. "რუსეთის რეგულარულ არმიას გაწვრთვნილობა - შეიარაღებით, - წერს მკვლევარი, - დიდი უპირატესობა ჰქონდა, პირისპირ ომში ასეთი ჯარის დამარცხება ძნელი იყო, მაგრამ მოწინააღმდეგის ამ უპირატესობას აღექსანდრე ბატონიშვილმა თავისი ცხენოსანი ჯარის უპირატესობა, სწრაფი მოძრაობისა და მანევრირების უნარი დაუპირისპირა. რუსთა სარდლობა თავისი ქვეითი ჯარის დაყოფას ვერ ბედავდა.

¹ ციტირება ე. ორჯონიკიძის გამოცემულ აღექსანდრე ბატონიშვილის წერილებიდან. გვ. 84.

მთელი რუსული არმია ზოზინით დასდევდა ბატონიშვილებს ლაშქარს, რომელიც ადგილს ხშირად იცვლიდა, მოულოდნელი დარტყმებით დიდ ზარალს აყენებდა მტერს და უცბადვე გაეცლებოდა. ალექსანდრე ბატონიშვილმა მოსახლეობის მხარდაჭერის წყალობით მოწინააღმდეგის ყოველი ნაბიჯი იცოდა. რუსთა ჯარის სარდალს დიმიტრი ორბელიანს წარმოდგენა არ ჰქონდა აჯანყებულთა ძალების განლაგებაზე და ბატონიშვილის ლაშქარს ზოგჯერ რამდენიმე დღის განმავლობაში უშედეგოდ ეძებდა. ყოველი მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვანი ბრძოლის შემდეგ, რომელშიც ერთი შეხედვით მთავრობის ჯარი იმარჯვებდა, გენერალი დ. ორბელიანი მთავარმართებელ რტიშჩევს ბატონიშვილის "საბოლოო დამარცხების" ამბავს აცნობებდა. მკურობელი ელოდა ალექსანდრე ბატონიშვილის გაქცევას და მის დასატყვევებლად ზომებს ღებულობდა, მაგრამ ასეთი "საბოლოო დამარცხება" ხშირად მეორდებოდა. ბოლოსდაბოლოს რუსმა გენერლებმა გაიგეს, რომ ბატონიშვილი ალექსანდრე კი არ მარცხდებოდა და გარბოდა, არამედ ადგილს იცვლიდა და ახალი დარტყმისათვის ემზადებოდა.¹

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილის რაზმთან ერთად, მტრების წინააღმდეგ მამაცურად რაზმებით იბრძოდნენ, მისი მომხრე ისეთი ძლიერი ფეოდალები, როგორც იყვნენ საგარეჯოს მოურავი თადია ჩოლოყაშვილი, თელავის მაზრაში ბატონიშვილის რაზმის მთავარი ორგანიზატორთაგანი ომან ჩოლოყაშვილი, დიმიტრი ვანჩაძე, სამხედრო გზაზე ბატონიშვილის დავალებათა შესრულებისათვის იღვწოდნენ: გორჯასპი ნათალიშვილისა და პაპია აბულიშვილის რაზმი და სხვანი.

სამწუხაროდ, ასეთ ეროვნულ მოძრაობას საქართველოში სახელმწიფოს აღსადგენად, გამოთიშული იყო დიდგვაროვანი მოხელე გაბრიელ ყაზბეგი.

ალექსანდრე ბატონიშვილი ამ მოხუცისადმი არ იშურებდა დიპლომატიურ ხერხებს, რისხვა-მუქარას, დაყვავებას. გაბრიელ ყაზბეგის თავის მხარეზე გადმოსაყვანად, თავად ალექსანდრე ბატონიშვილთან თუ მის მშობლებთან ამ საგვარეულოს ღირსეული თანამშრომლობის ფაქტების გონივრულად მოშველებით გ. ყაზბეგს იგი უღვივებდა თავმოყვარეობა-ღირსების გრძნობას ეროვნული მოძრაობის ხელშესაწყობად და მოუწოდებდა სიტყვის გამტეხთა წინააღმდეგ მამაცურად მებრძოლ ქართველთა მრავალწლიანი ომის გამარჯვებით დაგვირგვინებისათვის.

¹ აღ. ბენდიანიშვილი, დას. ნაშ. გვ. 29.

ახეთი სახალხო მღელვარების დროს ჯეშმარიტი მკვლევართან ერთიერთი თახადგომის ქაის ალექსანდრე ბატონიშვილია და გ. ყაზბეგის ურთიერთობას გვიდასტურებს მრავალი დოკუმენტი...

აქ მოგვყავს 1812 წლის 7 ოქტომბერს ალექსანდრე ბატონიშვილისაგან ყაზბეგისადმი გაგზავნილი მეტად თავაზიანი, გონივრულად შედგენილი წერილი: "ქ [რისტე]. მის კეთილშობილება ყაზბეგისშვილს, გაბრიელს საქართველოს მეფის ძე ალექსანდრე ძმურის სიყვარულით მოვიკითხავ". ბატონიშვილი ენერგიულად, ტაქტით ცდილობდა გავლენა მოეხდინა მთების ამ ამაყ შეილზე, წარსულში ქართლ-კახეთის სამეფო კართან ყაზბეგთა სახლის შვილების სანიმუშო ურთიერთდამოკიდებულების გახენებითა და სხვა. "... სანატრელის მამის ჩვენის მეფის ირაკლისაგან მამის შენის პატივისცემა კარგად მახსოვს, - სწურდა ალექსანდრე გ. ყაზბეგს, - მეც იმისი შვილი ვარ. უკეთესს პატიეს მოგაპყრობ. დ[მერთს] ენდუ, მე მერწმუნე და იმ სანატრელის მეფის ერეკლეს საფლავს, რომ შენ ჩვენგან სიყვარულისა და პატივისცემის მეტი არა ნახო რა". ეს ეროვნული მოღვაწე ამასთან მტკიცედ ჩააგონებდა ადრესატს: "მაგ რუსების წარმავალი არის და ჩვენი წყალობა წარუვალი და საშვილიშვილო არის... დ[მერთს] ერწმუნე, ყოვლის შენის გულისწადილს აღვისრულებთ... ახლა არის ერთგულების ქამი და სამსახურის."¹

ცხადია, მახების საბრძოლველად დარაზმებითა და ბრძოლებით გამოჩენილი ორგანიზატორი ბატონიშვილის მიზანი იყო მასობრივ ეროვნულ მღელვარებაში მაღალი რანგის მოხელეთა მრავალად ჩაბმა. საქართველოს განვითარების იმდროინდელი სოციალ-ეკონომიკური და სავალალო პოლიტიკური მდგომარეობის გამო, ეს ურთულესი, თითქმის შეუძლებელი საქმე იყო. ამის მიუხედავად ეს მოღვაწე გაბედულად იბრძოდა და გ. ყაზბეგის ეროვნულ მოძრაობაში ჩასაბმელად, თავის ხმას ერთობლივ არაგველების,

ფშავლებისა და სხვა კუთხეში მცხოვრებთა ხმასაც უერთებდა.²

პირიქითა და პირაქეთა კავკასიელების დამაკავშირებელი მოხერხებული ადგილის მფლობელ გ. ყაზბეგისადმი განსაკუთრებული ყურადღება არ იყო შემთხვევითი.

სახალხო მღელვარების დროს ამიერკავკასიის რუსეთთან დამაკავშირებელ ამ სასიცოცხლო ადგილმდებარეობის გამო გ. ყაზბეგის უფლებები გაზარდეს, რის გამოც მას ავტორიტეტი

¹ ე. ორჯონიკიძე, დასახელებული ნაშ. გვ. 81.
² იქვე: ერთობით არაგველებისა და ფშავლების წერილი გრ. ყაზბეგისადმი გვ. 82.

ერთბაშად აუმაღლეს, თანდათან საამისო საზოგადოებრივი აზრის გარდაქმნაც მოინდომეს.

ყაზბეგთა სამფლობელოს ასეთ ფრიად მნიშვნელოვან სტრატეგიული უპირატესობის გარდა ამ საგვარეულოს უფროსის ეროვნულ მოძრაობაში ჩართვას დიდი პოლიტიკური მნიშვნელობა ჰქონდა. ამას კარგად ხედავდა ალექსანდრე ბატონიშვილი და ფუჭ, უზომო დიდების მაძიებელ გ. ყაზბეგის გარდაქმნას ფიქრობდა.

გ. ყაზბეგის 1812 წლის მოძრაობაში მონაწილეობა დიდად გაააქტიურებდა და გააფართოებდა უპირველესად მთიანეთის მოსახლეთა ბრძოლას რუსეთის საოკუპაციო რეჟიმის წინააღმდეგ.

გ. ყაზბეგის რუსთა საწინააღმდეგო მოღვაწის ხმა შორს გავრცელდებოდა იმიერ თუ ამიერკავკასიაში, რუსეთში, მახლობელი აღმოსავლეთის ქვეყნებში. ამასთან შორსმჭვრეტელი პოლიტიკოსი ალექსანდრე ბატონიშვილი თავიდანვე იჭერდა თადარიგს დარიალზე გამავალი დიდი სავაჭრო-ეკონომიკური და პოლიტიკური მნიშვნელობის ტრაქტის დასაკავებლად.

ამითაც იყო განპირობებული, რომ გ. ყაზბეგისაგან უპასუხოდ დარჩენილი ეს დიდი სამხედრო მოღვაწე კვლავ შეთანხმებისაკენ მოთმინებით, გონიერულად და მტკიცედ მოუწოდებდა თავისი სახლის ძველ მეგობარს გ. ყაზბეგს: “მეფის ძე ალექსანდრე ძმური სიყვარულით მოგიკითხავ კეთილშობილო ყაზბეგის შვილო გაბრიელ, - წერდა მას ალექსანდრე 1812 წლის 17 სექტემბერს, - ამდენს წიგნს გწერთ, არ ვიცით, მოგდის თუ არა, ვინც მაინდამ მოდიან, შენს ერთგულებას გვიცხადებენ...”

ღმერთს ენდე, ყმით გაგამდიდრებ და მამულით და ნივთით საშვილიშვილოდ. თავდებები ეს არის, რომ მოგვიცია მთელი მთა და ბარი... ჩვენი გვარის საქმე იცი, რომ რასაც ვიწერები, ღვთის წინაშე სწორეს

ვიწერებით! ...”¹

თუმცა მოხდა ისე, რომ გაბრიელ ყაზბეგმა ბოლომდე უერთგულა რუსულ ხელისუფლებას, რისთვისაც მან და 1812 აჯანყების დამთრგუნველმა სხვა თავადებმა მაღალი სამხედრო ორდენები მიიღეს.²

¹ იქვე გვ. 83. ჩანს, ამ წერილის მიღების შემდეგ, გ. ყაზბეგი სწრაფად გადაბარგდა იმიერკავკასიაში, ღარსის ციხესიმაგრეში. გვიან გ. ყაზბეგი განმარტავდა, რომ შორს გადაბარგების მიზეზი იყო სტეფანწმინდაზე განხორციელებული რამდენიმე მძლავრი შეტევა.

² სცსსა. ფ. 2, აღ. 2. საქ. 1368, ფ. 13-14.

სამხედრო გზახიას ერთად ალექსანდრე ბატონიშვილს და მის
ყურადღებას აქცევდა ქართლს, რომლის დაჭერაც მას დიდად
გაუადვილებდა ქრცხინვალის, დუშეთის, თბილისის და სამხედრო
გზის საიმედოდ ჩაკეტვას.

ალექსანდრე ბატონიშვილის ქართლის ყოფილ სამეფოში
განხორციელებული ღონისძიებებიდან აღსანიშნავია ასევე რაზმე-
ბის გაგზავნა: დიღმის, დოესის, კავთისხევის, საგურამოს, გაღა-
ნისა და მცხეთის გასასვლელთა გადასაკეტად.

უფრო სამხრეთით მდებარე პუნქტებიდან: ატენიდან, კასპიდან,
გორიდან, სურამიდან და სხვა ალექსანდრეს შესაერთებლად
მრავლად მოდიოდნენ. მათ შორის: პეტრე, სოლომონ, ნიკოლოზ
და პავლე ავალიშვილები, ელიზბარ და ზაქარია ციციშვილები,
მღვდლები იოსებ ზაალიშვილი, ზებუნე შატბერაშვილი,¹
სოფლების: ნინბისის, ნინალეს, ნოსტეს, კავთისხევის, კეხვის,
თელეთ-გორის, მუხრანის, დირბის, ქარელის, ქვეშისა, ღართი-
სყარისა და სხვა სოფლების აზნაურები და გლეხებიც იმედით
ერთიანდებოდნენ ალექსანდრე ბატონიშვილის რაზმებში.

1812 წლის შემოდგომაზე ასზე მეტი კაცი მოუვიდა ალექსან-
დრეს საქართველოს საზღვრებში შემოსვლისთანავე, სექტემბრის
17 რიცხვში მას მოწოდებები გაუგზავნია ქართლის თავდაზნა-
ურობისადმი, რომელიც ისტორიოგრაფიაში გავრცელებული აზ-
რის მიხედვით, არ გამოეხმაურა საერთო-სახალხო აჯანყებას:
“რუსეთის მთავრობა, - აღნიშნავს ნ. ბერძენიშვილი, - მოხერხე-
ბულად იყენებდა ქიშის, თავადებს შორის და თავადის სახლის
შიგნით სახლიკაცებს შორის რომ არსებობდა. თითოეული თავ-
ადის სახლში ის თავის ერთგულს იჩენდა, მის სახლისთაობას
მხარს უჭერდა, ნაცადი და უტყუარი ხერხი იყო. ერეკლეს მოღა-
ლატე ქსნის ერისთვიანთ სახლი ბაგრატიონთა სახლის კარზე
აღადგინეს, ამილახვართ სახლში ერეკლესა და მისი შვილების
ერთგული ოთარის ადგილზე მისი მოქიშპე წამოსწიეს...”²

საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივის ფონდებში
დაცულია დოკუმენტები, რომლებიც ცხადყოფენ, რომ გარდა თავ-
ადებს შორის შუღლის გაღვივებისა ან მოსყიდვისა, რუსული
მმართველობა მცირედი ეჭვის შემთხვევაშიც კი ქართლელი თავ-
ადების პირდაპირ ტერორს, დარბევას, მამულის აოხრება-
ნამორთმევას იწყებდა. ამისი ნათელი მაგალითია ქართლის
სოფელ ბრეთის თავადის სოლომონ ავალიშვილის შიშნარევი
ჩვენება: “... შევიტყე რომა ჩემისა წარსვლისა და გაქცევისა აქვსთ
გამოცხადებულნი ნაწილნიკებთა. შევშინდი და მოვედი-ო.”

¹ სცსსა. ფ. 16, აღ. I. საქ. 373. ფ. 2 r. 4 rv.

² ნ. ბერძენიშვილი, დასახ. ნაშ. გვ. 448.

1812 წლის სექტემბერში ქართლში, სოფლებში: ბრეჯინაში, დისი და სხვა გამოხდნენ ალექსანდრე ბატონიშვილის მორბედელები საამბოხო წერილებით. ბატონიშვილის ერთ-ერთი ასეთი მხარდამჭერი და ავტორია რევაზ ცალქალამანიძე, რომელმაც სოლ. ავალიშვილს გადასცა ალექსანდრეს წერილი: “მომცა წიგნი და თითონ წავიდა, - აღნიშნავს თავადი ავალიშვილი, - და გაეხსენ იგი, რომელიცა მახსოვს მას შინა დაწერილობა საყუდრი, რომა მოწვალენო კვლმწიფენო ჩემნოვო თავადნო ავალიანო, თქუენა იყავით მოსამსახურენი ერთგულნი და გულს მოდგინენი მამისა ნუენისა ნუფისა ერეკლესი და დაგიქცუვით აგრეთვე სისხლიცა და ამოუედი საქართველოსა შინა და მრავალნი კახეთისა თავადნი მომემხრნენ მე და გთხოვთ, რომ მოხვიდეთ თქუენც ჩემთან. და იყო კვლის მოწერილი ბატონის შვილისა ალექსანდრესი”.¹ როგორც აღნიშნავს პროფესორი ე. მამისთვალიშვილი, “აღმაშფოთებელი წერილები ვრცელდებოდა გორის მაზრის გლეხებში. ისინი... არ მალავდნენ სიხარულს კახეთში მომხდარი აჯანყების გამო.”²

მიუხედავად რუსული ხელისუფლების დიდი მცდელობისა, ჩაეკეტათ ქართლი და მოძრაობის ლოკალიზება მოეხდინათ, ქართლის მოსახლეობის ნაწილი (თავადაზნაურობა და გლეხობა) მაინც დგებოდა ალექსანდრე ბატონიშვილის მხარეზე. თუმცა არ იყო ბრძოლა ისეთი მასიური, როგორც კახეთში, მაგრამ ამბოხების ალი ქართლს ნამდვილად ასდიოდა. სოფელ ალისა და საკორინთლოს თავადები პეტრე ავალიშვილი და ედიშერ ამილახვარი, როგორც ჩანს, მოვიდნენ და მხარში ამოუდგენენ საქართველოს საზღვრებში შემოსულ ერეკლეს ძეს. სოლომონ ავალიშვილი წერს: “შემდგომადა (იე) დღესა კვირასა დამესა წაუედიოთ სამნივე სოფელსა საკორინთლოსა და დაიწვეს ყვირილი პეტრემა და ედიშერმა იქ მცხოვრებულთან, რომ ბატონის შვილისა ჯარი მოვიდაო. მე შევშინდი და წამოვედი იმათგნივა”.³ ჩანს, გამოხსუნლად ცრუობს რუსთა რისხვის თავიდან ასაცილებლად, ან ნებისყოფასა და მამულიშვილურ გრძნობას უღალატია სოლომონ ავალიშვილსათვის, ხოლო ზემოაღნიშნული ორი თავადი “წავიდნენ ბატონიშვილთანა თუ ტყეში არიან სადმე მიფარებულიო.” როგორც ჩანს დოკუმენტიდან, მათ ბატონიშვილთან გაუგზავნიათ მორბედები: აზნაურ ქარსიძის ყმა პეტრე აბრამიშვილი და გიორგი ამილახვრის ყმა პეტრე ვარძელაშვილი საპასუხო წერილებით.

¹ სცხსა, ფ. 16, აღ. 1, საქ. 1290, ფ. 20რ.

² ე. მამისთვალიშვილი, გორის ისტორია. ტ. II. გორი 1999. გვ. 255.

³ სცხსა, იქვე. გვ. 20 v.

ბატონიშვილ ალექსანდრეს რომ უამრავი მხარდასაჭერად
მეავდეს ქართლში, ამაზე შეტყვევებს სცხსა-ს, და ქიხ-ს ფონ-
დებში დაცული დაპატიმრებულ ქართლ-კახეთის თავადაზნაუთა
სიები.¹

სახალხო მღელვარების ტალღამ აღმოსავლეთითაც გადა-
ინაცვლა. ალექსანდრე ბატონიშვილის შესაპყრობად შეიარაღე-
ბული სამასი ცხენო-სანის გამოგზავნაზე უარი თქვეს ყაზახელმა
აღებმა. რუსთა საოკუპაციო ხელისუფლება გმირის გასანად-
გურებლად მზაკვრულ ხერხებსაც არ მოერიდა და მას ფარულად
მიუგზავნა მკვლელი.

ამას მოწმობს მაიორ თავად დავით ციციშვილის 1813 წლის
18 თებერვლის მოთხოვნა გორის მხარის უფროსის პოლკოვნიკ ა.
რენიერი-სადმი: “გავლილ 1812 წელსა შეთანხმებისამებრ თქვენის
მაღალკეთილშობი-ლებისა, მე... სარგებლობისათვის სახელმწი-
ფოსა, შევწირე მსხვერპლად მშობელი ძმა ჩემი, პოდპორუჩიკი
ელისბარ ციციანოვი, რომელიცა წარვიდა კახეთსა შინა ანუ
დაეჭირა და ანუ მოეკლა გაქცეული ბატონიშვილი, რომელმაცა
სცნა არაკეთილმოწადეთა ჩვენთაგან ამაზედ დაპირება მისი, და
წარგზავნა ძმა ჩემი სიფრთხილით ერევანსა შინა”.²

ეს იცის, რამდენ ასეთ ფარულად მოგზავნილ მკვლელს
გადაურჩა სამშობლოს კეთილშობილებისათვის მებრძოლი ქართ-
ველი ბატონიშვილი ალექსანდრე, რომელიც გმირობა-მამაცობასა
და მხედართმთავრის უებრო ნიჭს ავლენდა ამ დიდი სახალხო
მოძრაობის უამს.

ალექსანდრე ბატონიშვილის რაზმებმა 20 ნოემბერს ალყაში
მოაქციეს სიღნაღი. წარუმატებელი ალყის შემდეგ სიღნაღის
ციხიდან უკუქცეული ალექსანდრე ბატონიშვილი ჩალაუბნის
გავლით კაკაბეთში მივიდა. ხოლო 25 ნოემბერს მიადგა მანავს.

საგარეჯოში მღვარი გენერალ სიმონოვისის წინააღმდეგ
საბრძოლველად ქართველ ბატონიშვილს 8 ათასამდე მებრძოლი
შეუკროდა.

26 ნოემბერს სოფ. მანაეთან ალექსანდრე ბატონიშვილის
მრავალათასიანი შენაერთის ცხენოსნებმა შეუტიეს ობელიანისა
და სიმონოვისის გაერთიანებულ კოლონას, მაგრამ დამარცხდნენ.

¹ სცხსა, ფ. 16, აღ. 1. ს. 373. გვ. 1-8. ქიხ. ფ. Hd. ს. 9025. როგორც ამავე
სიებიდან ირკვევა, სოლომონ და პეტრე (მას ჰქონია ვერცხლის ხმალი
წარწერით: “მამაცობისათვის”) ავალიშვილებს მართლაც დაუდვიათ თავი
მამულისა და ალექსანდრეს სიყვარულისათვის. ისინი 1813 წელს რეპრე-
სირებულთა რიგებში აღმონდნენ.

² სცხსა, ფ. 16, საქ. 1474, ფ. 5.

მათ უკან დაიხიეს. მხედრები დაღესტნელი აღმსარებლობით მდინარე იორს დაუქვენენ, ქვეითნი ველისციხისა და გავაზისაკენ გაემართნენ. გზაში მათ შემოეჩხათ ტიხანოვსკის რაზმი.

აქედან აჯანყებულები პარტიზანული ბრძოლის გზას დააგნენ, ეს იყო მათი მეთაურის ალექსანდრე ბატონიშვილის სამხედრო ღონისძიება მრძოლის გასახანგრძლივებლად და წარმატებათა მოსაპოვებლად.

ალექსანდრე ბატონიშვილი კისისხევით გაეშურა გომბორის მთისაკენ. სარდალმა შეიტყო თიანეთისაკენ ალექსანდრეს წასვლა.

რუსთა ჯარმა დაიწყო ფასანაურისა და სხვა პოსტების გამაგრება; მაგრამ მალე ზამთარმაც მოუსწრო.¹

მამაცმა, სტრატეგმა ალექსანდრე ერეკლეს ძემ ეს პერიოდი ძალთა გამრავლების, განმტკიცებისა და მტერზე მორიგი შეტევის მოსამზადებლად გამოიყენა.

აქვე შეგვიძლია დავსძინოთ, ახლადგამოვლენილი დოკუმენტის საფუძველზე ირკვევა ეროვნულ უმცირესობათა ერთი ნაწილის დამოკიდებულება ასეთ მძლავრ სახალხო მოძრაობისადმი.

თელაველი სომხების სახით, დეკანოზმა ტერ-ბაღდასარ სარქისოვმა. ტერ არუთინივმა და სხვა, არ დაახანეს და 1812 წლის ივნისში წერილით მიმართეს მთავარმართებელს: "... ოდეს იწყო უგუნურმან ფიქრმან კახეთისა ერთამან და აღშფოთდნენ..."

მათ სიტყვებს აქ აღარ განვაგრძობთ, რადგან გამოთქმული აზრი ნათლად გამოხატავს სახალხო აჯანყებისადმი გრიგორიანული აღმსარებლობის მწვემსთა აზრს.²

გრძნობდა რა, რუსეთის ტიტანურ სიმძლავრეს, ალექსანდრე ბატონიშვილი ფრთხილად ეკიდებოდა მასთან ურთიერთობის საკითხს, ცდილობდა იმპერატორ ალექსანდრეს ეცნო 1783 წლის ხელშეკრულებით რუსეთის მიერ აღებული ვალდებულებანი. ამავე დროს რამდენიმე მძლავრ ქვეყანას შორის ლავირების რთულ პოლიტიკას ადგა და ყოველ შესაძლებლობას იყენებდა თავისი სანუკვარი მიზნის, საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენის განხორციელებისათვის.

¹ В. Потто, История 44-го Драгунского Нижегородского полка. т. III, СПб 1893, с. 115.

² სცხსა, ფ. 2. ა. 1. 318. ფ. 56.

ალექსანდრე ბატონიშვილი კავკასიის მთიანეთში.

კახეთში მძლავრი სახალხო მღელვარების მიწველების დროს ალექსანდრე ბატონიშვილმა თანამებრძოლთა გუნდის ნაწილი ხუდადბეგის მეთაურობით სპარსეთს გაგზავნა უცხოეთიდან პოლიტიკურ-დიპლომატიური თუ სამხედრო მხარდაჭერის საძიებლად, ხოლო თავად, ამ დიდი მოძრაობის ორგანიზატორი და ბრძოლების გმირი შემცირებული რაზმებით თიანეთისაკენ გაემართა.

თანამედროვე მკვლევარმა კარგად უნდა გაიაზროს ეს მხარე: “ეს თიანეთი, - აღნიშნავს 1832 წლის შეთქმულების ერთ-ერთი სულისჩამდგმელი ალ. ორბელიანი, - ასეთი ადგილია, მართლაც შესაფერი ერთპირობის აღრეულობისათვის. შავი ზღუიდან მოკიდებული კასპიის ზღუამდისინ, რომელსაცა მარჯვნივ მომხრეთა აქუსთ მთელი მაჯვენა მხარე კავკასია და მთელი ქართლი, იმერეთით. მარცხენა მხარეს მთელი დაღისტნის კავკასია და მთელი კახეთი, მთელი სახანოებით: თვითონ მიმჯდარი კავკასიის ძირში, რომელსაცა აქეთ-იქით მომხრეთა ჰყავს მარჯვნივ კავკასიის მთიულეთი ოსებითა და მარცხნივ კავკასიის ხევსურ-თუშეთი, რომელიცა ეს თიანეთი გადმოჰყურებს თბილისს, ვითა ზევითგანა სიშორით ერთ ღღის საეალზე და სომხითის არარატსაც ჭელსა ვითა აწვდის პირისპირა.

ქართველებისაგან ამორჩეული ადგილი, მართლაც დიდი პლანი არის ამისთვის რომ აქ რაც მოუხსენეთ ეს ქვეყნები; მაშინდელი იმ ქართველების განზრახვით სულ ერთიან ამ ქვეყნებში აღრეულობა უნდა მომხდარიყო.

მთელი თიანეთი აპრიადდა; ეს აპრიადებული ხალხი კახეთში გავიდა და კახეთი ამათთან ერთად აპრიადდნენ...”¹

რა მიზნით მიმართა ამ დაულაღაჲმა, შეუდრეკელმა მოღვაწემ კავკასიის მთიანეთის, სამეცნიერო ლიტერატურაში აქამდე ნათლად წარმონეწილი არ არის, თუმცა ალექსანდრე ბატონიშვილის ამ უმნიშვნელოვანეს სტრატეგიულ ადგილებში ბრძოლამოღვაწეობის ცალკეულ ფაქტებს მრავალი მკვლევარი ეხება.

ალექსანდრე ბატონიშვილის მეტად მრავალმხრივ საქმიანობის ამ მნიშვნელოვანი პერიოდის შეუსწავლელობამ გვიკარნახა

¹ ქ. ხო, ფ. ს, ხაბ. №1656ბ, გვ. 19.

შეეხებოდათ მისი პოლიტიკური მოღვაწეობის საინტერესო საკითხს.¹

2002 წელს დაბეჭდილ აღნიშნულ ნაშრომში არ მოგვიხერხდა იმის ჯეროვნად აღნიშვნა, რომ სამშობლოს გათავისუფლებისათვის მუხლნაუხრელად მოღვაწე ალექსანდრე ბატონიშვილი კავკასია-მახლობელ აღმოსავლეთში, მაშინ სწრაფი ცვალებადი სიტუაციების მიუხედავად, კავკასიის მთიანეთში მრავალი წლის განმავლობაში წარმატებით იღწვოდა, ენერგიულად იბრძოდა საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენის დიდი გეგმის ხორცშესახსმელად.

ნიშანდობლივია, რომ 1812 წელს სამშობლოში მოსული ალექსანდრე ბატონიშვილი შედარებით მცირე რაზმით სექტემბერში პირველად თიანეთისაკენ გაემართა.

ძნელი სათქმელია, რა ზრახვებით ხელმძღვანელობდა იმ დროს ბრძოლა-შეტაკებათა ეს გმირი ორგანიზატორი.

ცხადია, გამოცდილი მხედართმთავარი თავისი დიდი სტრატეგიული გეგმის მიხედვით მოქმედებდა, მაგრამ ასეთი მიზანდასახულობის წახნაგების კონკრეტულად მითითება დღესაც ჭირს.

ერთი ნათელია, რომ ალექსანდრე აღმოსავლეთ საქართველოში გამოწვეული მღელვარებით, აჯანყებულებზე გააყვებულ ერთმორწმუნე ოკუპანტების წინააღმდეგ ბრძოლაში ბედის ანაბარად არ დატოვებდა მეამბოხეებს.²

როგორც 1812 წლის 8 სექტემბერს თიანეთიდან გაგზავნილი წერილიდან ჩანს ბატონიშვილი გივი ნაცვლიშვილის მეოხებით გუდამაყრელებს აცნობდა კაცის გაგზავნას ფშავესა და ხევსურეთს ჯარის შესაკრებად. ასეთი მაგალითის შემდეგ ალექსანდრე ტაქტიკიანად მიმართავდა გუდამაყრელებს შეკრებილიყვნენ და ბუღაჩურს დამდგარიყვნენ.³

კარგად მოფიქრებული და დიდი გულისხმიერებით შედგენილი წერილით მიმართა მან 1812 წლის 7 სექტემბერს გაბრიელ ყაზბეგს და მოუწოდა თიანეთს მისულიყო.

სხვადასხვა მხარეში ძალების შეკრებასთან ერთად დიდი ქართველი მოღვაწის ჩანაფიქრი საოკუპაციო ჯარებზე მოულოდნელ, ერთდროულ იერიშებს ითვალისწინებდა,⁴ რომ ჩვენს სამ-

¹ ვ. სუხიტაშვილი, ალექსანდრე ბატონიშვილი იმიერკავკასიაში. კრ. "შესხეთი", V, თბ. 2002.

² იხ. აღ. ორბელიანი, მამინემისაგან ღალატი მეფის ირაკლისა, ქბი, ფ. S, საბ №1652. გვ. 16-20.

³ ქბი, ფ Hd, საბ. № 14400.

⁴ ვ. სუხიტაშვილი, დას. ნაშ. გვ. 55-56.

შობლოში გაბატონებისათვის მოწადინებულ მტერს არცემოსა და ცემოსა შესაძლებლობა და რაზმები პირველსავე შეტაკებაში მოსპობილიყო.

ამის გამო იყო, რომ ალექსანდრე ბატონიშვილი მაშინ ენერგიულად იღწვოდა ჩანაფიქრის გასაღრმავებლად და გასაფართოებლად.

მამაცი და ერთგული თავისი თანამებრძოლების მეშვეობით ეს შორს-მჭკრეტელი მამულიშვილი ქართლში, ოსეთში, დაღესტანში, ყაზახში საავგიტაციო სამუშაოებს აფართოებდა.

როგორც ირკვევა, მრავალ ენაზე შექმნილი მოწოდებების აღმწესხვნელნი ასეთ დოკუმენტებს დროულად სრულყოფდნენ.

სამშობლოს დაცვის კეთილშობილური, ღრმა იდეების გამოხატველი მოწოდებები ოსტატ წამკითხველთა¹ გზნებარებით სათემო ადგილებში – საფიხვნოებში, თუ ცალკეულ ოჯახებში შეკრებილთა გონება-გულებს ხედებოდა და საბრძოლოდ აღანთებდა, ეს ეხება არა მარტო არაგვის ხეობის, არამედ კავკასიის ვრცელი მთიანეთის, ალაზან-მტკერისა და სხვა ხეობებში მცხოვრებთ, რომელთაც ალექსანდრე აცნობდა რუსთა საოკუპაციო ჯარების წინააღმდეგ არა მარტო ქართველთა გმირულ თავგამოდებას, არამედ ირანის შაჰის, ოსმალეთის სულთნის და გამონენილი სპარსელ-ოსმალთა სარდლების მეთაურობით ჯარების საქართველოსთან მოახლოებას.

გმირი მეფის, ერეკლე II-ის სახელოვანი მემკვიდრის ყოველი განცხადება კავკასიის მკვიდრთ არ აუჭკვებდათ, რადგან საკმაოდ რო გავიდა იმისათვის, რომ დიდი ბრძოლების გმირად აღიარებულ ალექსანდრე ბატონიშვილში მათ დაენახათ ახალი უებრო მხედართმთავარი, მარად გამარჯვებული მეფე ერეკლე.

ქართველი ბატონიშვილი არა მარტო ბრწყინვალე პოლიტიკოსი იყო, არამედ შესანიშნავი სამხედრო სტრატეგი, ორგანიზატორი, რაც ნათლად მქდაენდებოდა მხედართა გუნდების ჩამოყალიბებაში. შეკრებილი ჯარი რომ ალექსანდრემ რაზმებად - ათეულებად, ასეულებად, ათასეულებად დაჰყო, მათ სათავეში ბრძოლაში გამოცდილი მეთაურები ჩაუყენა და საბრძოლველად შემართულებს სხვადასხვა დავალებათა შესასრულებლად წარუძღვა, მეტყველებს მის დიდ სამხედრო ნიჭზე.

მცირე ჯგუფებად და მრავალრიცხოვან მებრძოლთა რაზმებად დაყოფილთა საერთო მიზანი მტრის ბანაკებში შეღწევასა და მათ გასანადგურებლად კონკრეტულ ამოცანა-დავალებათა შესრულებაში მდგომარეობდა.

¹ ვ. სუხიტაშვილი, ალექსანდრე ბატონიშვილის მოღვაწეობიდან ქ. "კავკასიის მაცნე", თბ., 2004, №9. გვ. 84.

როგორც აღვნიშნეთ, ასეთი ორგანიზაციით ალექსანდრე ბატონიშვილის ჯარი სახალხო მოძრაობის იმ დროს ყველაზე უფრო დაძაბულ ადგილებში მტერზე საარაკო გამარჯვებას იმკიდა. სხვადასხვა მიზეზთა გამო კარგად შეიარაღებულ რევოლუციურ ჯარებთან ხასკრძლივი ბრძოლა ახლად ჩამოყალიბებულ რაზმებს თანდათან გაუჭირდათ.

სახალხო მღელვარების შენელებითა და ჯარების ხანმოკლე შესვენებით მუამბოხე სულისკვეთების მქონე ბატონიშვილმა ალექსანდრემ ოსტატურად ისარგებლა და შეთხელებული რაზმების გადასახალისებლად და ძალების მოსაკრებად ზამთრის პირზე კვლავ მთიანეთს მიაშურა.¹

თიანელები, გუდამაყრელები, ფშაველები, ხანდოსხეველები, ხევსურები, მოხევეები, თაგაურელები, ქისტები, ჩანჩები და მთის სხვა მცხოვრებნი დიდებით, მოწიწებით შეხედნენ მებრძოლ ბატონიშვილსა და მის მამაც მხედრებს.

საქართველოში არსებული საოკუპაციო რეჟიმის მოხელენი, სამხედრონი და უფრო შორს მყოფი უცხოელები ყურადღებას არ აღუნებდნენ ალექსანდრე ბატონიშვილის მიერ გადადგმული ნაბიჯებისადმი. ყველას სურდა გაეგო, რას მოიმოქმედებდა, ბრძოლის რა გეგმას შესთავაზებდა იგი თავის სამშობლოს დამპყრობლებს. მათ ასეთ დიდ ინტერესს ქართველი მამაცი სარდლისადმი ვერ ანელებდა რუსეთში ნაპოლეონის უდიდესი არმიის წარმატებები და სამყაროს სხვა კუთხეებში მიმდინარე მძაფრი მოვლენებიც.

კავკასიაში რუსთა სარდლობისათვის არც ისე ადვილი იყო ალექსანდრეს გეგმებში გარკვევა, თუძეცა საამისოდ შექმნილი აგენტურის ქსელის მეშვეობით მათ მრავლად იგდეს ხელთ ქართველი მოღვაწის წერილები და სხვა მამხილებელი ცნობებიც დროულად შეკრიბეს.

უეჭველი იყო, რომ ქვეყნის გათავისუფლებისათვის ბრძოლების განახლება სახალხო გმირს მწვერვალებით შემოჯარულ მიუდგომელ ადგილებში გამოზამთრების შემდეგ ჰქონდა გადაწყვეტილი.

ფშავე-ხევსურეთს იგი მომავალი გადამწყვეტი ბრძოლისათვის მოსამზადებელ ადგილად იყენებდა.

ამ კუთხეების სხვადასხვა უბნებში განუწყვეტლივ იგზავნებოდნენ მოციქულები ალექსანდრე ბატონიშვილის წერილებითა და მოწოდებებით. მოუხელთებელი გმირის გამტან, სტუმართმოყვარე მთიელებში ყოფნა მოსვენებას უკარგავდა სამხარეო ხელისუფლების მესვეურებსა და თავიანთი უშუალოების

¹ Н. Дубровин, История войны... т. VI, с. 68-69.

გასამართლებლად იმპერატორისათვის გასაგზავნ დოკუმენტებში შეუკნებლად აღწერდნენ დაბეზღება-მლიქნელობა-შეთქმულების უსირცხვილოდ განხორციელებულ დასაგმობ ფაქტებს.¹

ჩანს, მთიელებზე განსაკუთრებულ კეთილ გავლენას ახდენდა ქართველი ბატონიშვილის მოწოდებები, რომელთაც ისინი თავიანთ საბრძოლო პროგრამად თვლიდნენ. ზედიზედ აწყობდნენ დივერსიებს როგორც სამხედრო გზაზე, ისე მრავალ ხეობაში.

“ხევსურეთს გაგზავნილ დამბეზღებელთაგან მიღებული ცნობებით დაერწმუნდი, - სწერდა ნ. რტიშხევი იპერატორს, - რომ მთიელებში სულ უფრო ღვივდება ჩვენი საწინააღმდეგო მოქმედება, მეორეს მხრივ, დაპატიმრებული ჯაშუშებისა და მათთვის ჩამორთმეული მღელვარებისაკენ მომწოდებელი წერილებიდან, რომელთა ორიგინალებსა და თარგმანებს ამასთანავე გიგზავნი, რათა დარწმუნდეთ, რა წილი უდევს ხელისუფლებას აღექსანდრე ბატონიშვილის ბოროტ გეგმებში - დავადგინეთ თქვენი იმპერატორობით უდიდებულესობის ჯარები შევიყვანო ხევსურეთში, ამით საშუალებას მოვუსპობთ ბატონიშვილს განაახლოს წინააღმდეგობა და ხელთ ვიგდებთ ან განვდევნით ხევსურეთიდან, დაეკარგავთ საქართველოდან რამდენად ძვირად არ უნდა დაგვიჯდეთ ეს. ხევსურები ყველა მთიულის სამაგალითოდ უნდა დაისაჯონ, რომ ამით აღვეკეთოთ მათი ბოროტი შეთქმულება მტკიცე ღონისძიებათა გაუტარებლად... საბოლოოდ ჩაეშლით ბატონიშვილის კავშირს სპარეთთან”.²

კავკასიის ჯარების მთავარსარდალი ხალხში მღელვარების გაღვივებაში მთლიანად აღექსანდრეს აღანაშაულებდა. მის მიმართ გატარებულ და გასატარებელ ღონისძიებებს ურცხვად ამართლებდა.

ხევსურეთის გარშემო ასეთი მიზნით მძლავრი რკალის შემორტყმის მიუხედავად თავის ძალებში დარწმუნებული აღექსანდრე წერილებით, ელჩებითა და სხვა საშუალებებით იმედიანად მოუწოდებდა აჯანყებისათვის კავკასიის მთიანეთის სხვადასხვა კუთხეში მოსახლეთ და ერთგულება-თანამეგობრობაში გამოცდილ მთიელებთან კავშირს კიდევ უფრო აღრმავებდა.

1812 წლის მიწურულს უკანა ფშავში მყოფი აღექსანდრე ბატონიშვილი არღუნის ხეობის გავლით შადილს მივიდა გამოსაზამთრებლად. იგი ბობღია ჭინჭარაულის სახლში მიუწვევიათ საცხოვრებლად.

¹ Акты, т. V, с. 363.

² Там же, с.395.

ხევსურეთს ყოფნის პერიოდი ამ მოღვაწეს გამოუყენებინა განმათავისუფლებელი ომის იდეების ფართოდ გასავრცელებლად და სხვადასხვა კუთხის ხალხის საბრძოლოდ დასარაზმავად.

ჯერ კიდევ 4 დეკემბერს ანანურიდან და თბილისიდან ნიჟეგოროდის დრაგუნთა პოლკის მეთაურმა გენერალმა სტალმა მიიღო ალექსანდრეს თიანეთისაკენ მოძრაობის ცნობა. შემდეგ მისთვის მოწოდებული ინფორმაციით მანვე გაიგო ქართველი ბატონიშვილის შადილს მისვლისა და მისგან გადაღებული პირველი სააგიტაციო ნაბიჯების შესახებ. სხვადასხვა გზით შეგროვილი ასეთი ცნობები რუსმა გენერალმა დროულად შეატყობინა მთავარსარდალ ნ. რტიშჩევს.

ფართო საზოგადოებისათვის კარგად არიან ცნობილი მთის თავისუფალი შვილები - ხევსურები, დიდ სიმაღლეებზე განფენილი მათი საცხოვრებლები, ციხე-სიმაგრეები.

რუსმა მოხელეებმა, სამხედრო პირებმა, წვლილი შეტანეს კავკასიის მთიანეთის ამ ნაწილზე ლეგენდების გავრცელებაში. მიუვალობის შარავანდედში გახვიეს პირიქითა და პირაქეთი ხევსურეთის სამომავლოდ მათთვის დასაპყრობი მხარეები. "მთელს კავკასიაში არ არის ამაზე უფრო მკაცრი და მიუვალი, - წერდა სამხედრო ისტორიკოსი ვ. პოტო,¹ - ცამდე აწვდილი გრანიტის კლდეები, ცაცხვის უღრანი ტყეები, უძირო უფსკრულები და მუდმივი თოვლით შემოზღუდული გაუვალი ხეობები, რომლებშიაც არ აღწევს მზის სხივიც. ამ მხარის მკვიდრთ, - დასძენდა იგი, - საუკუნეების მანძილზე არ პქონდათ საისტორიო მოვლენები და პროგრესი. ისინი ცხოვრობდნენ საზოგადოებრივი წყობის, საყოფაცხოვრებო პირობების, ტან-საცმლისა და შეიარაღების შეუცვლელად".

რუსმა მკვლევარებმა საქართველოს სამეფოში გმირ ხევსურთა როლზეც მიუთითეს. ისინი აღნიშნავდნენ, რომ გარკვეული შედავათებისა და ჯილდოს ფასად ხევსურებს ევალბოდან კავკასიის ვიწრო გადმოსასვლელების დაცვა - ქისტების, ჩაჩანთა, ლეკთა და სხვათა შემოჭრისაგან.²

კავკასიის მთიელების მისამხრობად აქტიურად იღწვოდნენ სპარსელები. მათთან ერთად და დამოუკიდებლად ალექსანდრე ბატონიშვილი მთაში მოწოდებებით გზავნიდა თავის თანამებრძოლებს.³

¹ В. Потто, История... т. II. с. 116-117.

² Н. Аносов, Утверждение... т. II. с. 405.

³ Акты, т. V. с. 699.

მრავალი ძლიერი შემოტევის დროსაც მტრებს ხევსურჯდნის დახმარება არ მიუღწევიათ. ძალად მთებსა და მიუვალ კლდე-ღრეებს დასაპყრობად ბევრი ერიდებოდა.

ბატონიშვილი მომავლის ნათელი იმედით აღსავსე მოწოდებას უგზავნიდა ფშავლებს თავისი ერთგული თანამებრძოლების მეშვეობით.¹ ხევსურეთში მყოფი ბატონიშვილი არ წყვეტდა კუთხეთა შეკავშირებისათვის ენერგიულ მოღვაწეობასა და მოწინააღმდეგე ძალებთან დიპლომატიურ ბრძოლა-ჭიდილს. 1813 წლის ადრე გაზაფხულზე, ჯერ კიდევ შატლის დანგრევამდე ამ ტრაგედიის ერთ-ერთ ორგანიზატორს, დიმიტრი ორბელიანს ბატონიშვილი ცინიზმითა და მეფური ტონით სავსე წერილს უგზავნიდა: “თქვენ მიერ წერილი მომივიდა, მაგრამ ადრინდელი სიტყბო არ ჰქონდა, - წერდა ალექსანდრე, - თქვენ უარესს გვიშვრებით, ყოველგან კაცნი გყვანან შემოყენებულნი. თუ თქვენ ისაქმებთ, მეც თქვენგან ვისწავლი ამისთვის, რომ კანონი ყოფილა; მერწმუნე, რაც ვანჩადისა და ზაქარიას პირით მომიხსენებია, წერილით, სწორე ეგ არის; გოგო-ბიჭებს უჯერებო, და რა ექნა, ჩემნი ესენი არიან, ვონეპარტის ვინ მომცემს მრჩევლად...”²

რუსების მხარდაჭერით დაიმედებული, ჩინ-ორდენტა მაძიებელი ყოყლოჩინა დიმიტრი ორბელიანი ერეკლეს ძის ამ მკაცრ მითითებებზე საკმაოდ თავხედურ პასუხს იძლეოდა: “... მოხვალ, კარგი და პატიოსანი. წამოდი, ფშავს გადმოდი ხახასა და შემატყობინე და მოგიყვან ჩემთან და როგორც მომიწერია, ყოველს შენს საქმეს ისე დაველოდები. და თუ არ მოხვალ და ნება შენია, ამ ცოტას ხანში მე მოვალ შენდა და გარდაწვევტილი ეს არის.”³

კაკეკასიის მთიანეთში ახალი საბრძოლო მოქმედებების მოსამზადებლად ასული ალექსანდრე ნამდვილად არ ფიქრობდა ტყვედ ჩაბარებოდა რუსულ ხელისუფლებას და მის დამქაშთა წინააღმდეგ მომავალ დაპირისპირებაში სასურველ გამარჯვებას გეგმავდა.

რუსული ხელისუფლება განუწყვეტლივ ადევნებდა თვალს ქართველი ბატონიშვილის მოქმედებას და დროულად ცდილობდა ფშავ-ხევსურეთის გზის ჩაკეტვას.

საოკუპაციო რეჟიმის მოხელეებმა ამ მიზნით ჩაიფიქრეს მზაკერული გეგმა და ფშავლების საქონელი დაიჭირეს.⁴ ამით სასოწარკვეთაში ჩაყარდნის ფშავლები შედრკნენ.

¹ ვ. სუხიტაშვილი, დას. ნაშ. გვ. 85-84. შდრ. ქსი. ფ. Hd, საბ. № 5692.

² სცსსა, ფ. 1448, აღ. I, საბ. № 9390.

³ სცსსა, ფ. 1449, აღ. I, საბ. № 1373.

⁴ კაკეკასიის მთავარმართებელმა ადრე გასცა ბრძანება დაეკავებინათ საძოვარზე მყოფი ფშაველთა 40 ათასი სული პირუტყვი. ადრევე

ფშაველი დეკანოზებისა და ხევისბერებისადმი აღექსანდრე ბატონიშვილის წერილები ამიერიდან წინანდებურად ვერ იპყრობდნენ ფშაველთა გულებს. ასეთმა მდგომარეობამ გავლენა იქონია მის გეგმებზე. ამიერიდან ფშაველები ერთობლივად ვერ გამოვიდნენ მტრის ჯარებისათვის ზურგში მახვილის ჩასაცემად.

სამშობლოს ერთიანობისათვის კაკასიის მთიელთა, ფშაველთა გამოთიშვას აუნაზღაურებელი ზარალი მოჰქონდა.

სხვა იყო ხევსურთა პოზიცია.

ხევსურეთში ლაშქრობის გეგმის შემუშავებისას რუსეთის ხელისუფლებამ ყურადღება მიაქცია ფშაველთა მდგომარეობას.

საკმარისია იმის აღნიშვნა, რომ კახეთიდან ფშავის გავლით ხევსურეთში მრავალი გზა გადიოდა. რუსთა საოკუპაციო ჯარების წინააღმდეგ ფშავეთა და ხევსურთა გაერთიანებულ ბრძოლებს დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა აღექსანდრე ბატონიშვილი.

ამ მოხერხებულ ადგილზე რუსების გამარჯვების უმთავრეს პირობად მას საქართველოსა და მის მოკავშირეთა ერთიანი ფრონტი ეგულებოდა.

ამ მიზნით განმსჭვალული ბატონიშვილი ადრევე იღვწოდა უპირველესად მთიელთა დასარაზმავად და მოწოდებებს აგზავნიდა ხევსურთა და მათთან დაკავშირებულ სხვა მთიელებისთვის.

1813 წელს აღექსანდრე ბატონიშვილი სწერდა დეკანოზ გამიხარდი მისრაშვილს: “ქ[რისტე]. მეფის ძე აღექსანდრე ძმურის სიყვარულით მოგიკითხავ თამარ დედოფლის საფლავის დეკანოზო გამიხარდი. მერმე შენი

დიდათ ერთგულება გვესმის და გიმადლით ღ[მრ]თის მოწყალებით ჩუენგან მაგიერს წყალობას მიიღებ. ახლა, რას წამს ეს წიგნი მოგივიდეს, მაშივე ხევსურეთსა და შადილელთ წიგნი უნდა შენ წაიღო და ერთი წამკითხავი უნდა იშოვნო და თან წაიყვანო, რომ ეს წიგნები წაიკითხოს. დიდათ მადრიელნი ვართ შადილელთა და იმედიც დაულო, რომ ჩუენგან დიდს წყალობას მიიღებენ.”¹

ფშავიდან გზების გადაკეტვის შემდეგ გენერალმა რტიშჩევმა ახლად შედგენილი ძლიერი რაზმი საგანგებო დავალებით გაგზავნა მდინარე არღუნისაკენ, შადილში ჩრდილოეთიდან მომავალი გზის ხელში ჩასაგდებად.

ხევსურეთში შესატრელად გამზადებული რუსეთის არმიიდან შერჩევით გამოკრებილი ოთხი ბატალიონი მიზნად ისახავდა

გააფრთხილა შესაბამისი დაწესებულებები ფშაველებზე არ გაეცათ კომერციული საქმიანობით მიღებული თანხა ან შენახული დანახოვები.

¹ გსიემ, საბ. № 1950.

კაკაიხონის ამ უმაღლეს ადგილებში მცხოვრებ გმირთა დროულ, ყოველმხრივ შევიწროებას.¹

ლაგვეპილი ექსპედიციის მთავარსარდლობა მიენდო გენერალ-გუბერნატორ სიმონოვისს.²

მთავარმართებელმა წინასწარ მიმართა მთიელებს, ერთის მხრივ იმ მიზნით, რომ დაეშინებინა ისინი, მეორეს მხრივ, ემხილებინა ირანელთა მუხთლობა ალექსანდრე ბატონიშვილის დაფინანსებისათვის; რუსეთის სამხარეო ხელისუფლების მეთაურს მიანდა, რომ ქართველმა ბატონიშვილმა თითქოს ამით მოიპოვა გავლენა იმ ხალხში, რომელთაც მხოლოდ ოქრო და ვერაგობა სწამთ.³

მამაცმა ხევსურებმა და მათთან მყოფმა მოკავშირეებმა უმაღლვე უარყვეს შემოთავაზება და ასეთი დამამდაბლებელი ქმედების ნაცვლად სამშობლოსათვის სახელოვან სიკვდილს აღუთქვამდნენ.

1813 წლის 1 აპრილს ასე მიმართავდა ოსების თავკაცებს მათი ძმისა და ბიძაშვილის, უცის ხელით გაგზავნილი წერილით ქართველი ბატონიშვილი: “სიყვარულით მოგიკითხავ მასურის შვილო ქელეხსან და დუდარ. მერმეთ ამას წინათაც მოგწერეთ მხეველების საქმეზედ წიგნი და ახლაც ეს არის, რომ ჩუენის გულისთვის თქუენ ქურთაულებსაც და ქისტებსაც მხეველები უნდა მისცეთ. ... ახლა როგორც თქუენი იმედი გვაქვს, ისე ერთგულად და ბეჯითად მოიქეცით, რომ ერთმანეთის ზავი გქონდესთ და მისვლა-მოსვლა.”⁴

მკაცრი ზამთრის პირობებშიაც ეს მამაცი მორბედეები და ალექსანდრე ბატონიშვილის წარგზავნილი ელჩები დროულად უკავშირდებოდნენ ლეკებს, ოსებს, ქისტებს, ყაბარდოელებს, ჩანებსა და სხვებს, მოუწოდებდნენ მათ შეკავშირებული ძალით შეეციათ რუსი იმპერატორის ჯარების წინააღმდეგ. გაზაფხულის დადგომისთანავე გამოსულიყვნენ ხეობებიდან, მოესპოთ უცხოელთაგან ამ მხარეში მოწყობილი საგუსაგოები და ურთიერთკავშირის შემაფერხებელი სხვა ზღუდეები.

¹ В. Потто, указ. соч. с. 117.

² გენ. სიმონოვის უფლება მიეცა ხევსურებისათვის მიემართა ალექსანდრე ბატონიშვილის გაცემის წინადადებით. ხელისუფლების ასეთი მოთხოვნის შესრულების შემთხვევაში მათ ეპატიებოდათ მთავრობის საწინააღმდეგოდ მანამდე ჩადენილი ქმედებანი. (Н. Аносов, указ. соч. с. 410.)

³ Н. Аносов, указ. соч. с. 410.

⁴ ქიი, ფ. Hd. ხაბ. № 9259.

ასეთი გამარჯვებისთანავე შეკრებილიყვნენ და ერთხმად იმე-
ფედ აერჩიათ მოწვეული ალექსანდრე ბატონიშვილი, რომელსაც
საქართველოს ტახტის დაუფლებაში ეხმარებოდნენ: ირანის შაჰი,
ოსმალეთის სულთანი, ინგლისი, საფრანგეთი; თანაც შეახსუ-
ნებდნენ, რომ ნაპოლეონის გამარჯვების შედეგად რუსეთის
შუაგულში შეჭრილი საფრანგეთის ჯარების გამო რუსეთის იმ-
პერატორს ამიერიდან ძალა აღარ შესწევდა კავკასიის ხალხთა
თავისუფლების აღსაკვეთად.

რუს მკვლევართა და სამხედრო მოღვაწეთა ცნობით
ალექსანდრე ბატონიშვილის მეთაურობით, რუსთა მრავალ-
რიცხოვანი კარგად შეიარაღებული ძალების წინააღმდეგ
მამაცურად იბრძოდნენ ხევსურეთის ოცდაორი სოფლისა და
ქისტეთის ცხრა სოფლის მკვიდრნი.

1813 წლის გაზაფხულზე რუსული ჯარის რვაასკაციანი კო-
ლონები ხევსურეთისაკენ დაიძრნენ.¹

30 მაისს რუსთა ჯარების ასეთმა სამმა კოლონამ
ხევსურეთში მოიყარა თავი. მაშინ ალექსანდრე ბატონიშვილმა
ენერგიული ღონისძიებები სწრაფად განახორციელა.

ზოგი სამხედრო ისტორიკოსი მიუთითებს შეარაღებაში
ხევსურების უპირატესობას. ასეთი აზრის გაზიარება შეუძლებე-
ლია. ძველებურ ჯავშან-ჯაჭვებით ტრადიციულად მორთული
ხევსურები და მათი მოკავშირეები ძირითადად ხმლის იმედით
მამაცურად იბრძოდნენ, მაგრამ რუსთა ხიშტებმა და საარტილ-
ერიო ცეცხლმა მათ ჯავშანი თანდათან ჩაუღლეწეს. თუმცა, გაშ-
მაგებული ხევსურების სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ შიშის
ზარდაცემული რუსი ჯარისკაცების მნახველი მეფის ის-
ტორიკოსები შემდგომში აღნიშნავენ: “მათი (ხევსურთა - ვ. ს.)
ხმლები ისე სჭრიდნენ ხიშტებს, როგორც ფინხს-ო.”

აგრესორთა მემკვიდრეები რუსი სამხედრო მკვლევარები ამ
ბრძოლებში გამარჯვების მრავალ მაგალითს აღწერდნენ. თვით გენერალი
რტიშჩევი საქართველოს ამ უღამაზესი კუთხის ამოხრებელი ფუნ-
ქციონერი, ქედმაღლურად იკვეხნიდა: “უდიდესი მოვალიობა დამეკისრა,
რომ საქართველოსათვის მომეტანა სიმშვიდე და კეთილდღეობა.

¹ პირველი კოლონა გენ. სიმონოვის სარდლობით გაემართა ახმეტედან
პანკისის გზით -- წოვა-თუშების საზოგადოებაზე გავლით, მეორე კო-
ლონა პოლკოვნიკ ტიხონოვსკის სარდლობით თიანეთიდან ფშავეისაკენ
მიმავალ გზას დაადგა ხახმატის დასაკავებლად. ფასანაურიდან გასული
მესამე რაზმი გენ. სტალის მეთაურობით ხახმატში უნდა შეერთებოდა
თიანეთიდან წამოსულ ბატალიონს. სტევანწმინდიდან ხევსურეთისაკენ
დაძრულ მეოთხე ათასეულს კი მოუძღვოდა პოლკოვნიკი გ. ყაზბეგი. (H.
Аносов, указ. соч. с. 414.)

დამწყო დიდი დაშრობა ხვესურებისა და ქისტების წინააღმდეგ რომლის მაგალითი ამ ქვეყანამ არ იცხის.”

სამწუხაროდ, ქართველთაგან ეს ომი აღწერილი არ არის, მაგრამ რუს მოხელეთაგან შექმნილ დოკუმენტებში ქართველთა გამირობა-თავდადების მრავალი ფაქტია აღბუჭდილი.

გენ. სტალის მებრძოლებმა მრავალი სოფელი სწრაფი იერიშით აიღეს. ალექსანდრე ბატონიშვილი ცდილობდა მტრის ძალები გუროს ვიწრო ხეობაში მოექცია და ამით აეცდინა დიდი დანაკლისი.

ხვესურეთის შუაგულში არც თუ ისე დიდი, კარგად გამაგრებული დასახლება-შადილი დიდხანს რჩებოდა მტერთაგან მიუვალი. მამა-პაპათა მსგავსად, შადილები გამირულად იბრძოდნენ. ერთგულება-მამაცობას ჩვეული მთიელები სასწაულებს ახდენდნენ. მათ მრავალჯერ უკუაგდეს იმ დროისათვის უახლესი ტექნიკით კარგად შეიარაღებული, ურიცხვი გაავებული მტრის შემოტევები.

შადილის ორასი მკვიდრის გამირობა განსაცვიფრებელი იყო. ენით გამოუთქმელი გამბედაობა-სიმამაცით იცავდნენ ისინი სამკვიდრო სამშობლოში თავანთი ღამაზი ბუდის თითოეულ გოჯ მიწასა და სახლ-კარს.

მებრძოლი სულის მთიელთა ამ მთავარი დასაყრდენის ძნელად მოსახელთებელი, საუკუნეების განმავლობაში ხვესურთა უერთგულესი დარაჯის ბედი სამწუხაროდ, მალე გადაწყდა 1813 წლის 3 ივნისს.¹

მთელი ბრძოლებისა და, განსაკუთრებით, შადილის უთანასწორო შეტაკებამ თითოეულ ხვესურს გამირული სული შთაბერა.

საოცარი გამბედაობა, უტეხი ნებისყოფა მიანიჭა იმის სამოქმედოდ, რომ ქართველი ხალხისათვის თავისუფლებისა და მშვიდობის წარმტაცებელ, მუხთალ აგრესორთა რაც შეიძლება მეტი მომხდური რაზმი გაეწევიტათ. უცხოელი სამხედრო მოღვაწენი იძულებული შეიქნენ ეღიარებინათ ხვესურეთში ქართველთა ეს იგავმიუწვდომელი გამირობა-მამაცობა.²

ასეთი მძიმე ბრძოლაგადატანილი მთიელები დიდი ხნის შემდეგაც ვერ ურიგდებოდნენ თავიანთი უძლიერესი და უღამაზესი კუთხის აოხრებას.

კავკასიის მთიანეთის გამორჩეულ სიმაგრეში - ხვესურეთში ბატონიშვილის მეთაურობით სამშობლოს სასიკეთოდ ორგანიზებული და გადახდილი ეს საარაკო ბრძოლები ოქროს ასოებით

¹ ავ. აბესაძე, ალექსანდრე ბატონიშვილი. “სახალხო გაზეთი”, თბ., 1914. № 1139.

² Н. Аносов, указ. соч. с. 418-421. შდრ. В. Потто, указ. соч. с. 120.

ჩაეწერა ქართველთა დამოუკიდებლობისათვის მამაცურად ბრძოლის ისტორიაში.

ამ კუთხის მკვიდრებმა გამბედაობა-თავდადებით გმირულად დაღვრილი სისხლით მორწქეს მშობლიური კერა და მისი შემოგარენი.

სამშობლოს საკურთხეველზე სასახელოდ შეწირული მსხვერპლი თავისუფლებისათვის ქართველი ხალხის თავდადების ახალ მაგალითს ქმნიდა და მომავლისთვისაც თაობიდან თაობას საამაყოდ გადაეცემოდა.

სამშობლოს თავისუფლებისათვის დიდი ომის ორგანიზატორი, მრავალ ბრძოლა-შეტაკებაში ძლევაშეძლილი სარდალი ალექსანდრე ბატონიშვილი ხევსურეთში სამშობლოს დაცვის მარადსახსოვარი გმირული ეპიზოდების შემოქმედ ხალხს დიდად ემადლიერებოდა. საქართველოსათვის ბრძოლების გასაგრძელებლად ვითარების გაუარესების მიუხედავად, უშრეტო ენერჯის, მაღალი გონების ამ ძლიერი ნებისყოფის მოღვაწეს კავკასიონის მთიანეთის მკვიდრთა ასეთი თავდადება სტიმულს აძლევდა სამშობლოს დამოუკიდებლობის მოსაპოვებელი ომის გასაგრძელებლად, ფართო ორგანიზატორული მუშაობის ჩასატარებლად, ისევე კავკასიის მთიანეთში ხევსურეთთან ახლოს თუ მისგან დაშორებით.

გამარჯვებულმა რუსულმა საოკუპაციო ხელისუფლებამ ბრძოლებში დამარცხებულ ქართველებზე რეპრესიები განაგრძო. ამბოხების მრავალი მოთავე და აქტიური მონაწილე გაასამართლეს და ციმბირში სხვადასხვა ვადით გადაასახლეს.¹ ზღავრდაუდებელმა ასეთმა ძალადობამ ვერ აღმოფხვრა ქართველებში მამულის სიყვარული და ვერ ჩაკლა მათში ქვეყნის დამოუკიდებლობის მოსაპოვებლად ბრძოლის წყურვილი.

რუსთაგან თავდაღწეული ალექსანდრე ერეკლეს ძე მამაცურად გადახდილი ბრძოლების ადგილს ადრე გაეცალა.

1813 წლის ივნისის დასაწყისში ალექსანდრე ქისტეთს გადავიდა.

შადილთან ბრძოლების შემდეგ გენ. სიმონოვიჩმა უბრძანა პოლკოვნიკ ტიხონოვსკის გაელაშქრა ქისტეთში. ქისტების დასჯის გარდა რუსი გენერალი იქ ალექსანდრე ბატონიშვილის შეპყრობასაც ვარაუდობდა.²

წინდახედული ქართველი მხედართმთავარი ჩანს, ადრევე ვარაუდობდა რუსების გამოლაშქრებას და ამიტომ დროულად

¹ სცხსა, ფ. 16, აღ. I, საქ. 1787, ფ. 11.

² რუსთა დაზვერვის მონაცემებით, თითქოსდა, ქართველი ბატონიშვილი ქისტეთში იმალებოდა (Н. Аносов, указ. соч. с. 424).

გამორდა მათ და ახალ, მოხერხებულ, სტრატეგიულ ადგილზე გადავიდა, სამხედრო გზას თავზე მოექცა.

თაგაურს¹ მყოფი ეს უებრო ქართველი სარდალი ვახილ გლურჯიძის ხელით გაგზავნილი ეპისტოლეთი მოძმეებს ამცნობდა მასთან ჩაჩან-ჩერქეზთა შემოკრებასა და დასძენდა: “ამ წიგნის წერაში რომ ვიყავით, დაღისტნიდამ კაცი და წიგნები მოგვივიდა, რომ ჯარები წამოსულა და ამორიოდეს დღეზედ კიდევ ანბავს გაცოდინებთ.”²

ჩანს, ალექსანდრე ბატონიშვილს ქისტეთში დიდხანს არ დაუყვია, მალე გადასულა ყოისუბულელ ლეკებთან სოფელ უნცუკულში.³

საქართველოს დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლი ბატონიშვილის მოწოდებას დაღესტნის სხვადასხვა თემის საზოგადოებანი მალე გამოეხმაურნენ. ალექსანდრე ერეკლეს ძის დროშასთან გაერთიანდა 6 ათასი მთიელი. ეს მრავალრიცხოვანი რაზმები ქართველ ბატონიშვილს მალე შილდისაკენ უნდა დაეძრა რუსთა ბანაკების გასანადგურებლად.

საინტერესოა 1813 წლის 26 აგვისტოს ალექსანდრეს მოწოდება ერთობლივ ფშავის ხევისბერებისადმი, რომელთაც აქებდა შადილს ყოფნისას გაწეული დახმარებისათვის და ამცნობდა საბრძოლველად გამოსასვლელად მომზადებას: “...ყვენის წიგნები მოგვივიდა, რომ განჯას მობრძანებულა. კნიაზი დაუჭერიათ და რაც იქ რუსი ყოფილა სულ გაუწეუეტიათ. თქვენთვისაც წყალობისა და ჯამაგირისა უბრძანებია. შაჰზადა ერევანს ფაშაზედ მოვიდა. ერთი შაჰზადა მამად-ალი-ხან შაქსა და შირვანში მოვიდა, თორმეტი ათასი კაცი ჭარის ძირში, ქისიეს რაც რუსი არის იმას გაუსიეთ და ჩუშნც მთელის დაღისტნის ჯარით ოთხ-პირად შილდას და ამ ძირობაზე მოვედით (ხაზგასმა ჩვენია - ვ. ს.)... რას წამს ეს წიგნი მოგვივიდეთ მაშინვე მდევრულად კომლზე კაცი უნდა ჩუენთან წამოხვიდეთ... ასე საჩქაროდ მოგვაშურეთ შილდას!”⁴

¹ ჩიძის დასავლეთა და ხევის დასავლეთ არის თაგაურის ხეობა, ხოლო თაგაურელნი განსახლებულნი არიან ფართო ტერიტორიაზე ვახუშტი ბატონიშვილის აღწერით, მყინ-ვარი ჰყოფს “თაგაურს, ჩიძსა და ხევსა აღმოსავლეთ უძვეს კუალად კავკასი, განჰყოფს მთა ესე: ქისტს, ძურ-ძუკსა და ჭევსა” (აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, თბ., 1973, გვ. 357.)

² გსიემ, საბ. № 5954.

³ Акты, т. VI. с. 375; შდრ. Н. Дубровин, История... т. VI, с. 113.

⁴ ქსი, ფ. Hd, საბ. № 5692.

თავმოყრილი ხალხის აღჭურვისა და რაზმებად დაკომპლექტების შემდეგ 1813 წლის ოქტომბერში ალექსანდრე მათ ჩამოუძღვა საქართველოში დისლოცირებული რუსთა ჯარის გასაწვევებად.

ქართველთა და დაღესტნელთა გაერთიანებულ ჯარს ლაშქრობის პირველ ეტაპზე დიდი წინააღმდეგობა არ შეხვედრია. მათ ადვილად განაიარაღეს უღელტეხილებზე რუსებისაგან შექმნილ საგუსეზოებზე მდგარი ოკუპანტთა პატარა რაზმები.

ალექსანდრე ბატონიშვილის შემოჭრის ხმა სწრაფად გავრცელდა. გაერთიანებულ ჯარს გზადაგზა მახლობელი სოფლებიდან მოსული მრავალი ახალგაზრდა უერთდებოდა.

საბუესთან მიღწევისას სახელდახელოდ შეკრებილმა რუსთა რაზმებმა მოულოდნელად დაჰკრეს ძლიერად.

ქართველთა და დაღესტნელთა ეს გაერთიანებული ჯარი ამ ბრძოლებისას დამარცხდა და უკანვე გაბრუნდა.

მაშინ ქართველი მხედართმთავარი შორს არ წასულა. იმ დროდან ალექსანდრე ბატონიშვილი თავისი ქართველი თანამებრძოლებით კახეთის მახლობლად ანწუხს¹ უნდა დაბანაკებულიყო.

ანწუხში მყოფი მოღვაწის გონება და ფიქრი უპირველესად მთელს კავკასიას სწვდებოდა და სამყაროს მომავალიც კავკასიის ძაფზე მძივებდად

ისხმებოდა.

მართალია 1813 წლის 12 ოქტომბერს გიულისტანში დადებული ხელშეკრულებით რუსეთმა კავკასიაში არსებული სახანოების დიდი ნაწილის შემოერთების ფაქტი ხელშეკრულებით განამტკიცა, თუმცა ამით მისი როლი კავკასიაში დიდად არ შეცვლილა.

კავკასიაში ირანის პოზიციების მხარდასაჭერად გააქტიურდა ინგლისი. ნაპოლეონის მეთაურობით საფრანგეთის ჯარების უკან დახვევამ ევროპის სახელმწიფოთაგან ინგლისს დიდი იმედი მისცა მახლობელ აღმოსავლეთში მოქმედების გასაფართოვებლად, რაც რუსეთის საწინააღმდეგო პოლიტიკით იყო პირობადადებული.

ინგლის-ირანის ახალი ხელშეკრულებით ინგლისმა ივალდებულია 200 ათასი თუმანი სესხად მიეცა ირანისათვის.

¹ ანწუხელებნი და დიდოფლნი კავკასიის ქედთან მდ. ტაშასა და სხვა ხეობაში ერთიან, მდიდარ, ძლიერ საზოგადოებას ქმნიდნენ და საქართველოს ცენტრალიზებულ სამეფოში წარმატებით ვითარდებოდნენ. ქრისტიანული ქართული კულტურის ათვისებას ემსახურებოდა ანწუხისა და ქურმუხის საეპისკოპოსოები. (მ. ლუმაბაძე, აღმოსავლეთ საქართველოს (საინგლოს) ისტორიიდან. თბ., 1953, გვ. 231.)

მოკავშირეს ამ ფულის გონივრულად გამოყენებით რუსეთთან ახლად შეკრული პირობა უნდა შეესუსტებინა. ამ მიზნით ირანს უპირველესად უნდა მიეღწია საზღვრების გადასინჯვისათვის.

ინგლისის მესვეურები რუსეთთან ახალი კონფლიქტის შემთხვევაში ირანს ენერგიულ მხარდაჭერასა და დახმარებას აღუთქვამდნენ.

ასეთი ვითარების მიუხედავად ქართველი ბატონიშვილი დაუღალავად მუშაობდა კავკასიის მთიანეთში. უნდა ვიფიქროთ, რომ მას საერთაშორისო მდგომარეობის სწრაფად შეცვლის იმედი ჰქონდა.

მახლობელ აღმოსავლეთში დიდ სახელმწიფოთა ურთიერთქიშპით შექმნილმა რთულმა საერთაშორისო ვითარებამ გავლენა იქონია ქართველი ბატონიშვილის გეგმებზე, მაგრამ ეს უმამაცესი რაინდი საქართველოს მეზობელ მხარეებში ძირითადად კავკასიის მთიანეთში – დაღესტანში, თაგაურში, ქისტეთში, ყაბარდონურქეზეთში, ქართლ-კახეთში, ფშავ-ხევსურეთსა და სხვაგან ენერგიულად აკომლექტებდა რაზმებს სამშობლოს გასათავისუფლებლად მტრებთან გადამწყვეტი შერკინებისათვის.

1815 წელს გაზაფხულის დამდეგს ანწუხს დაბანაკებული ქართველი ბატონიშვილის შეუნელებელი მოღვაწეობით ნაფიქრი, იდეურად ღრმად გააზრებული მოწოდებები კავკასიის მთიანეთს და სხვა მხარეებსაც ეფინებოდა.

ამავე წლის 27 აპრილის მოწოდებაში ხაზგასმულია ქართველი ბატონიშვილის დიდი სამხედრო წარმატება “მთელი დაღისნის პირის” ჯარების შემოკრებით. ამასთან იგი თავის მრავალ ადრესატს აცნობდა მშობლიური კახეთის ამბებს და კავკასიით საუკუნეების განმავლობაში დაინტერესებული ირანელების სამოკავშირეო პირობებს: “... კახეთის ანბავს იკითხავთ, ... იმათი საქმე და სიტყვა სულ ყოველთვის მომდის. და კიდევ ყიზილბაშის ანბავს იკითხავთ – მუდამ ჩაფარი ჩაფარზე მოდის აქ, ჩემთანა, რომ მომსვლელი ბძანდება თითონ ყვენი, ღ[მერ]თს ერწმუნენით!...”¹

კავკასიელებს ურყევად სწამდათ ირანელებისაგან აღექსანდრე ბატონიშვილისათვის მხარდაჭერა, რადგან თავიდანვე გრძნობდნენ მის დიდ ავტორიტეტსა და უებრო მხედრულ ნიჭს.

სხვადასხვა ხეობის მკვიდრი დაღესტნელები ერთიანდებოდნენ მტერთან საბრძოლველად, რაც საგონებელში აგდებდა რუსეთის ხელისუფლებას. დიდი იმპერიის ოკუპანტი მოხელენი საქართველოს ათასწლოვანი სამეფო დინასტიის აღსადგენად

¹ ვ. სუხიტაშვილი. აღექსანდრე ბატონიშვილის მოღვაწეობიდან. გვ. 84-85.

შეუდრეკლად მებრძოლ ალექსანდრე ბატონიშვილის წინააღმდეგობა
ენერგიულად ჰქმნიდნენ სხვადასხვა სახის წინააღმდეგობას.

რუსეთის საიღუმლო მზადების ზოგი ფაქტი ადრევე აშკარავდებოდა. კავკასიის საოკუპაციო ხელისუფლების წარმომადგენელთაგან მუხანათობის მრავალგვარი ხერხი იქნა მოგონილი ქართველი ბატონიშვილის დასაღუპავად.

ირანის ხელისუფლებას ძლიერ აფიქრებდა ქართველი ბატონიშვილის ბედი. 1815 წლის მაისიდან სპარსეთის ხელისუფალნი რუსეთისაგან სისტემატურად მოითხოვდნენ ნება დაერთოთ მისთვის წასულიყო ირანში. ამის საწინააღმდეგოდ ენერგიულად მოქმედი მთავარმართებელი ნ. რტიშჩევი ისწრაფოდა ბატონიშვილის სრული იზოლაციისაკენ.

1815 წლის ივლისში აბას მირზამ ნ. რტიშჩევთან გაგზავნა დიდი რანგის მოხელე ქელბ-ალი-ხანი, რომელმაც კავკასიის მთავარმართებელს დაჟინებით მოსთხოვა ალექსანდრეს ბედის გარკვევა. ხანგრძლივი დავის შემდეგ ნ. რტიშჩევი იძულებული გახდა დათანხმებულიყო ერეკლეს ძეს შუამავლების საშუალებით მოლაპარაკებოდა. ეს უკვე მერამდენედ, რუსული ხელისუფლება მას დაშვებული “შეცდომების” პატიებას და იმპერატორის “მამობრივ მზრუნველობას,” პეტერბურგსა თუ ბატონიშვილისათვის სასურველ სხვა ქალაქში ტკბილ ცხოვრებას ჰპირდებოდა, ოღონდაც მას პირი ჩრდილოეთისაკენ ექნა; ხოლო თუ სპარსეთში გამგზავრებას დააპირებდა, რტიშჩევს აუცილებლად უნდა სცოდნოდა მისი გამგზავრების მარშრუტი, რათა რუსთა ჯარით “გაეცილებინა”. ასეთ უცნაურ შემოთავაზებაზე ქართველი ბატონიშვილი კავკასიაში საოკუპაციო ხელისუფლების მეთაურს უარს უთვლიდა: “არ არის საჭირო... არც ერთხელ არ ყოფილა შემწედ ჩემ შესვლასა და გასვლა-გამოსვლაზე (რუსეთი - ვ. ს.) და არც ახლა არის საჭირო.”¹ ხოლო მისგან გაშმაგებული მთავარმართებელი უკვე მუქართ ადსავსე წერილს უგზავნიდა მას: “თუ თქვენი თავქარიანობით ჩემს პატიოსან სიტყვას არ მიენდობით და რუსეთის ჩაურევლად იფიქრებთ სპარსეთში წასვლას... მე ვერ ვაგებ პასუხს თქვენს უსაფრთხოებაზე-ო” ამასთან, ეს დიდი მოხელე იმპერატორს ატყობინებდა რომ სწორედ ახლა დგებოდა დრო მიფერებით ან სხვა საშუალებით ხელში ჩაეგდოთ ალექსანდრე ბატონიშვილი, წინააღმდეგ შემთხვევაში: “სანამ ის სპარსეთში იქნება, ქართლ-კახეთში მშვიდობიანობა არ დამყარდებაო.”² მთავარმართებელმა უკან გააბრუნა აბას-მირზას დესპანი, მაგრამ შაჰის მემკვიდრემ ხელახლა გამოგზავნა რტიშ-

¹ სცხსა, ფ 2, აღ. 1, საქ. 472, ფ. 11.

² თ. ხუსკივაძე, ალექსანდრე ბატონიშვილი. “ივერია,” 1902, № 268.

ნეკთან ქვლბ-ალი-მამად-ველი ბეგი და ბატონიშვილთან გამორჩეულად გამოატანა, მაგრამ მაშინდელი დაძაბული ვითარების გათვალისწინებით ალექსანდრემ სპარსეთს წასვლაზე უარი დიპლომატიურად განაცხადა – დაზამთრებას იმიზეზებდა. სინამდვილეში კი მისი დაღესტანში კვლავ დარჩენის მიზეზი იყო შემდეგი: ალექსანდრე ხედავდა თავისი საქმის დროებით წარუმატებლობას, ხვდებოდა თუ რა ძალასთან იყო შეჭიდებული და რომ მხოლოდ წინააღმდეგობით თავისი სანუკვარი მიზანი – საქართველოს სამეფო სახლის რესტავრაცია რეალურად მიუღწეველი ხდებოდა. ალექსანდრე სამართლიანად დაადგა სხვა გზას: მან გადაწყვიტა, პირადად დაკავშირებოდა იმპერატორს მთავარმართებლისა და რუსული ხელისუფლების სხვა წარმომადგენლების გვერდის ავლით. მას კიდევ ჰქონდა იმის იმედი რომ იმპერატორი საქართველოში ცხოვრება-მოდ-ვაწეობის უფლებას მისცემდა.

სწორედ ამიტომ, 1815 წლის ოქტომბერში მასთან მისულ გიორგი ბასტამაშვილს ფარულად გადასცა წერილები იმპერატორ ალექსანდრე I-ისა და რუსეთის საგარეო მინისტრისადმი გადასაცემად, თუმცა გ. ბასტამაშვილი დააკავეს, ხოლო ბატონიშვილის წერილების ბედი რუსების ერთგულ ივანე ყორღანაშვილს მიენდო, რომელმაც ისინი წარუდგინა გრაფ ნესელროდეს პეტერბურგში.

წერილში ალექსანდრე ბატონიშვილი ითხოვდა რუსეთის სახელმწიფოსაგან მისი უფლებების აღიარებას: “შენ ხარ, რომელმან მომაგე მე მკვიდრობა ჩემი ჩემდა,”¹ მიანიშნებდა იგი იმპერატორს ბიბლიური დავითის ციტატით, მაგრამ ქარაგმული პროტესტი ერთმორწმუნე დამყრობლისადმი პროტესტადვე დარჩა. რუსეთის სახელმწიფოს ინტერესებში სულაც არ შედიოდა მის წინააღმდეგ ბრძოლებში გაუტეხელი საქართველოსადმი დახმარება. ალექსანდრე ბატონიშვილი, საქართველოს სამეფო სახლის ეს დიდი ბურჯი, სანამ საქართველოში ან მის საზღვრებთან იქნებოდა, მის სამშობლოში მუდამ იბრიალებდა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ცეცხლი; ეს შესანიშნავად იცოდა რუსულმა ხელისუფლებამ და სწორედ ამიტომ, იგი ვერ ეგუებოდა ბატონიშვილის თავისუფალ ცხოვრებას საქართველოში.

საიმპერატორო კარი იმდენად იყო დაინტერესებული მისი უკნებულ-ყოფით, რომ, ნ. დუბროვინი აღნიშნავდა, რუსეთის საგარეო საქმეთა უწყების გამგებელს ნესელროდეს მხედველობიდან

¹ Акты, т. V, с. 385.

გამორჩა, რომ ალექსანდრე შერიგების სურვილს გამოთქვამდა მხოლოდ მისი საკუთრების დაბრუნების პირობით.¹

ალექსანდრე ბატონიშვილის საქმე მთავარმართებლის გვერდის ავლით მიენდო კავკასიის ჯარების სარდალს გენერალ დელპოცოს, რომელიც სასწრაფოდ დაუკავშირდა ალექსანდრეს და ცდილობდა როგორმე მიეტყუებინა ანწუხიდან ყარახში, რათა იქიდან ერეკლე II-ის ოჯახის ყველა სხვა წევრის მსგავსად, პირდაპირ პეტერბურგისაკენ გაეგზავნა.

ბატონიშვილი ალექსანდრე რუსულ ხელისუფლებასთან მოლაპარაკების პარალელურად ირანთან ურთიერთობას არ წყვეტდა და წასვლის უახლოეს ვადას ნიშნავდა, თანაც ყოველთვის პირობას ცვლიდა გამგზავრებას სხვადასხვა მიზეზის გამო სხვა დროისათვის გადადებდა.

ირანის ხელისუფლება დელეგაციას დელეგაციაზე აგზავნიდა, იგი ვერ ეგუებოდა რუსეთის წინააღმდეგ ასეთი მებრძოლის დაკარგვის აზრს და ალექსანდრე ბატონიშვილის დაუყოვნებლივ ირანში გამგზავრებას ითხოვდა.

1817 წელს კავკასიის ახალმა მთავარმართებელმა ა. ერმოლოვმა

რომელიც პარალელურად დანიშნული იყო რუსეთის ელჩად სპარსეთში, აბას-მირზას პიველი მინისტრის მოთხოვნას, გაეშვათ ალექსანდრე ბატონიშვილი სპარსეთისაკენ, უარით უპასუხა. ა. ერმოლოვი ყველა ღონეს ხმარობდა მის ხელში ჩასაგდებად² ან გასანადგურებლად, მაგრამ მისი მეცადინეობაც უშედეგოდ დასრულდა.

ქართველი ბატონიშვილის მიმართ სახელმწიფოთა ასეთი ცხოველი ინტერესის მიუხედავად, კავკასიის მთიანეთში მისი მოღვაწეობა გახანგრძლივდა. ჩანს, რუსეთის ხელისუფლება ძალიან ცდილობდა მის ხელში ჩაგდებას. საამისოდ ჩაიკეტა გზები, მეთვალყურეობა დაწესდა სხვადასხვა სტრატეგიული მნიშვნელობის ადგილებზე. მაგალითად ალექსანდრეს საცხოვრებელიდან ისეთ დაშორებულ რაიონში, როგორიც იყო ბორჯომის ხეობა. 1818 წლის 21 ივნისს გორის მაზრის უფროსი იეტიტოვი სოფ. ხოვლედან თავად ივ. აბაშიძეს ავალებდა მიხდობილი სოფლების გასასვლელების კრგად დაცვას რომ გადაცემული ქართველი ბატონიშვილი მას არ გაქცეოდა, შეეპერო, ან მოეკლა.³

¹ Н. Дубровин, указ. соч. т. VI, с. 160.

² სცსხა, ფ. ОВД, საქ. 1418, ფ. 16 რ.

³ ქსი, ფ. Hd, საბ. № 9722.

გამგზავრების მოხერხებულ გეგმის მეშვეობით ალექსანდრე ადვილად დაუსხლტა ხელიდან რუს მოხელეებს და სამხრეთ კავკასიაში ამოყო თავი. ირანის ხელისუფლება, შაჰის მემკვიდრე აბას-მირზა მისი ბედის განსაზღვრისათვის დიდად გაისარჯა.

სამხრეთ საქართველოში ყოფნისას ალექსანდრე ბატონიშვილმა ქართველი თავადის აბაშიძის ქალიშვილზე დაქორწინება მოიწადინა. ასეთი კეთილი განზრახვის განუხორციელებლობის შემდეგ ირანის შაჰის მემკვიდრის უშუალო ხელშეწყობით მან ცოლად შეირთო ერევნის მელიქაბოს¹ ქალიშვილი მარიამი, რომელთანაც 1827 წელს შეეძინა ვაჟი ერეკლე.

დაოჯახებულ ქართველ ბატონიშვილს აზერბაიჯანისა და მიმდებარე პროვინციების გამგებელმა ირანის ტახტის მემკვიდრე აბას-მირზამ ვრცელი მამული უბოძა საღმასტანში. ამის შემდეგ უკვე მშვიდ ცხოვრებას შეუჩვეველი ბობოქარი ერეკლეს ძე ყველაფერს აკეთებდა კავკასიიდან რუსთა ფეხის ამოსაკვეთად; საამისო ხანგრძლივი, წარმატებული, ფართო კავშირ-ერთიერთობანი მან ჯეროვნად გამოიყენა.

* * *

1826-1828 წლების თურქეთ-რუსეთის ომის დასაწყის ეტაპზე თავრიზში აბას-მირზას შეხვედრა ჰქონდა ალექსანდრე ბატონიშვილთან რომელიც საქართველოს საზღვრებისაკენ გამოემგზავრა რუსეთის იმპერიის წინააღმდეგ კავკასიაში ბრძოლის ორგანიზებისათვის.² დოკუმენტური წყაროების სიმცირის გამო უცნობია თუ რა მიზანი ჰქონდა ბატონიშვილის სამხედრო-პოლიტიკურ მისიას ამ წლებში, აღნიშნული საკითხის კორექტირება წყაროების გარეშე დღეისათვის რთულ ამოცანას წარმოადგენს.

ქართული საზოგადოება მუდმივად ადევნებდა თვალ-ყურს გმირი ბატონიშვილის დაუცხრომელ მოღვაწეობას. 1832 წელს სამშობლოს თავისუფლებისათვის შეფიცულმა დასმა ღვაწლ-მოსილი ალექსანდრე ბატონიშვილი მომავალ დამოუკიდებელ საქართველოს სამეფო ტახტის დასაკავებლად მოიწვია.³

ქართველ პატრიოტთა ეს წინდადება ნათლად გამოხატავდა ერეკლეს ძის დამსახურებას სამშობლოს წინაშე და მიუთითებდა

¹ უნდა აღინიშნოს, რომ სომეხი მელიქის ქალიშვილზე დაქორწინებამდე დიდი ხნით ადრეც ალექსანდრეს მჭიდრო სამხედრო-პოლიტიკური კავშირი ჰქონდა მომავალ სიმამრთან (სცხსა, ფ. 1452, აღ. I, საბ. №№1000, 1005.).

² ლესან-ოღ-მოღქი, ნახეხათ-თავარიხ, გვ. 97, (ნასარგებლებია ლ. შენგელიას დას. ნაშ-დან, გვ. 60).

³ გ. გოზალიშვილი, 1832 წლის შეთქმულება. ტფ., 1932. ტ. I, გვ. 254-256.

იმ დიდ ავტორიტეტზე რაც მან მოიპოვა სამშობლოს დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლ ახალ თაობებში. როგორც ცნობილია პროგრესულად მოაზროვნე ქართველთა ეს დიდი წამოწევა წარმატებით ვერ დასრულდა. თუმცა უკვე ხანში შესულმა ალექსანდრე ბატონიშვილმა მაინც გამოთქვა პატრიოტ ქართველთა მხარდაჭერის სურვილი. 1832 წლის შეთქმულება ბოლო მასშტაბური საპროტესტო გამოხატულება იყო იმპერიული ხელისუფლების წინააღმდეგ XIX საუკუნის I მესამედის საქართველოში.

1844 წელს, სამწუხაროდ, ეს შეუდრეკელი გმირი უცხოეთში თავის რწმენა-იდეალთან მარტო დარჩენილი გარდაიცვალა. მომავლისათვის მისი დაუღალავი ბრძოლა აცისკროვნებდა სამშობლოს კეთილდღეობისათვის მებრძოლ ქართველებს.

დამოუკიდებელ საქართველოში დროა, უფრო დიდი პატივი მივაგოთ უდრეკი ნების ამ პატრიოტის ნათელ ხსოვნას.

კელვის შედეგად დადგინდა:

1) ალექსანდრე ბატონიშვილის პოლიტიკურ და სამხედრო მოღვაწედ ჩამოყალიბებაში დიდი როლი ითამაშა ერეკლე II-ის სამეფო კარმა, ახალმა გეოპოლიტიკურმა მდგომარეობამ, მნიშვნელოვანმა სამხედრო-სტრატეგიულმა და ეკონომიკური ხასიათის ღონისძიებებმა, რომელიც ხშირ შემთხვევაში მინდობილი იყო ძლიერი და გამჭრიახი მოღვაწის, ალექსანდრე ბატონიშვილისადმი.

2) XIX საუკუნის დასაწყისისათვის მეტად სკეპტიკური გახდა ალექსანდრე ბატონიშვილის დამოკიდებულება-შეხედულებები რუსეთის საიმპერიო ხელისუფლების მესვეურთა და მათს მონამორჩილ, სუსტი დიპლომატიური ნიჭის მქონე გიორგი XII-სადმი, რაც გამოვლინდა მძლავრ დაპირისპირებაში ქართული სამეფო სახლის წევრებს შორის: ა) ალექსანდრე ბატონიშვილის სამშობლოდან გადახვეწა; ბ) ნიახურას ბრძოლა (1800 წ. 7 ნოემბერი).

3) 1801 წლის 12 სექტემბრის ცნობილი მანიფესტისა და შემდგომი საიმპერიო ღონისძიებების შედეგად იმედგაცრუებულმა ქართველმა ბატონიშვილებმა და ცნობილ სახელმწიფო მოღვაწეთა დიდმა ნაწილმა უარი თქვა ახალ პოლიტიკურ ორიენტაციაზე და ქართლ-კახეთის სამეფოს უფლებების აღსადგენად ალექსანდრე ბატონიშვილის მხარდამხარ დაიწყო ბრძოლა.

4) აქამდე უცნობი საარქივო დოკუმენტების მოძიების შედეგად გაირკვა 1812 წლის ამბოხებისას ალექსანდრე ბატონიშვილის მხარდამჭერი ქართლ-კახეთის საერო და სასულიერო მოღვაწეთა ეროვნული თვითშეგნების არსი: ალექსანდრე ბატონიშვილის თანამებრძოლთა მხარეს აღმოჩნდა მძლავრი ეროვნული ნიშანთვისებების მქონე ქართველ მოღვაწეთა დასი (მღვდელი ზებედე შატბერაშვილი, თავადები პეტრე და სოლომონ ავალიშვილები და სხვ.), რომელთა უშუალო მხარდაჭერის გარეშე ბატონიშვილს გაუჭირდებოდა 1812 წელს ქართლ-კახეთში აქტიური სააგიტაციო მუშაობისა და ფართო საბრძოლო მოქმედებების წარმოება.

5) 1813-1818 წლებში ჩრდილოკავკასიაში მცხოვრები ამ დაულაღავი მებრძოლის მიერ დაგეგმილი და განხორციელებული იქნა მრავალი სამხედრო-პოლიტიკურ-დიპლომატიური ღონისძიება (კავკასიელ უხუცესებთან მისი ფართო კავშირურთიერთობა საერთო საბრძოლო ღონისძიებების დასახვისათვის; მთიელთა მხარდაჭერით კახეთში დისლოცირებული საიმპერიო ჯარების წინააღმდეგ ორგანიზებული შეტევა; წერილი რუსეთის იმპერ-

ატორ ალექსანდრე I-თან და სხვ.), რომელთა წარმატებით დაგვირგვინებაც სამშობლოს დაკარგული უფლებების აღსადგენად უმნიშვნელოვანესი მონაპოვარი იქნებოდა.

რა თქმა უნდა, აბსოლუტური წარმატების მიღწევა საქართველოსათვის იმ უმძიმეს ეპოქაში არ წარმოადგენდა მარტივ ამოცანას, მაგრამ ბატონიშვილის პატრიოტული მრწამსი ბოლომდე შეურყეველი გახლდათ და იგი სიცოცხლის დასასრულამდე დამპყრობლის წინააღმდეგ მემამოხედ დარჩა: “მამულსა შინა ჩემსა სიმტკიცით ცხოვრება” – ეს იყო მისი ცხოვრების დევიზი და ამ მიზნის აღსრულებას შეაღია მან თავისი შეგნებული ცხოვრების ყოველი წუთი.

იმპერიული რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ მებრძოლი ბატონიშვილის როლს შემდეგნაირად აფასებდა დიდი ისტორიკოსი ნ. ბერძენიშვილი: “ალექსანდრე ბატონიშვილი პოლიტიკური მოღვაწეა და, ამდენადვე, შეურიგებელი მოწინააღმდეგე არა რუსეთთან კავშირისა, არამედ რუსეთის მთავრობის მიერ საქართველოს დაპყრობისა.”

თამამად შეიძლება ითქვას: ალექსანდრე ერეკლეს ძე ბაგრატიონმა ბრწყინვალედ შეასრულა მასზედ დაკისრებული ისტორიული მისია.

დიდია და შეუფასებელი ალექსანდრე ბატონიშვილის ღვაწლი. რეაქციული რუსეთის მიერ ორი საუკუნის განმავლობაში საგულდაგულოდ გადამალული სახე თავდადებული ქართველისა, ჩვენს ისტორიოგრაფიას, ამჯერად, საქართველოს სხვა, ღირსეულ შვილებთან ერთად დაამშვენებს.

РЕЗЮМЕ

После Манифеста от 12 сентября 1801 года Россия отказалась от своих обязательств, взятых ею по Грузинско-Российскому договору 1783 г. и, исходя из своих имперских интересов, одним махом уничтожила права грузинского царского дома Багратионов и лишила Картл-Кахети, а затем всю Грузию возможности самостоятельного развития. Именно к этому периоду относится деятельность достойного представителя царской фамилии Багратионов царевича Александра Ираклиевича Багратиони.

Начавшееся под его руководством национально-освободительное движение сыграло огромную роль в истории Грузии первой трети XIX века.

К сожалению, мы не располагаем серьезным научным исследованием, посвященным этому довольно значительному периоду в истории Грузии. Длительная и самоотверженная борьба царевича Александра за суверенитет страны до сих пор не становилась предметом специального исследования. Это обусловлено следующими причинами: следует отметить, что официальная историография того времени несправедливо признала его ирано-османским агентом. Несмотря на это, в последующие годы историки различных стран, а также некоторые грузинские исследователи отвергли господствующую официальную точку зрения и попытались изучить его многостороннюю деятельность.

После восстановления независимости Грузии, начиная с 90-х годов XX века было опубликовано несколько работ, опирающихся на архивные материалы. Однако, несмотря на это, жизнь царевича Александра, его героическая борьба и политические устремления, а также его заслуги перед грузинским народом не исследованы. Деятельности грузинского царевича придается важное значение в работах, посвященных истории Грузии первой трети XIX века, именно этим обусловлена актуальность исследуемой темы.

Во введении обосновывается актуальность темы исследования, формулируется его цель и задачи, научная новизна и теоретическая значимость.

Рассмотрены работы, в которых исследуется интересующий нас вопрос. В работе показано, как менялись взгляды царевича Александра, а также показано его отрицательное отношение к чиновникам Российской империи. В работе отмечается, что новое геополитическое положение Кавказа обусловило возрастание его дипломатического потенциала.

На основе новых архивных материалов в работе исследованы основные этапы жизни и деятельности царевича Александра и выявлена его роль в освободительном движении Грузии в первой трети XIX века.

Глава I. Научная литература и источники

§1. Научная литература

Царевич Александр прославился как непосредственный участник исторических событий.

В различные периоды многие грузинские и зарубежные ученые стремились изучить его многостороннюю деятельность.

В первой главе работы в хронологической последовательности рассмотрены труды, статьи и публикации как авторов XIX-XX веков, так и современных исследователей, посвященные жизни и деятельности царевича Александра.

В грузинской историографии феодальной эпохи сведения о нем сохранились в трудах его современников – царевичей Баграта, Теймураза и Давида. Однако в этих трудах мы находим лишь неполную информацию о его деятельности.

Сведения о международном положении Грузии указанного периода, о событиях в Картл-Кахитенском царстве и битвах под предводительством царевича Александра сохранились в труде Ал.Чавчавадзе: «Краткий очерк истории Грузии и ее положение в 1801-1831 гг.».

Биографические справки о царевиче Александре можно найти также в книге известного историка П.Иоселиани «Жизнь царя Георгия XII». Однако следует отметить, что отношения между царевичем Александром и Георгием XII отражены в книге не совсем объективно.

В конце XIX-в начале XX века были изданы очерки З.Чичинадзе и Ал.Кипшидзе, посвященные общественным движениям в Грузии. Деятельность царевича Александра описана в них со свойственной их авторам торжественностью.

После установления Советской власти изменилось отношение к истории и к отдельным личностям, особенно к тем деятелям, которые боролись против России, так как это напоминало о пока еще незабытом факте большевистской оккупации.

Следует также отметить грузинскую эмигрантскую литературу. Так, в 1932 году в Париже анонимно была издана «История Грузии», а в 1937 году там же появилась серия очерков Тамары Папава, в которых мы находим интересные сведения о царевиче Александре.

Среди работ, отличающихся советской тенденциозностью, особо следует отметить изданные в 40-50-х гг. XX века труды А.Киквидзе, Г.Хачапуридзе, В.Шадури и др. В работах этих авторов царевич Александр, пламенный борец за независимость своей родины, выступает агентом мусульманских стран.

Деятельности царевича Александра также посвящены исследования В.Тогонидзе, М.Думбадзе, И.Антелава и Л.Эбаноидзе. Научной

точностью отличается работа Н.Бердзенишвили «Грузия в первой четверти XIX века».

В работах, изданных в 70-80-х гг. XX века, мы находим более объективную оценку деятельности царевича Александра, хотя в них все же чувствуется нажим советской цензуры. Особо следует отметить работы Н.Кортауа, Ак.Сургуладзе, Ш.Ломсадзе и Д.Гоголадзе. Среди работ авторов этого периода укажем работу Ал.Бендианишвили «Национальный вопрос в Грузии в 1801-1921 гг.». Интерес представляют и другие исследования Ал.Бендианишвили, проведенные им в последующий период.

Среди работ, появившихся в период независимости Грузии, деятельности царевича Александра посвящены работы С.Какабадзе, И.Утурашвили, И.Антелава, Н.Асатиани, М.Хомерики, Р.Грдзелидзе, Г.Иобашвили и др.

В различных фондах Центрального государственного исторического архива Грузии хранятся письма царевича Александра. На основе этих писем написан очерк историка Е.Орджоникидзе, посвященный этому пламенному борцу за независимость родины. В 1999 году автор опубликовал свое исследование вместе с письмами царевича Александра.

Среди немногочисленных работ, посвященных деятельности царевича Александра, выделяется работа А.Цамцишвили-Пицхэлаури «Вернем некоронованного царя Грузии царевича Александра».

Восстанию в Грузии в первой половине XIX века посвящена новая работа историков М.Вачнадзе и В.Гурули «Грузинско-российские взаимосвязи».

Интерес представляет опубликованная в 2002 году книга М.Гоникишвили «Переселение Багратионов в Россию и их деятельность».

В книге Ак.Гелашвили «Восстание 1812 года в Кахети» показана роль царевича Александра в народном движении. Имя этого деятеля фигурирует на многих страницах очерка.

Интерес представляют также сведения о царевиче Александре, сохранившиеся в грузинских литературных справочниках.

Русские историки (П.Бутков, Н.Дубровин, В.Потто, Н.Аносов) поверхностно описывали в своих работах борьбу за утверждение русских на Кавказе. Конечно, изгнанный царевич казался им агентом зарубежных стран, и они не могли видеть в нем борца за независимость своей родины.

Также тенденциозно освещается этот вопрос в монографии О.Марковой, посвященной восстанию в Кахети в 1812 году и изданной в 1951 году, а также в другой русскоязычной научной литературе.

Наиболее объективное исследование деятельности царевича Александра мы находим в работах таких зарубежных ученых, как

У.Аллен, Д.Ленг, Дж.Бедл, О.Уордропп, У.Монтейс. Так, У.Монтейс сравнивает грузинского царевича с героем освободительной борьбы в Шотландии Чарльзом Эдвардом.

§2. Источники

В работе рассмотрены официальные документы, которые принадлежали самому царевичу Александру, а также военным и гражданским лицам и чиновникам различного ранга и которые хранятся в фондах Института рукописей им.ак.К.Кекелидзе АН Грузии, Центрального государственного исторического архива Грузии, Государственного историко-этнографического музея Гори, Государственного Центрального военно-исторического архива России; а также в актах Кавказской археографической комиссии и в сборниках документов Ал.Цагарели, Е.Такаишвили, И.Долидзе и М.Тодуа и др.

Среди мемуарных литературных работ следует отметить воспоминания Ал.Орбелиани и С.Тучкова.

В работе также рассмотрены материалы грузинской и русской прессы. Указанные публикации относятся к 30-м гг.XIX века (газета «Тифлиссские ведомости» от 4 июля 1828 г.) и началу XX века (газета «Картули цигни», 2003, № 4).

Сведения о царевиче Александре сохранились также в газетах и журналах «Цискари», «Дроеба», «Квали», «Моамбе», «Иверия» и др.

В 1961 году была издана работа Ш.Хантадзе «Материалы о биографии царевича Александра». К сожалению, это последняя работа, которая была посвящена жизни царевича Александра. Его биография до сих пор не изучена в полной мере.

Образ царевича Александра был воспет в произведениях грузинского фольклора. Этот образ был воспринят истинным ценителем устного народного творчества А.Церетели. В свой сборник он включил рассказ осетин «Сказание о царевиче Александре», в котором прекрасно вырисовываются бойцовские качества царевича.

Жизнь царевича Александра нашла свое отражение и в художественной литературе. Ему посвящено сочинение В.Барнова «Искандер», в котором дан образ отважного командующего и политика, борца за утверждение боевого содружества народов Кавказа.

В 1991 году вышла книга Ал.Каландадзе «Роман о жизни царевича Александра». В 1991 году вышла книга Р.Чхеидзе «Александр Орбелиани», в которой среди самоотверженных грузинских деятелей достойное место занимает образ царевича Александра.

Все эти книги способствовали популяризации образа царевича Александра в широкой общественности.

Глава II. Политическая ситуация в Восточной Грузии в начале

XIX века

§1. Важный этап в политической ориентации Картл-Кахетинского царства

В данном параграфе рассмотрено международное политическое положение Грузии на Кавказе и в важном геостратегическом регионе Ближнего Востока на пороге новой эпохи.

На данном этапе самые активные политические отношения Грузия поддерживала с Россией, в результате чего позиции империи в регионе все больше укреплялись.

Изменение политической ориентации для Грузии являлось сложнейшим процессом.

В настоящем параграфе также рассмотрены научные работы В.Гурули, М.Вачнадзе и др., посвященные вопросам внешней политики грузинских царей в XVIII веке и их политической ориентации.

§2. Активизация крупных государств на Востоке. Становление царевича Александра как политического деятеля

В настоящем параграфе говорится о влиянии на политическое положение Грузии османо-российского конфликта, а также о политической позиции Российской империи и дружественном договоре, заключенном в 1790 году, в результате которого упрочился союз между грузинскими царями. В работе также исследован период, когда Грузия вновь оказалась в центре политических событий и в сфере интересов крупных стран Европы и Азии; уточнена дата рождения царевича Александра и другие детали из его биографии. Нами рассмотрены документы, свидетельствующие о том, что царевич Александр принимал активное участие в правовой, хозяйственно-экономической и политической жизни Грузии и играл весьма важную роль в царской семье Ираклия II.

В 1790 году при посредничестве Ираклия II в Тифлис приехала и стала невестой царевича Александра дочь кабардинского князя. Это, с нашей точки зрения, способствовало упрочению отношений между Грузией и Северным Кавказом.

Глава III. Деятельность царевича Александра в 1800-1811 гг.

§1. Выход царевича Александра на широкую арену деятельности

В настоящем параграфе говорится о социально-экономическом и политическом положении Грузии и определяется роль царевича Александра в государственной жизни страны, дается уточненная информация о его владениях, а также отмечается отрицательное отношение к нему русофила Георгия XII, что явилось причиной его побега из Грузии.

§2. Первой вторжение царевича Александра в Грузию

Сведений о начальном этапе в деятельности царевича Александра сохранилось мало.

На основе документов, введенных нами в научный оборот, мы постарались восстановить реальную картину битвы, развернувшейся 7 ноября 1800 года и выяснить роль царевича в ней. Мы также уточнили место, где состоялась битва; на основе анализа источников определили топонимы той местности и численность войска. Из этих документов хорошо видны дипломатический талант царевича и его бойцовские качества.

§3. Чар-Белаканский вопрос и царевич Александр

В данном параграфе говорится об упразднении государственности Грузии, что обусловило недовольство всех слоев грузинского общества и явилось причиной развертывания освободительного движения.

Недовольные политикой России, грузинские феодалы развернули борьбу за восстановление национальной независимости Грузии. В тяжелом положении оказались и грузинские царевичи. К даси царевичей Александра и Иулона примкнули и сыновья Георгия XII. В 1802 году состоялся заговор кахетинских князей, а в 1803 году организаторы народного движения, царевичи Александр и Теймураз, были вынуждены отступить в Чар-Белакане под натиском П.Цицианова.

§4. Деятельность царевича Александра и его соратников (царевичи Теймураз и Леван, поп Зебеде)

В данном параграфе отмечается, что царевич Александр вместе с другими грузинскими царевичами начал открытую борьбу против Российской империи. 25 февраля 1803 года ночью был вынужден бежать из Тифлиса сын Георгия XII, царевич Теймураз. В Чар-Белакане он присоединился к царевичу Александру. Скоро они развернули в Белакане борьбу против русских войск, во главе которых стоял генерал Гуляков.

Свою деятельность грузины развернули и в Иране. Различными путями они тайно общались с наследниками грузинского царского двора в России, а также с зарубежными единомышленниками.

В работе показана роль царевичей Александра, Теймураза и Левана в ирано-русской войне 1804-1813 гг., а также их дипломатическая попытка восстановления прав Грузии (например, письма, адресованные Наполеону Бонапарту).

На основе до сих пор неизвестных документальных источников удалось установить личность духовного лица Зебеде Шатберашвили, который активно поддерживал царевича Александра и который вместе с другими светскими и духовными лицами, принимавшими участие в освободительном движении, стал жертвой жестокой репрессии.

Глава IV. Царевич Александр и восстание 1812 года

В настоящей главе отмечается, что до сих пор не выявлено царевича Александра в событиях 1812 года, что обусловлено тем, что все документы этого периода были разбросаны в Грузии и за рубежом, а кроме того следует учесть также коммунистическую цензуру, которая мешала ученым исследовать этот вопрос.

На основе анализа данных русских (П.Бутков, Н.Аносов, О.Маркова) и грузинских исследователей (Аб.Киквидзе, Ал.Бендианишвили, Ак.Гелашвили) в работе выявлена политическая роль царевича Александра в восстании 1812 года. Судя по архивным документам, царевич Александр обладал большим дипломатическим талантом.

В работе отмечается, что Александра Ираклиевича любили и поддерживали не только грузины, но и все население Кавказа. Хорошо им было продумано содержание боевых призывов, а как дальновидный политик и предводитель восстания, он делал все для того, чтобы восставшим оказывали поддержку соседние страны. Восставших также поддерживали бесстрашные патриоты из Картли, Кахети, Имерети и других уголков Грузии.

Царевич Александр хорошо знал международную политическую ситуацию, и в 1812 году, когда шла война между Францией и Россией, он нанёс тяжёлый удар проводникам российской политики на Кавказе.

Глава V . Царевич Александр в Горном Кавказе

В 1812 году, в период спада мощного народного движения, царевич Александр отправил часть своих единомышленников в Персию в поисках военной помощи и политической поддержки, а сам с малочисленным войском перед наступлением зимы направился в Тианети, чтобы набрать там новое войско. Бесспорно, что царевич Александр не мог бросить на произвол судьбы восставших, которые вели беспощадную борьбу против единоверных оккупантов. Он проводил широкую агитационную работу в Кахетии, Картли, Осетии, Дагестане, Кабарде и др.

Для русских полководцев не совсем легко было разобраться в планах царевича Александра, хотя их агентура смогла заполучить его письма и другие сведения о нем. Конечно, царевич Александр рассчитывал продолжить освободительную борьбу на Кавказе с наступлением весны, а в Тианети-Пшав-Хевсурети он хотел подготовиться к решительному бою.

Недавно обнаружены письма царевича Александра, который в 1813-1815 гг. находился в Горном Кавказе, а также его боевые призывы, обращенные к старейшинам Пшав-Хевсурети, к духовным лицам и к населению.

Весной 1813 года оккупационные карательные колонны русских направились в Хевсурети. Несмотря на мужественное сопротивление восставших, 3 июня 1813 года оккупанты сравняли с землей гордость Хевсурети – Шатили, а царевич Александр был вынужден податься в

Дагестан и поселился в селе Унцукули. Здесь он продолжал свою активную деятельность. Из переписки царевича Александра мы узнаем о подготовленных им нескольких военных операциях. Можно полагать, что он надеялся, что международное положение быстро изменится в пользу Грузии.

Неоднократные попытки представителей России наладить с царевичем Александром отношения не увенчались успехом. В 1815 году он сам послал письмо императору Александру, в котором он требовал восстановления независимости своей страны.

В 1818 году царевич Александр покинул Кавказ и отправился в Персию.

* * *

Царевич Александр принимал участие в войне 1826-1828 гг. между Ираном и Россией и координировал Кавказскую боевую линию.

В 1832 году царевич Александр был приглашен в Грузию, чтобы в будущем занять царский трон в независимой Грузии, правда, попытка грузинских патриотов развернуть в стране широкомасштабное освободительное движение не увенчалась успехом.

В 1844 году Александр Ираклиевич Багратиони скончался в Тегеране.

ВЫВОДЫ

Проведенное исследование позволяет нам сделать следующие выводы:

1. В становлении царевича Александра как военного и политического деятеля сыграли важную роль царский двор Ираклия II и новое геополитическое положение Грузии. Царевич Александр решал в стране многие военно-политические и экономические вопросы.
2. В начале XIX века стало более скептическим отношении царевича Александра к проводникам политики России в Грузии и к их покорному рабу Георгию XII, который не отличался талантом политика. Острые противоречия между членами царской семьи стали причиной побега царевича Александра из Грузии и битвы под Ниахура 7 ноября 1800 г.
3. После известного манифеста от 12 сентября 1801 года разочарованные грузинские царевичи и многие известные государственные деятели отказались от новой политической ориентации и вместе с царевичем Александром начали борьбу за восстановление прав Картл-Кахетинского царства.
4. На основе исследования до сих пор неизвестных архивных документов в диссертации отмечается, что вокруг царевича

Александра сплотились такие грузинские патриоты, как полк. Шатберашвили, князя Петре и Соломон Авалишвили и др., без поддержки которых царевичу Александру не удалось бы развернуть в 1812 году в Картл-Кахети активную агитационную работу и вести боевые действия.

5. В 1813-1818 гг. под руководством царевича Александра, который в это время жил на Северном Кавказе, было запланировано и осуществлено много военно-политических операций (налаживание отношений с кавказскими старейшинами с целью организации боевых действий; организованное сопротивление российским войскам при поддержке горцев; письмо, адресованное императору Александру I и др.).

Говоря о роли царевича Александра в освободительном движении грузинского народа, Н.Бердзенишвили писал следующее: «Царевич Александр был политическим деятелем, и поэтому он являлся непримиримым противником не союза с Россией, а завоевания Грузии правительством России»¹.

Без преувеличения можно утверждать, что царевич Александр с честью выполнил возложенную на него историческую миссию.

Велик вклад царевича Александра в национально-освободительную борьбу грузинского народа.

В течение двух веков реакционные силы России пытались скрыть сведения о нем, но сейчас этот пламенный патриот займет достойное место в грузинской историографии.

¹ Бердзенишвили Н. Вопросы истории Грузии. – Тб., 1965, т. II, с. 476.

I. წყაროები

1. საარქივო მასალები

ა) საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი

1. სცსსა. ფონდი 2, აღწერა 1, საქმე 318.
2. “.” საქმე 334.
3. “.” საქმე 1368.
4. სცსსა, ფონდი 16, აღწერა 1, საქმე 1.
5. “.” საქმე 373.
6. “.” საქმე 1290.
7. “.” საქმე 1474.
8. “.” საქმე 1682.
9. “.” საქმე 1787.
10. სცსსა, ფონდი 1448, აღწერა 1, საბუთი №№ 5640, 7722, 7724.
11. “.” საბუთი № 9390.
12. “.” საბუთი №№ 10369, 10378, 10383, 10385.
13. სცსსა, ფონდი 1449, აღწერა 1, საბუთი № 1373.
14. სცსსა, ფონდი 1452, აღწერა 1, საბუთი № 1000
15. “.” საბუთი № 1005
16. სცსსა, ფონდი ОВД, საბუთი № 147.

ბ) საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აკად. კ. კეკელიძის სახელობის ქართულ ხელნაწერთა ინსტიტუტი.

17. ქხი, ფონდი H, საბუთი № 305.
18. “.” საბუთი № 2002.
19. “.” საბუთი № 2906.
20. “.” საბუთი № 5692.
21. “.” საბუთი № 9025.
22. “.” საბუთი № 9259.
23. “.” საბუთი №№ 11926, 12020, 12228.
24. “.” საბუთი № № 12843, 12951, 13411.
25. “.” საბუთი № 14400.
26. ქხი, ფონდი Q, საბუთი № 97.
27. “.” საბუთი № 654.

- 28. ქი, ფონდი A, საბუთი № 1018.
- 29. “.” საბუთი № 1681.
- 30. “.” საბუთი № 2245.
- 31. ქი, ფონდი S, საბუთი № 1652^ა.
- 32. “.” საბუთი № 1656^ბ.

კ) გორის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი

- 33. გსიემ, საბუთი № 1950.
- 34. “.” საბუთი № 5954.
- 35. “.” საბუთი № 7601.

2. გამოქვეყნებული დოკუმენტები და მასალები

- 36. საქართველოს სიძველენი, ე. თაყაიშვილის რედაქციით. ტ. III, ტფ., 1910.
- 37. მასალები საქართველოს ეკონომიკის ისტორიისათვის, წ. II, მასალები შეარჩია და გამოსაცემად მოამზადა ნ. ბერძენიშვილმა. თბ., 1953.
- 38. ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. II-VIII. ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ის. დოლიძემ. თბ., 1965-1985 წწ.
- 39. საქართველოს ისტორიის ქრონიკები. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევები, შენიშვნები და განმარტებები დაურთო პროფ. ავთ. იოსელიანმა. თბ., 1980.
- 40. ბერძენიშვილი მ., მასალები XIX საუკუნის I ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის. ტ. I, თბ., 1980.
- 41. ორჯონიკიძე ე., აღექსანდრე ბატონიშვილის წერილები. თბ., 1999.
- 42. Акты, собранные Кавказскою археографическою комисею. Под редакцией Ад. Берже, т. I-VIII. 1866-1881 гг.
- 43. Грамоты и другие исторические документы относящиеся до Грузии. Под редакцией А. А. Цагарели. т. II. вып. II. СПб., 1898.
- 44. Тбилисская колекция персидских фирманов. Т. I-II. Подготовка к печати перевод, комментарии и словарь М. А. Тодуа. Тб., 1989-1990. гг.

II ლიტერატურა

1. მონოგრაფიები და სხვა სამეცნიერო ლიტერატურა

45. ანთელავა ი., საქართველოს ისტორია. თბ., 1996
46. ასათიანი ნ., საქართველოს ისტორია. თბ., 1999
47. ბატონიშვილი ბაგრატ, ახალი მოთხრობა. გამოსცა თ. ლომოურმა თბ., 1941.
48. ბატონიშვილი დავით, ახალი ისტორია. გამოსცა თ. ლომოურმა თბ., 1941.
49. ბაგრატიონი თეიმურაზ, ახალი ისტორია. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო ლ. მიქიაშვილმა. თბ., 1983.
50. ბერძენიშვილი ნ., საქართველოს ისტორიის საკითხები. წ. II, თბ., 1965.
51. ბენდიანიშვილი აღ., ეროვნული საკითხი საქართველოში 1801-1921. თბ., 1981.
52. ბენდიანიშვილი აღ., საქართველოს ისტორია. თბ., 1999.
53. გელაშვილი აკ., კახეთის 1812 წლის აჯანყება. თბ., 2003.
54. გელეიშვილი პ., XVIII ს-ის ქართული ლიტერატურის მემკვიდრეობიდან. აღ. ამილახორი, როგორც პოლიტიკური მოღვაწე, მწერალი და მოაზროვნე. ტფ., 1936.
55. გოგოლაძე დ., ბრძოლა ცარიზმის ბატონობის წინააღმდეგ წინააღმდეგ XIX საუკუნის I ოცეულში. წიგნში: საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, თბ., 1979.
56. გოზალიშვილი გ., 1832 წლის შეთქმულება. ტ. I. ტფ., 1932.
57. გონიკიშვილი მ., ბაგრატიონთა გადასახლება და მოღვაწეობა რუსეთში. თბ., 2002
58. გრძელიძე რ., 1832 წლის შეთქმულება საქართველოში. თბ., 1998
59. გულდენშტედტი ი. ა., მოგზაურობა საქართველოში, გ. გულაშვილის თარგმანითა და რედაქციით. ტ. I. თბ., 1964.
60. დონაძე ვ., აზიისა და აფრიკის ქვეყნების ახალი ისტორია, თბ., 1971.
61. დუმბაძე მ., აღმოსავლეთ კახეთის (საინგილოს) ისტორიიდან. თბ., 1953.
62. ებანოიძე ლ., ნიკოლოზ ბარათაშვილი და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ზოგიერთი საკითხი საქართველოში. თბ., 1968.
63. ვაჩნაძე მ., გურული ვ., საქართველოს ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები. თბ., 1998. გვ. 17.

64. ვანბაძე მ., გურული ვ., საქართველო-რუსეთის ურთიერთობა. თბ., 2001.
65. იობაშვილი გ., ქართული პოლიტიკურ-დიპლომატიური აზრი XIX საუკუნეში. წიგნში: ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები. ტ. II , თბ., 1998.
66. იოსელიანი პლ., ცხოვრება მეფისა გიორგი მეათცამეტისა. აკ. გაწერელისა შესავალი წერილებით, რედაქციითა და შენიშვნებით. ტფ., 1936.
67. კაკაბაძე ს., საქართველოს მოკლე ისტორია. ტფ., 1920.
68. კაკაბაძე ს., საქართველოს ისტორია, ახალი საუკუნეების ეპოქა (1500-1810 წწ) ტფ., 1922.
69. კაკაბაძე ს., კრწანისის ომი, თბ., 1991.
70. კაკაბაძე ს., ქართველი ხალხის ისტორია 1783-1921. ლ. კაკაბაძის რედაქციით. თბ., 1997.
71. კიკვიძე ა., გლეხთა აჯანყება კახეთში 1812 წ. თბ., 1941.
72. კიკვიძე ა., საქართველოს ისტორია. ტ. I, თბ., 1954.
73. ლომსაძე შ., სამცხე-ჯავახეთი (XVIII საუკუნის შუაწლედან XIX საუკუნის შუაწლებამდე). თბ., 1975.
74. მამისთვალიშვილი ე., გორის ისტორია. ტ. II. გორი, 1999.
75. მაჭარაძე ვ., მასალები რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობის ისტორიისათვის. ნაწ. II. თბ., 1968.
76. მესხია შ., თეიმურაზ ბატონიშვილი. თბ., 1982.
77. ნაჭყვებია ი., ნარკვევები საფრანგეთ-ირანის დიპლომატიური ურთიერთობის ისტორიიდან. (XIX საუკუნის დასაწყისი), თბ., 2002.
78. ორჯონიკიძე ე., ალექსანდრე ბატონიშვილის ბრძოლა რუსული ხელისუფლების წინააღმდეგ. თბ., 1999.
79. რაინვესი იაკობ, მოგზაურობა საქართველოში (გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებელი დაურთო გ. გულაშვილმა.) თბ., 2002.
80. პაპავა თ., დიდი სახეები პატარა ჩარჩოებში. თბ., 1990.
81. საქართველოს ისტორია, მოკლე მიმოხილვა, პარიზი, 1932. დამოუკიდებელი საქართველოს გამოცემა. №2.
82. სამსონაძე მ., საქართველოს გაერთიანების პრობლემა და საგარეო ორიენტაცია XVIII საუკუნეში. თბ., 1988.
83. სურგულაძე აკ., ნიკოლოზ ბარათაშვილის ეპოქა, თბილისი, 1969.
84. სურგულაძე ა., სურგულაძე პ., საქართველოს ისტორია. თბ., 1991.
85. ტოგონიძე ვ., ქართლის მთიანეთის გლეხთა აჯანყება (1804 წ.). თბ., 1951.

86. ტუხაშვილი ლ., რუსეთი და საზოგადოებრივი პოლიტიკური მოძრაობა აღმოსავლეთ საქართველოში. (XVIII საუკუნის II ნახევარი). თბ., 1983.
87. უთურაშვილი ი., თეკლა ბაგრატიონი. თბ., 1991.
88. ფრონელი აღ., მთიულეთი 1804 წ. ტფ., 1891.
89. ფრონელი აღ., ამბოხება კახეთისა 1812 წ. ტფ., 1907.
90. ფრონელი აღ., მთის არწივი შამილი. ტფ., 1914.
91. ქორთუა ნ., საქართველო 1806-1812 წლების რუსეთ-თურქეთის ომში. თბ., 1964.
92. ქორთუა ნ., ამიეკავკასია რუსეთ-ირანის 1826-1828 წლების ომში. თბ., 1978.
93. შარაძე გ., თეიმურაზ ბაგრატიონი, თბ., 1872.
94. შენგელია ლ., ამიერკავკასია და ირან-რუსეთის ურთიერთობა XIX საუკუნის პირველ მესამედში. თბ., 1979.
95. ცამციშვილ-ფიცხელაური ა., “დავიბრუნოთ საქართველოს უგვირგვინო მეფე ალექსანდრე ბატონიშვილი”. თბ., 2000.
96. ცინცაძე ი., 1783 წლის მფარველობითი ტრაქტატი. თბ., 1960.
97. ჭავჭავაძე აღ., საქართველოს მოკლე ისტორიული ნარკვევი და მდგომარეობა 1801-დან 1831 წლამდე. წიგნში: თხზულებანი, ტ. I, ი. გრიშაშვილის რედაქციით, წინათქმით, შენიშვნებით და ლექსიკონით. თბ., 1940.
98. ჭიჭინაძე ზ., პავლე იმპერატორმა როგორ ჩამოართვა გიორგი მეფეს საქართველო. თბ., 1917.
99. სახსოვარი ბატონიშვილის ალექსანდრეს-ძის ირაკლის გარდაცვალებაზე, შეკრებილი და გამოცემული ზაქარია ჭიჭინაძისაგან. თფ., 1882.
100. ხიდურელი ზ., ფეოდალური მიწათმფლობელობა XV-XVIII საუკუნეების აღმოსავლეთ საქართველოში. თბ., 1989.
101. ხომერიკი მ., ბერი ფილადელფოს კიკნაძე. თბ., 1992.
102. ჯავახიშვილი ივ., დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის XVIII საუკუნეში, წიგნში: ისტორიული რარიტეტები. 1989.
103. Аносов Н., Утверждение русского владычества на Кавказе. т. II, Тиф 1902.
104. Антелава И., Государственные крестьяне Грузии в первой половине XIX века (до крестьянской реформы 1864 г.). Сухуми, 1955.
105. Багратиони Давид, История Грузии. Текст издал и снабдил вступительной статьей и указателями А. А. Рогова. Тб., 1971.
106. Бутков П., Материалы для новой истории Кавказа. ч II-III спб. 1869-1872.
107. Ватенишвили Дж., Русская общественная мысль и печать на Кавказе. М. 1973.

108. Дубровин Н., История войны и владычества Русских на Кавказе. тт. III-VI спб. 1886-1888 гг;
109. Дубровин Н., Георгии XII, последний царь Грузии и присоединение ее к России, СПб, 1897.
110. Маркова О., Восстание в Кахетии 1812 г. М. 1951.
111. Маркова О., Россия, Закавказье и международные отношения в XVIII веке. М., 1966.
112. Полиевктов М., Европейские путешественники по Кавказу XIII-XVIII вв. Тиф. 1935,
113. Потто В., История 44-го Драгунского Нижегородского полка. т. II. спб. 1893.
114. Петрушевский И., Джаро-Белаканские волные общества в первой трети XIX столетия. Тиф., 1934.
115. Романовский В., Очерки из истории Грузии. Тиф. 1902.
116. Сургуладзе А., Прогрессивные последствия присоединения Грузии к России, Тб., 1982.
117. Тучков С., Записка Сергея Алексеевича Тучкова. СПб., 1908.
118. Хачапуридзе Г., К истории Грузии первой половины XIX века. Тб., 1950.
119. Шадури В., Друг Пушкина и его роман о Грузии. Тб., 1951.
120. Эсадзе Б., Летопись Грузии. Тиф., 1913.
121. Allen W., A History of The Georgian People. new York, 1932 .
122. Assatianı Nodar, BendianiShvili Alexandre; Histore de la georgie. Paris, 1997.
123. Baddeley J., The Ressian Conguest of The Cavcasus. New York, 1908.
124. Lang D., The last years of The Georgian Monarchy 1658-1832. New York, 1957.
125. Lang D., A Modern History of Georgia. Lon. 1962.
126. Monteith W., kars And Erzeruom. Lon. 1856.
127. Wardrop O., The Kingdom of Georgia. Lon. 1977.

2. პერიოდული პრესა

128. აბესაძე ავ., ალექსანდრე ბატონიშვილი, “სახალხო გაზეთი”, 1914. №1132-1140.
129. აკოფაშვილი გ., საზოგადოებრივი აზროვნების ისტორიიდან საქართველოში XVIII საუკუნის დასასრულს. საქართველოს მეც. აკადემიის ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები, ტ. I, 1955.
130. ამბავი ალექსანდრე ბატონიშვილზედ, ნაწერილი ქართველთსებში “ს”-ს მიერ. “აკაკის კრებულები”, 1899 ტ. VIII ნაწ. II.

131. არდოტელი ნ., ავარიის ხანების ამოწვევებია და ვინაობის საკითხი. "ჩვენი მწერლობა," 2002. № 6.
132. ალექსანდრე ბატონიშვილი სპარსეთში, ფელეტონი "კ"-სი "დროება". 1872 №28.
133. ალექსანდრე ბატონიშვილისა და იოსებ ბებუთაშვილის მიწერ-მოწერა, "მოამბე", 1900. №2.
134. ბატონიშვილი თეიმურაზ, საქართველოს მეფის გიორგი მეათცამეტის მეფობა. "ცისკარი", დეკემბერი 1862 წ.
135. ბათიაშვილი გ., მიწას-მიწისა, სამშობლოს-სამშობლოსი. "ჩვენი მწერლობა," 2002. № 39.
136. ბებუთოვი დ., კახეთში არეულობა, "დროება". 1868 წ. №2.
137. ბელიანიძე დ., იაკობ რაინეგის საქართველოში. "ლიტერატურა და ხელოვნება" 1991 წ. № 4.
138. ბენდიანიშვილი აღ., მონარქიული ლეგიტიმიზმი და ლეგიტიმური ხელისუფლების ევოლუცია საქართველოში. კრბ. საქართველოს ახალი ისტორიის საკითხები, ტ. VI, თბ., 2003.
139. ბურჯანაძე შ., იმერეთის სამეფოს საშინაო პოლიტიკა. 1789-1802 წწ. ხელნაწ. ინსტ. მოამბე, VI, 1962.
140. გავაშელი გ., პორტრეტი ისტორიული პიროვნებისა. "ლიტერატურული საქართველო," 1996 № 20.
141. გოგიაშვილი ო., ბატიაშვილი ელ., საქართველოს ისტორიის ოქროს ხანა, "საქართველოს რესპუბლიკა". 2002. №2.
142. თაბუაშვილი აპ., გლეხთა როლი ალექსანდრე ბატონიშვილის მეთაურობით მოწეობილ 1812 წლის კახეთის აჯანყებაში. თსუ-ს საქართველოს ისტორიის კათედრის სტუდენტური ძიებანი, I. თბ., 2001.
143. თაბუაშვილი აპ., ლეგენდარული ბატონიშვილი. ქ. "გზა"-2002 წ. №2.
144. თოდუა მ., შირე გურჯი, ანუ ვადირსოთ ქართული მიწა ალექსანდრე ბატონიშვილის ძელებს. გაზ. "მამული" №1 (29), 1990.
145. იოსელიანი ა., თვისობრივად ახალი ეტაპი რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობაში. საისტორიო მოამბე. 1985. №№ 51, 52.
146. მოლაშვილი ნ., საღაც ქართველი კაცი მარხია. "ჩვენი მწერლობა," 2002. № 38.
147. სიხარულიძე ფრ., საქართველო-რუსეთის პოლიტიკური ურთიერთობა XVIII საუკუნის 50-60-იან წლებში. კრბ. მეგობრობა. თბ. 1979.

148. სუხიტაშვილი ვ., ალექსანდრე ბატონიშვილი იმიერკავკასიაში. კრბ. "მესხეთი", V. თბ., 2002.
149. სუხიტაშვილი ვ., ალექსანდრე ბატონიშვილი XVIII საუკუნის დასასრულის ქართულ პოლიტიკაში. გორის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები. ისტორიის სერია III, თბ., 2003.
150. სუხიტაშვილი ვ., ალექსანდრე ბატონიშვილი - 1812 წლის კახეთის ამბოხების მებაირატრე. თსუ შრომები, ისტორიის სერია 2003. №349.
151. სუხიტაშვილი ვ., ალექსანდრე ბატონიშვილის მოღვაწეობიდან "კავკასიის მაცნე". თბ., 2004 № 9.
152. სუხიტაშვილი ვ., ალექსანდრე ბატონიშვილის თანამებრძოლი მღვდელი ზებედე. კრბ. "მესხეთი", VII. 2004.
153. ტერ-დავითიანცი დ., ბატონიშვილ ალექსანდრეს ცხოვრება სპარსეთში. "კვალი", 1893 წ. №41
154. ურუშაძე ლ., ალექსანდრე ბატონიშვილი, - "კავკასიის დამოუკიდებლო-ბისათვის მებრძოლი რაინდი," "თავისუფალი საქართველო." 1994. №4.
155. ჩხეიძე რ., შავი ყორანი და მიწის ნამცეცები. "ჩვენი მწერლობა." 2003. № 6.
156. ცინცაძე ი., ათანახე თბილელისა და სიმონ მაყაშვილის ელჩობა რუსეთში. საისტორიო მოამბე, 1952, VI.
157. წერეთელი ლ., ალექსანდრე ბატონიშვილი – "მითიური გმირი." "ლიტერატურული საქართველო," 1996, № 39.
158. წიკლაური მ., რუსს უნდა ვებრძოლოთ აქ, ამ სოფლადაც და იქ, საიქიოშიც... "თვალთაი," 1996, № 11.
159. ჭრელაშვილი კ., ერთი უნიკალური ცნობა შამილის ბიოგრაფიიდან. "ჩვენი მწერლობა," 2000, № 26.
160. ხანთაძე შ., მასალები ალექსანდრე ბატონიშვილის ბიოგრაფიისათვის. აკად. ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე. ტ. XXII-B, 1961.
161. ხუსკივაძე თ., ალექსანდრე ბატონიშვილი. "ივერია", 1902. №262-268.
162. Ватенишвили Дж., Из истории Грузино-Русских баевого содружества против Иранской агрессии (Какабетское сражение 1800 г), მაცნე, ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების სერია, 1972 №4.
163. Каландадзе Ц., Россия в системе международных отношении. კრბ. Degicatio. ისტორიულ-ფილოლოგიური ძიებანი, თბ., თსუ 2001.

164. Нападение на Грузию Омар-хана Аварского, " Тифлиские ведомости" 1828 г. 4 июля.
165. Чхетია შ., Исторические предпосылки соединения Грузии к России. მ. გორკის სახელობის სოხუმის სახელმწიფო პედ-ინსტიტუტის შრომები, VII, 1955.
166. Эниколопов М., Царевич Давид о Рейнессе. მასალები საქართველოსა და კავკასიის ისტორიისათვის. ნაკვ. 29. 1951.
167. Эрицов А., Последний потомок Грузинского царского дома". сб. " Весь Кавказ", т.I, 1903.

3. საცნობარო ლიტერატურა

168. ბერძნიშვილი მ., მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის. ტ. I. თბ., 1980.
169. ხანთაძე შ., ალექსანდრე ბატონიშვილი, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. I. თბ., 1975.
170. საქართველოს ისტორია, ლექსიკონი. შემდგენელი რ. მეტრეველი. თბ., 1979.
171. "საქართველო", ენციკლოპედია. ტ. I. თბ., 1997.

4. მხატვრული ლიტერატურა

172. ბარნოვი ე., ისკანდერი. თბ., 1933. იხილეთ აგრეთვე: თხზულებანი ტ. IX. თბ., 1963
173. კალანდაძე აღ., რომანი ალექსანდრე ბატონიშვილის ცხოვრების. თბ., 1981.
174. ჩხეიძე რ., ალექსანდრე ორბელიანი თბ., 1996.
175. Шишков А., Кетевана, или Грузия в 1812 г. Сочинения и переводы СПб. 1835.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

შესავალი	3
თავი I. სამეცნიერო ლიტერატურა და წყაროები	5
§1. სამეცნიერო ლიტერატურა	5
§2. წყაროები	27
თავი II. პოლიტიკური სიტუაცია აღმოსავლეთ საქართველოში XIX საუკუნის დამდეგს	40
§1. ქართლ-კახეთის სამეფოს ორიენტაციის მნიშვნელოვანი ეჭაპი	40
§2. დიდ სახელმწიფოთა გააქტიურება აღმოსავლეთში, აღექსანდრე ბატონიშვილის პოლიტიკურ მოღ- ვაწედ ჩამოყალიბება	48
თავი III. აღექსანდრე ბატონიშვილის მოღვაწეობა 1800-1811 წლებში	60
§1. მოღვაწეობის ფართო სარბიელზე გასვლა	60
§2 აღექსანდრე ბატონიშვილის პირველი შემოჭრა სამ- შობლოში	65
§3. ჭარ-ბეგლაქის საკითხი და აღექსანდრე ბატონიშვილი	72
§4. აღექსანდრე ბატონიშვილისა და მის უახლოეს თანამებრძოლთა ერთობლივი მოღვაწეობიდან (თეიმურაზ და ლევან ბატონიშვილები, მღვდელი ზებედე)	82
თავი IV. აღექსანდრე ბატონიშვილი და 1812 წლის აჯან- ყება	98
თავი V. აღექსანდრე ბატონიშვილი კავკასიის მთიანეთში	115
დასკვნა	135
რეზიუმე	137
დამოწმებული წყაროები და ლიტერატურა	146

პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 9,75
ქაღალდის ზომა 60X84_{1/16}
ტირაჟი 300

პოლიგრაფიული ცენტრი
„ბარტონი“

თბილისი, მ. კოსტავას №14

8.

04/1122

